

Bevæpnet feltprestoffiser

av Elisabeth Eriksen

Veileder: Professor Trond Skard Dokka

Spesialoppgave i teologi

Universitetet i Oslo, Det teologiske fakultet

11. semester, høsten 2010

© Elisabeth Eriksen

År 2010

”Bevæpnet feltprestoffiser”

<http://www.duo.uio.no/>

Forord

Det har vært fem veldig intense uker for å få laget denne oppgava, og jeg hadde ikke klart dette uten mange menneskers engasjerte innspill.

En stor takk til feltprestene John, Sophus, Elisabeth, Terje og Peter i Østerdalen Garnison høsten 2009, som ga meg erfaringer jeg aldri vil glemme: 5 timer i strekk med SLO som garderekrutt på HMKG GSK, rappelling med TMBN fra vanntårnet på Rena, hopp fra hoppetårnet til FSK/HJK, feltøvelse med feltgudstjeneste, offiserstest, prekener og mange samtaler. Opplevelsene og møtene med soldater og befal ga meg inspirasjon til å ville skrive denne oppgava.

Mine medstudenter ga meg moralsk støtte da jeg halvveis i semesteret endret oppgaven fra en politisk korrekt kirkehistorisk fremstilling av kirken og våpen til å våge å skrive en oppgave om det jeg virkelig brenner for: feltpresten i uniform, som offiser og bevæpnet. Takk til Birthe som ser når jeg trenger støtte før jeg skjønner det selv, til Arnhild som alltid stiller opp når jeg trenger pause, til Guro som har lånt meg kontor plass og kaffe, til Katrine og Ola for hjelp til det praktiske og som gode sparringspartnere, til Tina for hjelp til å finne litteratur, og takk til alle andre studenter som har bidratt til engasjerte samtaler – kantineteologi er undervurdert!

Feltprestene: Iselin: my buddy-in-green! God stemning på Rena! Turid Astrid: du er tøff som baner vei! Nina: God stemning på Terningmoen! Sophus: - som takler de underligste forespørsler. Og Tom Ofrim: makan til service!

Da det ble kjent på TF hva jeg skrev om i oppgava, var det mange av fakultetets ansatte som kom med litteraturtips, tips om hvilke personer jeg burde kontakte og historier om deres erfaringer som teologer i Forsvaret. Min veileder, Trond Skard Dokka, har veiledet godt og gitt nødvendige innspill. Tusen takk for all hjelp!

Min mentor, sokneprest i Hakadal, Torbjørn Olsen fortjener en stor takk fordi du alltid har tid til å svare på spørsmål og fordi du gir utfordringer jeg virkelig ikke liker men som jeg trenger.

Min familie fortjener en stor takk! Nå gleder jeg meg til å se barn og ektemann igjen! Etter fem intense uker med skriving, har de ikke sett mye av meg. En stor klem til Live og Aksel, og til Anders som har klart å holde stand som gressenkemann; huset står ennå;)

Og sist, men ikke minst: en stor takk til verdens beste pappa! Uten din støtte underveis, ville jeg ikke klart å fullføre løpet (takkt for treningsprogram!). Du er alltid der, og det er jeg evig takknemlig for:)

Oslo, november 2010

Elisabeth Eriksen

Innhold

Forord	3
Innhold	4
1 Innledning	6
1.1 Tema og problemstilling	6
1.2 Kilder og valg av litteratur	8
1.3 Begrepsavklaring.....	8
1.4 Disposisjon	8
2 Rettferdig krig	9
2.1 Innledning.....	9
2.2 Tertullian, Origenes og Augustin av Hippo	9
2.3 Thomas Aquina	11
2.4 Martin Luther	12
2.5 Moderne rettferdig krig- tradisjoner	13
2.5.1 Innledning.....	13
2.5.2 1945 - 1959.....	14
2.5.3 1960 - 1965.....	17
2.5.4 1966 - 1979.....	18
2.5.5 1980 - 1989.....	22
2.5.6 1990 – 2000.....	25
2.5.7 2001 – 2010.....	31
2.6 Etisk modell.....	34
3 Feltprestkorpset	37
3.1 Innledning.....	37
3.2 Fra feltpresttjeneste til Feltprestkorps	37
3.3 Feltprestkorpset under kritikk	40
3.4 Endringer.....	44
3.5 Etikkekasperter.....	46

3.6 Feltprester i internasjonal tjeneste	49
4 Uniform, grad og våpen	52
4.1 Innledning.....	52
4.2 Uniformering og bevæpning av feltprester før 2. Verdenskrig	52
4.3 Uniformering og bevæpning av feltprester i det nye Feltprestkorpset	53
4.4 Uro og endring	55
4.5 Ny tid.....	57
5. Folkerettslige bestemmelser vedrørende feltpresters rettigheter og plikter	62
5.1 Innledning.....	62
5.2 Haag- og Genevekonvensjoner	62
5.3 Ikke- kombattant, våpen og identifikasjon	64
6. Drøfting av problemstilling	66
6.1 Innledning.....	66
6.2 Teologisk ”hjemmel”	67
6.3 Folkerettslig hjemmel.....	72
6.4 Etske utfordringer rundt en uniformert og bevæpnet offisersprest	74
6.4.1 Uniform	74
6.4.2 Grads plassering	77
6.4.3 Våpen	78
7 Avslutning	82
7.1 Oppsummering og konklusjon	82
7.2 Noen betraktninger til slutt.....	83
8 Kilder og litteratur	85
8.1 Bøker/ skrifter/ artikler	85

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Gud, nå er jeg lei. Det er ingen som forstår noe som helst.

Jeg synes alt vi driver med er noe tull. Jeg skjønner ikke

hvorfor jeg skal være her. Kjære Gud, det må bli bedre

enn det er nå.

Amen

Denne bønnen etter en møkkadag fikk jeg presentert av min veileder da jeg hadde institusjonspraksis som feltprest. Og den slo an! Etter å ha slitt meg gjennom ei uke som garderekrutt var det lett å identifisere seg med innholdet i bønnen. Som menig rekrutt møtte jeg en kirkelig representant som virkelig forstod hva man går igjennom.

Å forstå den militære verden er essensielt for en feltprest. Som enhver prest i Den norske kirke må man bli kjent med menigheten, for på den måten å kunne møte hvert enkelt menneske på de behovene de har for samtaler, åndelig veiledning og forkynnelse av Skriftens budskap. Men hvilken metode skal feltpresten bruke for på best mulig måte betjene forsvarets personell religiøst? For det er dét som er feltprestens oppdrag. Spørsmålet er om man må bli soldat for å kunne forkynne for soldaten?

Mange har et forhold til feltprestyrket, de er synlige i media i forbindelse med seremonier for falne soldater som kommer hjem fra Afghanistan, de er synlige for soldater gjennom Forsvarets etikkundervisning, de er synlige når de vandrer rundt i leiren og snakker med menige og befal, de er synlige under feltgudstjenester og kirkeparader. Og den feltpresten som er synlig, er militært uniformert, har offisersgrad og i enkelte sammenhenger bevæpnet. Feltpresten er der hvor soldatene er.

Feltprestkorpset i Det norske forsvaret har en lang tradisjon, ikke som eget korps – den tradisjonen er ikke så gammel når man ser på feltpresttjenestens nesten 1000-årige historie i sin helhet. I løpet av de 57 årene Feltprestkorpset har eksistert, har det sikkerhetspolitiske verdensbildet endret seg dramatisk. Man har gått gjennom etterkrigstid, trusselen om atomkrig, den kalde krigens våpenkappløp og terrorbalanse. Da Berlinmuren falt kom de

internasjonale organisasjonene på alvor på banen, og humanitær intervensjon hevdet sin rett i møte med nasjonalstaters suverenitet. Fiendebildet i dag består ikke av en supermakt. Fiendebildet i dag er globale problemer som religionsmotsetninger, urettferdig fordeling og miljøproblematikk. Og i kjølvannet av dette har man fått en verden av terror, terroristorganisasjoner som verken kan plasseres innenfor en nasjonalstat eller som anerkjenner internasjonale bestemmelser.

Rettferdig krig- tradisjonen utgjør en viktig del av rammeverket for dagens feltpresttjeneste. Kjært barn har mange navn, og i de tidsperiodene jeg legger vekt på i denne oppgaven skjer det en vridning av fokus fra rettferdig krig til rettferdig fred; dette handler om den sikkerhetspolitiske situasjon og om livstolkning. Men grunnlaget er det samme selv om spaden blir kalt graveredskap. Kriteriene for rettferdig krig er ikke nye, og dagens beslutninger om krig og intervensjon bygger på kirkens 1600 år gamle rettferdig krig-tradisjon. Feltprestene fører denne tradisjonen videre gjennom sin rolle som premissleverandør av etikk i Forsvaret, gjennom forkynnelse og etikkundervisning. For prester generelt ligger det en forventning om at liv og lære skal gå hånd i hånd, og dette gjelder også forventningene til feltpresten. Det feltpresten formidler gjennom sin adferd og gjerninger er vel så viktig som det han eller hun forkynner under en gudstjeneste eller i et undervisningsrom. I dette skjæringspunktet mellom liv og lære er det jeg har plassert problemstillingen min.

Spørsmålene jeg stiller er på hvilket grunnlag feltprester bærer militær uniform, offisersgrad og våpen. Er det teologisk belegg for dette? Er det folkerettslig hjemmel for dette? Er det i tråd med kirkens rettferdig krig- tradisjon? Hvilke etiske utfordringer står feltpresten overfor ved å være en del av Forsvarets hierarkiske system? Hvilke signaler gir bildet av en uniformert og bevæpnet feltprestoffiser som forvalter kirkens sakramenter? For å besvare dette er det nødvendig med et rammeverk bestående av rettferdig krig- tradisjon, folkerettslige bestemmelser og en oversikt over Feltprestkorpsets historie. De ulike elementene – uniform, gradsplassering og våpen – måles så opp mot dette rammeverket.

1.2 Kilder og valg av litteratur

Samtaler jeg har hatt med feltprester, militært befall og veteraner fra militære operasjoner i utlandet er med som innspill i den etiske drøftingen i oppgava, ikke i form av intervjuer – det gir ikke oppgavens begrensning rom for. Av skriftlig materiale har jeg brukt både bøker, tidsskrifter, lovverk, grunnlagsdokumenter, resolusjoner, uttalelser og referater; i dagens samfunn foreligger mye av slike dokumenter i elektronisk form på internett.

1.3 Begrepsavklaring

Fordi denne oppgaven handler om feltprester, preges nok oppgaven av noen militære uttrykk og forkortelser. Fremfor å liste opp slike, velger jeg å forklare uttrykkene underveis i oppgaven i fotnotesystemet. Teologisk og juridisk terminologi er forsøkt brukt i et allment språk.

1.4 Disposisjon

Som nevnt over er det nødvendig med et rammeverk for å forstå feltprestens posisjon mellom kirken og Forsvaret, og mellom liv og lære. Kapittel 2 gjør rede for rettferdig krig- tradisjonen fra tidlige kirkefedre og frem til i dag, med hovedfokus på moderne rettferdig krig- tenkning. Kapittel 3 gjør rede for Feltprestkorpsets historie. Kapittel 4 tar for seg utviklingen av uniformering, gradsplassering og bevæpning av feltprester fra 1905 og fra til i dag. I kapittel 5 gjør jeg rede for folkerettslige konvensjoner som er førende for feltpresttjenesten. I kapittel 6 drøfter jeg problemstillingen todelt: først de teologiske og folkerettslige hjemlene for feltpresters uniform, grad og våpen, dernest de etiske utfordringene rundt en uniformert og bevæpnet feltprestoffiser.

2 Rettferdig krig

2.1 Innledning

Begrepet *rettferdig krig* benyttes i dag ofte når personer, offentlige instanser eller internasjonale organisasjoner m.fl. skal begrunne sin intervensjon/ invasjon/ overfor andre eller til forsvar mot/ for andre. Ingen begrunnelse er lik, og ingen situasjon er lik. Jeg vil i dette kapittelet gi en oversikt over bruken av begrepet *rettferdig krig* fra dens opphavsmenn, med hovedvekt på tiden fra 2. Verdenskrig og frem til i dag. Jeg vil legge vekt på de normer som legges til grunn, og hermeneutikken som benyttes, som grunnlag for de ulike tidsperiodenes bruk av begrepet.

2.2 Tertullian, Origenes og Augustin av Hippo

Augustin var en av de første (foruten Aristoteles og Cicero) som beskrev begrepet *rettferdig krig* – *iustum bellum*. Hans kontekst var at kristendommen var blitt en statskirke, og at kristne dermed måtte forholde seg til statsmakten på en annen måte enn tidligere. Tidligere kirkefedre som Tertullian og Origenes¹ tar til orde for kristen pasifisme. Tertullian minner om ordene ”alle som griper til sverd, skal falle for sverd.”² og bruker dette som norm mot at kristne skal delta i noen form for krig eller avtjene militærtjeneste. Han avviser argumenter om at både Moses og Josva hadde vært feltherrer som bærende for kristnes militærtjenesteplikt som tøv.³

I *Contra Celsus* går Origenes i rette med Kelsos’ påstand om at hvis alle hadde vært som de kristne, ville verden ha gått til grunne i hendene på barbarer.⁴ Origenes går i rette med denne uttalelsen i bok VIII, kapittel LXX hvor han sier at om alle hadde blitt kristne, ville det ikke vært krig i det hele tatt, den guddommelige makt ville bevare riket fra ufred.⁵

¹ Og mange med dem, fra kirkens spede begynnelse til statskirkedannelsen på 300-tallet.

² NO 05, Matt.26:52, Tertullian, *De Corona XI*

³ Tertullian, *De Idolatria XIX;2b*, se argumentasjon for Si placet iudere i Waszink og Winden, 1997:268 og 269

⁴ Origenes, *Contra Celsus VIII:LXVIII*

⁵ Origenes, *Contra Celsus VIII:LXVIII*

Kirkefedrenes absolutte og eneste norm var Bibelen og alle beslutninger måtte måles opp mot denne norm for å kunne erklæres som gyldige for en kristen. Augustin var i den situasjonen at kristendommen var blitt en statsreligion, en statskirke, og kristne måtte derfor forholde seg til denne sammenbindingen. Augustin fremholdt bestemt at den enkelte ikke kunne bryte loven ved å drepe i rent selvforsvar (med mindre det er snakk om til fordel for et felles gode), dette mente han var menneskets egenkjærlighet. Skulle man komme til å drepe et annet menneske når man deltok i rettferdig krig, er dette basert på nestekjærlighetsprinsippet, handlingen er ikke lenger grunnet i egoet, og er en legitim konsekvens av rettferdig krig. Augustin legger vekt på fred, og han lar *orden* i samfunnet være fredens grunnpillars, orden i skaperverket. Denne orden er den rettferdige konges/ fyrstes ansvar å opprettholde, i ytterste konsekvens gjennom krigføring. Augustin legger vekt på *rett grunn* og *rett autoritet* som kriterier for en rettferdig krig.⁶

I *De Civitate Dei* skiller Augustin mellom person og embete – mellom konge (*persona regalis*) og kongelig embete (*regium officium*). Kongen er den rettferdige fyrsten som styrer den verdslige delen av Guds rike⁷, og paven styrer kirken. Rex Iustus, den rettferdige konge, er salvet og kronet til sin gjerning og som styrer på vegne av Gud⁸, ved Guds nåde⁹; Guds bilde på jorden¹⁰. Den rettferdige konge med rett grunn er dermed rett autoritet til å føre en rettferdig krig. Men Augustin sier også at krig bare er et middel for å oppnå fred¹¹, fred gjennom samfunnsorden er målet.

⁶ Augustin, Brev til Manikeeren Faustus, 22:75

⁷ Augustin, *De Civitate Dei*, V:XXI

⁸ Augustins tenkning ble videreført i middelalderen, i verket *Kongespeilet* fra 1200-tallet: ”Men din miskunn har kåret mig til din tjeneste og ledet meg uverdige til kongelig verdighet og et hellig høvdingkap, og du har satt mig til styresmann og dommer over ditt hellige folk.” Brøgger, *Kongespeilet*, 1947, s.140

⁹ ”[... Per me reges regnant et tyranni per me tenent terram.]” Augustin, *De Civitate Dei* v:xix

¹⁰ Brøgger, 1947:108-109

¹¹ Augustin, *Epist. ad Bonifatium* 189:6

2.3 Thomas Aquina

Thomas Aquina¹² la Augustins syn til grunn da han omtalte rettferdig krig i sin *Summa Theologica*¹³; han nevner tre absolutte kriterier som må oppfylles før man kan gå til krig, rettferdig krig:

- rettferdig sak
- legitim autoritet
- rett intensjon¹⁴.

I *Summa Theologica* omtales også de geistliges rett til å kjempe (i krig)¹⁵, og Aquinas er veldig tydelig på at de geistlige kan godt *delta* i krig, men utelukkende i forhold til geistlig tjeneste (sjelesorg, absolusjon etc). Han henviser til 2Kor. 10:4 :

”4 Våre våpen er ikke fra mennesker, men har sin kraft fra Gud[...]¹⁶”

Aquinas tar tak i tradisjonen fra de mer pasifistiske kirkefedrene i spørsmålet om den som bekjenner seg kristen i det hele tatt kan bruke våpen eller avtjene militærtjeneste. Han, i motsetning til tidligere kirkefedre, skiller mellom prestestanden og det alminnelige kristne mennesket. Så fremt det er snakk om en rettferdig krig, kan kristne kjempe i den, men for geistlige er det forbudt.¹⁷

¹² Det er med vilje jeg utelater tiden mellom Augustin og Aquinas – korstog, investiturstrid, kjetterbevegelser er alle spennende temaer, men utenfor denne oppgaves størrelsesramme.

¹³ Aquinas, *Summa Theologiae*, II:Q.40

¹⁴ Aquinas, *Summa Theologiae*, II:Q.40:art.I

¹⁵ Aquinas, *Summa Theologiae*, II:Q.40:art.II

¹⁶ NT05, 2Kor. 10:4a

¹⁷ Aquinas, *Summa Theologiae*, II:Q.40:art.II

2.4 Martin Luther

Martin Luther tok et oppgjør med datidens sammenblanding av kirke/stat, og i 1530 ble *Confessio Augustana*¹⁸ lagt frem under riksdagen i Augsburg. Dens artikkel XXVIII, Bispemaktens grenser, omtaler kirkens makt versus sverdets (den verdslige) makt, to-regimentslæren:

”Øvrigheten verger ikke sjelene, men legemene og de legemlige ting mot åpenbar urett og holder menneskene i tømme med sverd og legemlige straffer. Evangeliet verger sjelene mot ugudelige meninger, mot djevelen og den evige død.

Den kirkelige og den borgerlige makt må altså ikke blandes sammen. Den kirkelige har sin befaling om å lære evangeliet og forvalte sakramentene. Den skal ikke trenge seg inn i et fremmed embete, ikke forandre kongedømmer i denne verden, ikke avskaffe øvrighetens lover, ikke avskaffe lovbefalt lydighet, ikke hindre rettssaker som i det hele gjelder noen borgerlige ordninger eller avtaler, ikke fastsette lover for hvorledes statsforfatningen bør være [...]På denne måte skiller våre mellom hver av de to makters plikter og befaler å holde begge i ære og anerkjenne at begge er en gave og en velgjerning fra Gud.”¹⁹

Det er altså det verdslige regimentet som gis anledning til å holde ”menneskene i tømme med sverd og legemlige straffer”, ikke det åndelige regimentet. Utfordringen ble å avgjøre *hvem* i det verdslige regimentet som kunne påberope seg legitim autoritet.

Bakgrunnen for to-regimentslæren er behovet som oppstod for en forklaring på hvordan kirken skulle forholde seg både til Gud og til den verdslige nasjonalstaten. Før reformasjonen var kirken en enhet, etter reformasjon ble kirken, og konfesjonene, bundet til nasjonalstatene. Luthers hermeneutikk var at den eneste *norma normans*²⁰ var Bibelens tekster. CA XXVIII er *norma normata*, utledet av *norma normans* som er alibiet for at CA kan være en gyldig norm, og i denne forbindelse er det spesielt to tekster som utpeker seg: Paulus’ brev til romerne 13:1-7 og 1 Petersbrev 2:13-14, hvor lydigheten til myndighetene beskrives.

Det er fra denne lydigheten overfor det verdslige regiment at den lutherske krigsetikken stammer fra; en krigsetikk som bygger på Augustins og Aquinas’ rettfærdig krig- prinsipper

¹⁸ Melancton, 1530, CA XXVIII

¹⁹ Brunvoll, 2006:87-88

²⁰ Den normerende norm. I Den norske kirke er Bibelen *norma normans*, og kirkens bekjennelsesskrifter *norma normata* – norm avledet fra den normerende norm

og -tenkning. Styresmaktene er innsatt av Gud til å styre det verdslige regiment, og som dermed oppfyller ett av Aquinas rettferdig krig- krav til legitim autoritet. En krig kunne kategoriseres som rettferdig hvis, og bare hvis, den var det minste onde. Den verdslige verden kan aldri bli fullkommen, men orden fører til fred, derfor kan myndigheter bruke sverdet for å beskytte sine innbyggere mot angrep utenfra, og mot uorden i eget område. I likhet med Augustin satte Luther likhetstegn mellom fred og orden; at fred er målet, krig bare middelet.

Artikkel XVI, Om de borgerlige ting, gir kristne (generelt) anledning til å ”føre krig etter retten”²¹, iure bellare²², og til å avtjene militærtjeneste. Den kristne pålegges ikke plikt til å føre rettferdig krig eller å avtjene militærtjeneste; CA XVI gir altså rom for at hver enkelt kristen kan foreta sin personlig etiske vurdering vedrørende dette. Det underliggende i en slik vurdering er at hvert enkelt menneske må måle handlingene opp mot norma normans, og er handlingen i strid med Guds Ord, er det en kristens plikt å avstå fra deltakelse²³. Man kan vel diskutere hvor langt denne friheten strakk seg gitt påleggene fra Bibelen om lydighet overfor styresmaktene/ myndighetene.

2.5 Moderne rettferdig krig- tradisjoner

2.5.1 Innledning

Augustins definisjon av- og Aquinas kriterier for rettferdig krig som luthersk krigsetikk bygger på, er fremdeles grunnlaget for nåtidens tenkning om rettferdig krig. Jeg velger å dele inn videre behandling av rettferdig krig- historien i moderne tid i fem tidsavgrensede perioder: 1945-59, 1960-65, 1966-79, 1980-89, 1990-2000 og 2001-2010²⁴

Stabsprest ved Forsvarets Høgskole i Oslo, dr. theol og oberstløytnant Nils Terje Lunde, viser til Roland Baintons²⁵ (1894-1984) definisjoner som plasserer *rettferdig krig* som en middelvei

²¹ Brunvoll, 200653

²² Confessio Fidei XVI

²³ Clausula Petri; Acta 5:29 ”En skal lyde Gud mer enn mennesker.”

²⁴ Jeg har valgt å bruke de samme tidsperiodene som Lunde når det gjelder de 4 første periodene, i Lunde, 2010, *Norm og Situasjon. En drøfting av krig-/fred- spørsmålet i lys av kirkelig debatt i Norge i tiden 1945 – 2003*

²⁵ Protestantisk kirkehistoriker, 1894-1984

mellom *pasifisme*- og *hellig krig*- tradisjonene²⁶. Lunde viser en tabell hvor en rekke filosofer, kirkehistorikere og religionshistorikere er satt opp mot Baintons definisjoner, og tabellen viser at alle har plassert *rettferdig krig* som en middelvei. Noen har riktig nok delt inn pasifisme og hellig krig inn i flere underkategorier, men flertallet har ikke det²⁷. Lunde refererer til James Turner Johnson når han plasserer *ius ad bellum* som fokus i middelalderens teologiske og filosofiske drøftelser, og at begrepet *ius in bello* har vært fokus for folkerettslige tilretteleggingen i nyere tid²⁸.

2.5.2 1945 - 1959

Etter 2. Verdenskrig skrev flere feltprester om sin krigsopplevelse, her representert ved Valen-Sendstad, Forbech, Berggrav og Ulltveit. Olav Valen-Sendstad beretter om sin opplevelse 9. april 1940, hvor han forteller at i møte med krigens realiteter avgikk militærnekteren og pasifisten i ham ved døden:

”Og siden har det ikke vært liv i ham heller. Det skjedde i en bestemt historisk situasjon 9de april 1940.”²⁹

WWJD sees ofte på armbånd hos dagens konfirmanter -*What Would Jesus Do?*. Uttrykket er ikke av nyere dato, tvert i mot. En som brukte uttrykket for å oppsummere sitt syn på krig-/fred- spørsmålet, var Ragnar Forbech, som på den tiden var aktiv i Kristent Fredslag. I 1952 utga han skriftet *Kristus og krigen*, hvor han tar til orde for å forkaste toregimentstenkningen til fordel for kristosentrisk sinnelagstenkning. Han mente at man måtte tolke skriften med Kristus som hermeneutisk nøkkel; ikke de ulike skriftstedene, men Kristus i seg selv, er selve normen for å avgjøre spørsmålet om krig/fred. I følge Forbech er krig ikke forenlig med Kristus, og dermed blir ikke *rettferdig krig* et gyldig begrep verken for kirken som statsinstitusjon eller for kristne mennesker.³⁰

²⁶ Lunde, 2010:25-26

²⁷ Lunde, 2010:44

²⁸ Lunde, 2010:50

²⁹ Valen-Sendstad, 1952:5

³⁰ Fritt gjengitt etter Lundes underkapittel om Forbech i Lunde, 2010:89-92

Forbech var ikke den eneste som benyttet seg av kristosentrisk sinnelagsetikk som begrepsapparat på denne tiden. Eivind Berggrav, biskop i Oslo, brukte nettopp kristosentrisk sinnelagsetikk for å argumentere for det normative ved rettferdig krig. Han beskrev tre teser³¹:

1. Vilkårlig maktanvendelse er i strid med Jesu sinnelag
2. Berettigelse av å forsvare seg mot vilkårlig maktanvendelse
3. Den menneskelige solidaritet, hvor vi kopierer Jesu solidaritet med skapningen, grunnforholdet mellom alle mennesker.

Berggrav oppsummerte disse tesene til å forstås som at alle mennesker

”[...]har både rett og plikt til å forsvare vårt felles hjem mot ugjerningsmenn[...]”³²

, og med 2. Verdenskrig som bakteppe argumenterte han for at et militært forsvar mot slike ugjerningsmenn var et bilde av Jesu solidaritet.

Feltprost Ulltveit³³ la veldig vekt på nasjonalstatene og nasjonal historie da han argumenterte i denne debatten. For å sette Ulltveits argumentasjon i kontekst med de to foregåendes argumentasjon, kan man si at Ulltveit setter nasjonalstaten som den

”[...]grunnleggende ordning av internasjonale relasjoner. [...]Nasjonalstatene og grensene mellom nasjonalstater er villet av Gud. [...]det er en grov forbrytelse å krenke denne grense[...]”³⁴.

Overfor trusselen ved militær maktanvendelse må man nødvendigvis møte denne med militærmakt. Militær makt brukes dermed som et forsvar for fred. Staten har ansvaret for et slikt forsvar, og folket har gitt sin tilslutning til statskirke. Kirken får dermed del i ansvaret for å opprettholde freden ved at den gir sin tilslutning til prinsippet om rettferdig krig. Ulltveit bruker Grunnlovens §2 og CA som bindende for norsk rett som argument for kirkens ansvar.

³¹ Fritt gjengitt etter Lundes underkapittel om Forbech i Lunde, 2010:98

³² Lunde, 2010:98

³³ Ulltveit var feltprost i årene 1948-66

³⁴ Lunde, 2010:102

Felles for bidragene i denne perioden var den voksende atomvåpentrusselfen, og pasifismespørsmålet var det fremtredende i de ulike innspillene i samfunnsdebatten. Ulike etiske standpunkt (grupper) kom til syne³⁵:

- Skriften som norm som sikkerhetspolitiske situasjoner må vurderes opp mot og hvor norm veier mer enn situasjon; dette synet støttet seg på samfunnsorden som mål, og hadde nasjonalstaten som målestokk; forsvar av nasjonalstatenes grenser mot ateistiske totalitære regimer (øst/vest).
- Fremdeles Skriften som norm, men sikkerhetspolitiske situasjoner veier tyngre enn i den forrige gruppen, ordningsetikken er til dels erstattet med naturrettslig etikk; til tross for at bidragene stammer fra ikke-pasifister, kan innholdet determineres som at man går pasifismen i møte. Denne gruppen har også i seg en utvidelse av statsbegrepet, fra nasjonalstat til en mer internasjonal arena.
- Den tredje gruppen er de pasifistiske bidragene i debatten. Disse har i seg en kristosentrisk tolkningsnøkkel overfor den sikkerhetspolitiske situasjon, og nasjonalstat som begrensning for å vurdere situasjoner er veldig nedtonet

50- og 60- tallets krig-/ fred- debatt ble preget av atomtrusselen og den kalde krigens framvekst. Feltpresttjenesten var lite fremme i denne debatten, annet enn den konkrete opprettelsen av Feltprestkorpset i 1953 og diskusjonene rundt dens plassering i Forsvaret. Lunde oppsummerer periodens problemstillinger til å handle om relasjonene mellom den teologiske norm og den sikkerhetspolitiske situasjonen,

”[...]forholdet mellom målsettinger og midler, ideal og realitet, absolutt og relativ.”³⁶

³⁵ Fritt gjengitt etter Lunde, 2010:105-107

³⁶ Lunde, 2010:130

2.5.3 1960 - 1965

På begynnelsen av 60- tallet var det atomvåpentrukkelsen som var fremtredende i krig-/ fredsspørsmålet; merk den endrede terminologien(!): man ønsker å distansere seg fra krigsterminologi og øker fokus på fredsterminologi. Ved NATOs opprettelse i 1949, reserverte den norske regjeringen seg mot å få utplassert atomvåpen på norsk jord i fredstid. Under tilspissingen av øst/vest- konflikten, med opprettelsen av Warszawapakten midt på 50-tallet, ble Norge nok en gang tilbudt å få atomvåpen (mellomdistanseraketter med atomstridshode) utplassert på norsk jord; et tilbud Norge fremdeles avviste. Frykten for atomvåpenenes ødeleggelseskraft og eskaleringen av atomvåpenkappløpet, førte til et stort anti-atomvåpen- engasjement i befolkningen. Etter bispemøteuttalelsen i 1960 om et ønske om stans i prøvesprengninger av kjernefysiske våpen, sendte forfatteren Sigbjørn Hølmebakk et brev til biskopene, hvor han spør etter biskopenes mening om utplassering av kjernefysiske våpen på norsk jord. Han spør om ikke Norges avvisning av en slik utplassering er i strid med den kristne lære? Norge er medlem av NATO og støtter utplassering av kjernefysiske våpen i andre land, men ikke på egen jord. Hølmebakk uttaler krasst at

”Har jeg lov til å gjøre meg delaktig i et ufattelig folkemord bare for å verge min egen frihet?”³⁷.

Det ble fra flere hold etterspurt etisk rettledning fra geistligheten om hvordan kristne skulle forholde seg i en tid med atomkrigsforberedelser. Bispemøtets uttalelse inneholdt ingen tydelig linje³⁸ i forhold til pro/contra krig, men de var tydelige på at atomkrig var grusomt masseødeleggende. Det hermeneutiske perspektivet som brukes i denne perioden er like lite ensartet som i forrige tidsperiode; det er fremdeles tendenser til tenkning om ordningsteologi og kristosentrisk sinnelag. Det som er tydeligere i denne perioden er at situasjonen settes i forgrunnen, man diskuterer ikke så mye realiteten krig, men realiteten ”mulighet for krig gjennom opprustning og utplassering av kjernefysiske våpen”. Det anføres at Guds absolutte vilje ikke lar seg gjennomføre fullt ut, men tross dette medfører det at realiteten må måles opp mot denne normen fordi realiteten heller ikke er absolutt. Atompasifisme er et uttrykk som gjerne brukes om denne tidsperioden, og dette rommer også situasjonsbestemt militærnekting.

³⁷ Sitat av Hølmebakk i Lunde, *Norm og Situasjon. En drøfting av krig/fred- spørsmålet i lys av kirkelig debatt i Norge i tiden 1945 – 2003*, s.112

³⁸ Lunde mener at dette har sammenheng med at biskopene var splittet i synet, jfr. biskop Schjelderups initiativ til å starte kampanjen mot atomvåpen samme år som bispemøtet. Lunde, *Norm og Situasjon. En drøfting av krig/fred- spørsmålet i lys av kirkelig debatt i Norge i tiden 1945 – 2003*, s.114

Bispemøtets uttalelse fra 1965 er et resultat av et uttrykt behov for enhetlig uttalelse fra bispekollegiet; flere biskoper hadde uttalt vidt forskjellige standpunkt i synet på krig/ fredsspørsmålet. Uttalelsen ba partene i debatten, pasifister og forsvarsvenner, om å respektere hverandres synspunkter. Uttalelsen konkluderer med at begge partene er enige om målet: fred, men at man er uenige om midlene for å nå målet. ”Det minste onde” ser allikevel ut til å være den konsensus biskopene trekker ut av sitt normative grunnlag: Skriftens samlede budskap.³⁹

2.5.4 1966 - 1979

Atomvåpenproblematikken måtte til dels vike plassen for en mer sammensatt debatt i denne tidsperioden. Den kalde krigen var et faktum, Vietnamkrigen, Sovjetunionens invasjon av Tsjekkoslovakia, nedrustningsavtale, klassekamp og ungdomsopprør er viktige stikkord som danner bakteppet for en ny definisjon av krig-/ fred- spørsmålet. Mot slutten av 60-tallet samt 70-tallet seilte spørsmålet om feltprestkorpsets og kirkens rolle i krig-/ fred- spørsmålet opp både i samfunnsdebatten og på den kirkepolitiske agendaen. Dette ga seg utslag i kritiske røster som Øivind Foss og Torleiv Austad. Øivind Foss utga i 1967 *Statskirkens forræderi – og vårt eget*, hvor han forkaster toregimentslæren og beskriver kirken som statspositivistisk og at den er defaitistisk i sin holdning til fredsarbeid; han ironiserer:

”[...]verden kan ikke bli annerledes og statskirken kan med god samvittighet avvise så vel atomprotestantismen som pasifismen og gå inn for NATO og beholde sine uniformerte feltprester. Det nytter ikke å satse på fredsarbeidet likevel.”⁴⁰

Han forstår feltprestkorpset som en synlig del av statens forræderi mot freden, og han beskriver sitt syn på biskopenes uttalelser⁴¹ om atom- og pasifismeproblematikken som

”[...]enestående i sitt slag ved sine diplomatiske fraser og moralske tannløshet. Det er derfor våre feltprester med god samvittighet kan bære sine uniformer og forsvare retten til å ta liv.”⁴².

³⁹ Lunde, 2010:125-127

⁴⁰ Foss, 1967:10

⁴¹ Bispemøtene i 1960 og 1965

⁴² Foss, 1967:30

Foss' kritikk handlet ikke om at den etiske argumentasjonen for krig/ fred- spørsmålet var feil, men at den ikke var kontekstuell.⁴³ Foss tok til orde for et forbud mot at prester skulle bære militære uniformer og at de fikk status som offiserer. Han ønsket at kirken skulle innta en prinsipiell kritisk rolle til militært forsvar og våpenbruk generelt.⁴⁴

Der hvor bispemøtet i 1965 ikke klarte å komme med noen entydig rettesnor, var det en betydelig entydig uttalelse som ble gitt i 1968. Bakgrunnen for denne uttalelsen var to spørsmål⁴⁵:

”1. Kan det kristne pasifistiske syn sies å være i samsvar med vår evangelisk- lutherske kirkes bekjennelse?

2. Kan en prest i vår evangelisk- lutherske kirke med full frihet og rett frembære det kristne pasifistiske syn offentlig og offisielt i forkynnelse og lære på like linje med det som måtte blir lært og forkynt ut fra et militaristisk syn?”⁴⁶

Uttalelsen gir til svar at det ikke er noe motstridende mellom pasifisme og bekjennelsen, men de presiserer at dette handler om den individuelle samvittighet. Biskopene gir ikke anledning til at verken pasifistisk- eller militaristisk politikk fremføres fra prekestolen; en prest skal ikke hevde noen av delene når han uttaler seg i det offentlige rom som en kirkens representant. Uttalelsen tar grundig for seg CA XVI, og det hermeneutiske fokuset settes på forholdet mellom CA XVI som avledet norm av Skriften, og den aktuelle situasjonen. Individets samvittighet er vesentlig, og bekjennelsen må hele tiden måles opp mot både situasjonen og Skriften. Lunde problematiserer biskopenes uttalelse ved å peke på det motsetningfylte i interaksjonen mellom Skrift, bekjennelse og den enkeltes samvittighet, når biskopene samtidig hevder at tanken op krig som middel er blitt absurd.⁴⁷

⁴³ Lunde, 2010:138

⁴⁴ Foss, 1967: 42

⁴⁵ Fremsatt av sokneprest Drevvatne til kirke departementet, Lunde, 2010:141

⁴⁶ Sitat fra Drevvatne gjengitt i Lunde, 2010:141

⁴⁷ Lunde, 2010:144

I Torleiv Austads bok *Krig eller fred* fra 1970 vies Feltprestkorpset et underkapittel,⁴⁸ og i forbindelse med nyorienteringen i krig-/ fred- spørsmålet han var et talerør for, fremmet han en kritikk av Feltprestkorpset for deres ”tradisjonelle forsvarspositivistiske rolle”.⁴⁹

Austad bruker uttrykkene ”menneskeverdige fred” og ”rettferdig fred”⁵⁰ som kriterier for krig-/ fred- spørsmålet, men konkluderer med at kriteriene ikke kan være gyldige i en reell krigssituasjon fordi rettferdig krig ikke er mulig på grunn av atomvåpnene⁵¹. Austad representerer en skapelse- og ordningsteologisk tilnærming til krig-/ fred- spørsmålet og han forsvarer at staten av og til må anvende makt for å bevare samfunnets eksistens.⁵²

Austad er enig med bispemøtets uttalelse fra 1968 i forhold til at kirken ikke skal politiseres ved å forfekte pasifisme eller militarisme; kirkens rolle skal være å påpeke de etiske aspektene rundt militærtjeneste og verneplikt, og være løsrevet nok fra forsvaret til å kunne kritisere uetiske militære beslutninger.⁵³ Austad støtter også uttalelsen fra biskopene i retten til situasjonsbestemt militærnektning basert på sterke personlige overbevisningsgrunner.

I 1971 utga Feltprestkorpset en brosjyre, ”Kirken i Forsvaret”, hvor den nye feltprestledelsen tok et ”oppgjør” med feltpresthåndboken fra 1959. Brosjyren hadde vekt på krig-/ fred- spørsmålene og et kritisk etisk blikk på den Ulltveitske ordningsteologien fra 50- tallet. Brosjyren tok også for seg Feltprestkorpsets oppgaver, og ikke minst plassering i samfunnsstruktur så vel som Forsvarsstrukturen. Dette var dyd av nødvendighet på bakgrunn av at feltpresttjenesten ble satt på dagsorden av kritikere av feltpresttjenesten, stat- og kirkesammenblandingdebatt, krig/fred spørsmål, og den nye loven *Lov om trdomssamfunn og ymist anna*. Den nye brosjyren erstattet ikke feltpresthåndboken, men reviderte deler av den; nyanserte innholdet i forhold til en dominerende statskirkeprofil til en mer folkekirkeprofil. I denne brosjyren ble det poengtert at feltprestene skulle være en del av det

⁴⁸ Austad, 1970:kap.VII, ss.109-111

⁴⁹ Lunde, 2003:302

⁵⁰ Austad, 1970:kap.VIII, s.113

⁵¹ Austad, 1970:kap.IV, s.66

⁵² Austad, 1970: kap.VI, s.92

⁵³ Austad, 1970:kap.VII, ss.102-104

militære system og at de skulle ha militær grad. Kritisk solidaritet ble bærende for tjenesten, nettopp for å unngå at feltprestene skulle bli oppfattet som en forsvarspositivistisk tjeneste.

Uroen rundt feltpresttjenesten i Forsvaret førte til at Stortinget i 1972 nedsatte en kommisjon, Sivertsenkomiteen, for å drøfte Stat og kirke, og de tok til orde for å legge ned

Feltprestkorpset og erstatte tjenesten med sivile prester i nærheten av militærleirene. To år senere nedsatte Kirkerådet Austadutvalget for å drøfte feltprestproblematikken.

Austadutvalget fastslo at feltpresttjenesten skulle ha holdningen ”kritisk solidaritet”, at tjenesten skal yte ”fullverdig kirkelig tjeneste” i Forsvaret og at den er ”underlagt militær kommando”; en sammenbinding mellom kirken og Forsvaret men uten sammenblanding – altså i god gammel Luthersk CA- arv i forhold til de to regimenter.⁵⁴

Jan Ove Ulstein tar opp tråden fra diskusjonen om forholdet mellom en relativ situasjon og den normerende etikk fra 50- tallet. Lik Austad legger han vekt på at CA XVI ikke kan være det etisk normative grunnlaget alene, men at det må søkes et videre perspektiv, forstått som norma normans, Skriften. Situasjonsdefinisjonen må også utvides til å ikke bare omfatte militærmaktforhold, men videre samfunnsmessige og sosialetiske forhold. Forholdet mellom norma normans og situasjonen er grunnforholdet i en etisk modell, og har et dynamisk spenningsforhold.⁵⁵

Feltprost Guttormsen holdt et foredrag i Stockholm i 1979 hvor han adresserte debatten rundt Feltprestkorpset det siste tiåret. Han poengterte at feltpresttjenesten i Forsvaret var der på kirkens premisser og som en del av kirkens samfunnsansvar. Ulltveit brukte begrepet ”sjefens spesialoffiser”⁵⁶, Guttormsen det mer (datidens) politisk korrekte ”samarbeider og rådgiver”⁵⁷. Feltprestens hovedfokus skulle være å hjelpe det enkelte mennesket som stod i militær tjeneste – fremfor å ha fokus på personen som soldat.

I denne tidsperioden kan man se en tydelig forskyvning fra fokus på atomvåpen som middel, til fokus på målsetting; perspektivene i forhold til norm og situasjon utvides til å bli mer global og man hadde en prinsipiell debatt om voldsanvendelse som maktmiddel.

⁵⁴ Lunde, 2003:307-308

⁵⁵ Lunde, 2010:159-160

⁵⁶ Feltpresthåndbok, 1959:13

⁵⁷ Lunde, 2003:336

2.5.5 1980 - 1989

Våpenkappløpets tiår.

Sivertsenkommisjonens forslag, ble nedstemt av Stortinget⁵⁸ i 1980, men det manglet fremdeles ikke på kritikk rundt Feltprestekorpset. Krig-/ fred- spørsmålene var like brennaktuelle og høsten 1981 kom oppropet ”Prester mot atomvåpen!” som fastslo at

”Bruk av atomvåpen er uforenlig med Guds skapervilje!”⁵⁹,

og (selvfølgelig) ble dette møtt med motopprop fra andre prester⁶⁰. Motoppropet la vekt på maktbalanse, de mente at en ensidig nedrustning ville føre til maktubalanse, og dermed økt fare for atomkrig. En gjensidig våpenbalanse betyr at våpen ikke vil bli brukt, og det gir størst mulighet for opprettholdelse av fred. Å hindre krig, er motoppropets hovedpoeng, og dette grunngir de gjennom å peke på realitetene i verden. Begge oppropene er enig i at krig er det minste onde. Men de deler seg i synet på atomvåpen. Oppropet setter atomvåpen *utenfor* begrepet ”det minste onde”, siden konsekvensene av en atomkrig aldri kan bli noe minste onde. Motoppropet mener derimot at atomvåpen hører med i en maktbalanse, og fordi en balanse hindrer krig, kan man definere atomvåpen som et minste onde. Et perspektiv som støtter opp om motoppropet fra 1981, er Peter W. Bøckman. Han tok til ordet for at terrorbalansen var med på å fremme fred.⁶¹

Trond Bakkevig tok i artikkelen ”Rettferdig krig i atomkrigsalderen” i *Kirke og Kultur* 1982 utgangspunkt i ius ad bellum- reglene⁶² sett i et ius in bello- perspektiv:

”En rettferdig krig skal erklæres av en rettmessig øvrighet, krigens eneste legitime grunn er forsvar og målet er gjenopprettelse av rett og fred. Disse punktene hviler igjen på tre forutsetninger: at krig under bestemte forutsetninger lar seg legitimere etisk, at lydigheten mot øvrigheten er betinget og avgrenset og at det foreligger visse selvpålagte restriksjoner i krigføringen.”⁶³

⁵⁸ St.meld. nr. 40, 1980-81, s.10

⁵⁹ Lunde, 2010:164

⁶⁰ Lunde, 2003:338, og Lunde 2010:166-168

⁶¹ Lunde, 2010:183

⁶² Legitim autoritet, rett grunn og rett intensjon

⁶³ Sitat fra Bakkevig av Lunde i Lunde, 2010:170

Bakkevig lar både teologiske, kirkelig og kulturelle rettferdig krig- tradisjoner i kontekst med CA XVI være det normative grunnlaget for etikk i denne sammenhengen.⁶⁴

Nok en kirkelig utredning ble igangsatt, og denne førte fram til uttalelsen *Kirken og freden*, vedtatt på bispemøtet i 1982. Den vedtatte teologiske normen i dette dokumentet var ingen tradisjonell luthersk krigsetikk, men snarere en fredsetikk⁶⁵. Tross dette uttaler biskopene at:

”Det er også et ledd i Guds vilje at uretten skal holdes i tømme med den makt som er betrodd øvrigheten.”⁶⁶

Retten til å forsvare seg mot vilkårlig maktanvendelse blir i denne sammenhengen et relativt uttrykk, nødvergeretten må tolkes i lys av fredsperspektivet⁶⁷ hvis den skal godkjennes innenfor rettferdig krig- begrepet; en atomkrig er ikke et minste onde, noe som innebærer at man begår urettferdig krig om man forsvarer seg mot en annen makts maktanvendelse ved hjelp av atomvåpen.

I 1982 kom uttalelsen *Kirken og freden* fra bispemøtet. Uttalelsens agenda er å advare mot det

”[...]kjernefysiske våpenkappløpet [fordi] dette truer selve balansen i skaperverket.”⁶⁸

Uttalelsens hovedfokus er ikke krigsetikk, men fredsetikk, men den sier også at

”[det er] også et ledd i Guds vilje at uretten skal holdes i tømme med den makt som er betrodd øvrigheten.”⁶⁹

I god CA- ånd. Forskjellen fra tidligere normstatus, er at biskopene fordrer at den sikkerhetspolitiske situasjonen i verden nå sees med fredsperspektivbriller på. Det er fred som anføres som den grunnleggende norm. Dette knytter de teologisk til 1. trosartikkel, hvor fred er et uttrykk for Guds skapervilje, og at denne viljen er et uttrykk for Guds opprettholdelse av verden. Fredsarbeid kan dermed forstås som et bidrag til denne opprettholdelsen. Uttalelsen

⁶⁴ Lunde, 2010:171

⁶⁵ Lunde, 2010:176

⁶⁶ Sitat fra ”Kirken og freden” gjengitt i Lunde, 2010:176

⁶⁷ Fredsperspektivet: hvor ”fred” ikke bare er fravær av krig, men hvor ”rett, rettferd, frihet, likeverd og menneskeverd” er en del av et mer omfattende fredsbegrep. Sitat fra: Lunde, 2010:176

⁶⁸ *Kirken og freden* sitert i Lunde, 2010:174

⁶⁹ Lunde, 2010:176

bruker også 2. og 3. trosartikkel som teologisk grunnlag: de bruker Jesu frelsesgjerning som bilde på det ultimate fredsarbeid; hans frelsesgjerning har i seg et ”løfte om en endelig, fullkommen fred”⁷⁰.

I 1986 kom kirkemøteuttalelsen *Kirkens fredsengasjement* hvor man viderefører den normative tenkningen fra Bispemøtets uttalelse i 1982. De hevder at det normative for fredsarbeid er trosartiklene:

- Man knytter det an til Guds skaperverk, mennesket har et forvalteransvar
- Man knytter det an til Kristi forsoningsverk, om kamp og seier over det onde, rett og slett *What Would Jesus Do?* Jo, vi skal ”stifte fred og bygge rettferdighet”⁷¹.
- Den tredje trosartikkel brukes som forankring for fredsarbeid fordi kirken skal ”være et forsonende fellesskap [...] som sprenger alle nasjonale og sosiale barrierer”⁷²

Krig-/ fred- perspektivet i denne uttalelsen føyer seg inn i 80- tallets ånd, hvor man utvider begrepet til et mer globalt bilde; det etiske grunnlaget er menneskerettighetene, og arbeid for fred er overordnet krig. Der hvor uttalelsen fra bispemøtet i 1982 la vekt på normens teologiske tilknytning, gir uttalelsen fra ’86 en mer allmenetisk begrunnelse. Uttalelsen møtte en del kritikk i etterkant av utgivelsen. Kritikken gikk på uenighet vedrørende terrorbalansens betydning for krig/ fred, og at kirken blander seg inn i politiske spørsmål⁷³.

Lunde refererer til boken *Fredsetikk i atomalderen*⁷⁴, som tar til orde for at et historisk-hermeneutisk perspektiv på rettferdig krig- (krigsetikk-) tradisjonen kan være et utgangspunkt for den daværende etiske debatten rundt krig-/ fred- spørsmålet, men hvor hensynet til menneskelig sikkerhet må være den overordnede norm.

På 80- tallet fikk man altså en vridning fra tradisjonell rettferdig krig- tenkning til rettferdig fred- tenkning som en konsekvens av atomtrussel og våpenkappløp. Det etiske grunnlaget for

⁷⁰ Lunde, 2010:176-177

⁷¹ Sitat fra kirkemøtets uttalelse gjengitt i Lunde, 2010:189

⁷² Pkt. 7a i Kirkemøtets uttalelse 1986 i Lunde, 2010:325-326

⁷³ Se fotnote 265 og 266 i Lunde, 2010:191

⁷⁴ Sæter m.fl, 1986, hovedpunkter gjengitt i Lunde, 2010:191-195

tenkningen ble utvidet fra å bare omhandle øst/vest- problematikk til et mer globalt syn. Fredsarbeid ble satt som middel fremfor krig; man argumenterte for at en terrorbalanse kunne hindre krig, men også at nedrustning var essensielt for å hindre atomkrig. Menneskerettighetene og rettferdig fordeling av jordens ressurser ble satt på dagsordenen og disse ble brukt som grunnlag for en mer allmenetisk norm som ble forfektet både fra politisk og kirkelig hold mot slutten av tiåret.

2.5.6 1990 – 2000

Berlinmurens fall i 1989 representerer den kalde krigens slutt, og dette hadde naturlig nok store innvirkninger for tenkning rundt krig-/ fred- spørsmålet; øst-vest-problematikk og atomvåpentrusselfen dominerte ikke lenger debattagendaen, og verden hadde én suveren militær stormakt: USA. Det var ikke slik at det hersket verdensfred, men fiendebildet var endret; sikkerhetsbegrepet ble utvidet til å gjelde trusler fra indre stridigheter, terror, religionskonflikter eller okkupasjon med påfølgende intervensjon og sanksjoneringer fra FNs fredsbevarende⁷⁵/ fredsopprettende styrker. FNs sikkerhetsråd ble en viktig autoritet i det nye krig-/ fred- verdensbildet. Forsvarskommissjonen av 1990 anerkjenner den nye situasjonen i Europa og i verden for øvrig, og legger vekt på opprettholdelse av stabilitet og fred ved hjelp av rett autoritet, og at internasjonalt samarbeid vil bli nødvendig for å klare å oppnå dette.⁷⁶

USAs angrep på Panama 20. desember 1989 ga varsel om at man blåste støv av tradisjonell tolkning av rettferdig krig- kriteriene og amerikanerne ga verden et bilde på en moderne rettferdiggjøring av militær maktanvendelse; bare navnet på operasjonen, ”Just Cause”⁷⁷, vitner om at atompasifisme- og terrorbalanse- tenkningen var forlatt.

USA måtte tåle mye internasjonal kritikk for dette militære angrepet, så da Irak invaderte Kuwait i 1990, sørget USA for å få støtte fra FNs sikkerhetsråd. FNs mottiltak mot Iraks brudd på rettferdig krig- prinsippet⁷⁸ var i første omgang fordømmelse, diplomatiske

⁷⁵ Allerede fra 1957 deltok Norge i FN- operasjoner: i Gaza (1957-1967), DANOR og UNEF i Rafah, og i Libanon (1978- 1998), UNIFIL: NORBATT, MORMEDCOY og NORMAINVOY. Kilde: Lunde, 2003:436-441

⁷⁶ Forsvarskommissjonen av 1990, *NOU 1992:12*, 12.2.4

⁷⁷ Stålsett, 1998:9

⁷⁸ En tolkning av FN-paktens kap. 7 vedrørende tiltak mot trusler mot freden, fredsbrudd, og angrepshandlinger

forhandlinger og økonomiske sanksjoner. Etter påtrykk fra USA satte sikkerhetsrådet en frist for Iraks tilbaketrekning, og i samme resolusjon ble det gitt nærmest en blankofullmakt til FNs medlemsland om å

”[...]to use all necessary means to uphold and implement resolution 660 (1990) and all subsequent relevant resolutions ant to restore international peace and security in the area.”⁷⁹

Da fristen gikk ut uten tilbaketrekning av de irakiske styrker, godkjente FNs sikkerhetsråd at vestlige militære styrker (en koalisjonsstyrke ledet av USA) gikk inn for å frigjøre Kuwait fra Irakisk okkupasjon⁸⁰; Norge deltok⁸¹ med kystvaktskipet KV Andenes og et sanitetskompani i Al- Jubail i Saudi- Arabia. I denne krigen ble militær maktanvendelse sett på som det minste onde, og gitt krigens utfall, ble FNs rettferdig krig- avgjørelse lite debattert. I en verdenssituasjon hvor atomtrusselen ikke lenger var til stede, var krig igjen blitt et middel for å oppnå fred ved at man kunne bruke rettferdig krig- prinsippene. George Bush sr uttalte følgende i sin *State of the Union*- tale i 1991(min uthevelse):

“We will succeed in the Gulf. And when we do, the world community will have sent an enduring warning to any dictator or despot, present or future, who contemplates outlaw aggression. The world can, therefore, seize this opportunity to fulfill the long-held promise of a new world order, where brutality will go unrewarded and aggression will meet collective resistance. [...]This we do know: Our cause is just; our cause is moral; our cause is right. [...]The winds of change are with us now. The forces of freedom are together, united. We move toward the next century more confident than ever that we have the will at home and abroad to do what must be done -- the hard work of freedom.”⁸²

I kjølvannet av denne krigen opprettet FN UNIKOM⁸³, en observasjonsstyrke, som hadde som mandat å overvåke den demilitariserte sonen på grensen mellom Irak og Kuwait,

⁷⁹ FN- resolusjon 678, pkt 2

⁸⁰ Operasjon Desert Storm. Sikkerhetsrådets avgjørelse var basert på FN- paktens §51, som fastslår en nasjons rett til selvforsvar, fordi Kuwait ba om internasjonal hjelp. Kilde: Stålsett, ”Fredsetikk etter den kalde krigen. Nye etiske utfordringer etter den senere tids endringer i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk” i *Pacem* 1:1998

⁸¹ Norge har bidratt med militært personell til de fleste FN- og NATO operasjonene på '90- og 2000- tallet. Kilde: Forsvaret, ”Norsk deltakelse – Fredsbevaring”

⁸² Bush sr, 1991

⁸³ United Nations Iraq- Kuwait Observer Mission

avskrekke grensevold samt rapportere fiendtlige aksjoner⁸⁴. Målsetningen var altså å opprettholde fred.

Ut over 90- tallet fikk man en vridning fra rettferdig- krig tenkning til humanitær intervensjons- tenkning. Dette henger sammen med det tidligere nevnte globale perspektivet, hvor nord/ sør- problematikk, menneskerettigheter og rettferdig fordeling var viktige normer for etiske beslutninger. Kollektiv sikkerhet ble løftet frem som grunnlaget for FNs involvering i fredsarbeid globalt⁸⁵.

I den humanitære intervensjonen i Somalia var argumentasjonen opprettelsen av FNs UNOSOM II- styrke et vedtak⁸⁶ som baserer seg på FN- paktens kapittel VII – ”Tiltak mot trusler mot freden, fredsbrudd og angrepshandlinger”⁸⁷. Stålsett karakteriserer denne aksjonen som mislykket⁸⁸, og i retrospekt kan man se at FN- styrkene ikke fikk gjort det de var satt til å gjøre; å trykke hjelpesendinger frem til nødstedte. De ble i stedet en del av krigen, og det ble etter endt oppdrag fremsatt beskyldninger om overgrep overfor befolkningen og krenkelser av menneskerettigheter. FN- kommisjonen som var satt til å undersøke situasjonene med væpnede angrep mot FN- styrkene⁸⁹, kommenterte at FNs medlemsstyrker hadde vist seg uvillige ”to accept substantial casualties for causes unrelated to their national interests”⁹⁰. Stålsett spør om det å

”[...]opprette et internasjonalt system [er] egnet til å opprette fred mot de stridende parters vilje – om nødvendig med militærmakt.”⁹¹

Krigen i Bosnia- Hercegovina ga FN en ny utfordring: hvordan beskytte en sivilbefolkning mot folkemord? Etter omfattende forsøk på å sikre freden gjennom diplomati, våpenembargo og flyforbudsone, vedtok FN å være nærværende i borgerkrigen (1992-1995) med den

⁸⁴ UNIKOMs mandatbeskrivelse

⁸⁵ Lunde, 2010:200

⁸⁶ FNs sikkerhetsråds resolusjon 814, UNOSOM II erstattet UNITAF, som igjen hadde erstattet UNOSOM I

⁸⁷ FN- paktens

⁸⁸ Stålsett, 1998

⁸⁹ FNs sikkerhetsråds resolusjon 885

⁹⁰ Kommisjonens uttalelse sitert av Stålsett, samt sitat av Stålsett i Stålsett, 1998

⁹¹ Stålsett, 1998

fredsbeskyttende⁹² styrken UNPROFOR⁹³, som skulle sikre humanitær hjelp og som deltok aktivt i forsøk på å få til fredsavtaler mellom partene. Humanitær intervensjon var også agendaen til en uttalelse fra KISP⁹⁴, i 1993, hvor de sier at menneskerettighetsprinsipper må settes foran suverenitetsprinsipper, og at det er med hjemmel i en slik etisk vurdering at man kan anvende militær makt om nødvendig for å beskytte folk mot overgrep. Komiteen bruker rettferdig krig- prinsipper som norm for en humanitær intervensjon; legitim autoritet, rett grunn og rett intensjon, men også en tilføyelse av *siste utvei*, *proporsjonalitet* og *realisme*.⁹⁵ Formuleringene de gjør for hvert av punktene kan plasseres innenfor *ius ad pacem* og *ius post bellum*, altså ikke tradisjonelt innen tradisjonens *ius ad bellum* og *ius in bello*.⁹⁶ Jeg kommer tilbake til disse begrepene senere i kapittelet.

Til tross for FNs og NATOs arbeid, klarte de ikke å forhindre folkemordet i Srebrenica, hvor mer enn 8000 muslimer ble massakrert av de serbiske styrkene. FN ga så NATO fullmakt til å bombe militære mål i Serbia, og etter uker med bombing, satte partene seg til forhandlingsbordet og ble enige om en endelig våpenhvile. På vinteren 1995 ble UNPROFOR delt i tre geografiske avdelinger: UNCRO (Kroatia, 1995-1996), UNPROFOR (Bosnia-Hercegovina, 1992-1995) og UNPREDEP (Makedonia, 1995-1999).⁹⁷ UNPROFOR ble erstattet av NATO styrken IFOR⁹⁸ (1995-1996). Norge deltok med personell i både UNPROFOR/ IFOR og UNPREDEP i tillegg til UNPF (hovedkvarteret).⁹⁹

NATO utviklet seg fra å være en ren forsvarsorganisasjon av medlemslandenes territoriale grenser og til en organisasjon som også bidro til krisehåndtering i andre deler av verden.

⁹² Jeg finner det underlig at FN setter inn en styrke for å beskytte en fred som ikke var der? Dette sier vel noe om verdenssamfunnets syn på at fred er det overordnede målet selv om man må krige for å få det til.

⁹³ United Nations Protection Force

⁹⁴ Komiteen for internasjonale spørsmål under Melomkirkelig råd i Dnk

⁹⁵ Lunde, 2010:205

⁹⁶ Se tabell 6 i Lunde, 2010:205

⁹⁷ Store Norske Leksikon, "UNPROFOR". UNCRO – United Nations Confidence Restoration Operations. UNPREDEP – United Nations Preventive Deployment Force

⁹⁸ Implementation Force, Operation Joint Endeavour

⁹⁹ Opplysninger hentet fra "Konflikten i det tidligere Jugoslavia - FNs og NATOs roller" utgitt av Forsvarsdepartementet 4.8.1995

NATOs aktive deltakelse under krigen i Bosnia- Hercegovina satte en ny standard for organisasjonens mer proaktive rolle i det internasjonale samfunnet. Da FNs mandat til IFOR styrken gikk ut, ble den erstattet med en NATO- basert stabiliseringsstyrke (SFOR, 1996-2004).¹⁰⁰ Kollektiv sikkerhet var som nevnt en viktig norm, og dette fordret en aktiv deltakelse fra mange land, gjennom konkret militær stabilisering, men ikke minst gjennom humanitær hjelp og ved at FNs krigsforbryterdomstol satte i gang arbeidet med å etterforske krigsforbrytelser¹⁰¹.

KISP kom med en ny uttalelse i 1995, denne omhandlet sanksjoner som utenrikspolitisk virkemiddel¹⁰². Uttalelsen legger vekt på at sanksjoner kan ha både positive og negative konsekvenser, og basert på dette defineres sanksjonene som etisk riktige eller uetiske. Uttalelsen la frem en liste på 11 kriterier for en etisk akseptabel sanksjon, og disse kriteriene bygger på begreper hentet fra rettferdig krig- prinsipper innen de fire *ius*- områdene,¹⁰³ men innholdsmessig ligger kriteriene utenfor dette området, fordi man anså kriteriene som et alternativ til krig¹⁰⁴. Lunde definerer kriteriene inn i en fredsetisk ramme¹⁰⁵.

Rettferdig fred var Gunnar Heienes bidrag i samfunnsdebatten. Han skrev en artikkel publisert i J. O. Mælands bok *Yrkesetikk for offiserer* om at både rettferdig fred og rettferdig krig var nødvendige perspektiver for en helhetlig etikk¹⁰⁶. Rettferdig fred er det normative rammeverket som rettferdig krig tolkes inn i, og han rettferdiggjør militær maktanvendelse med den tradisjonelle lutherske krigsetiske ”det minste onde”.¹⁰⁷

Kosovokrigen representerte et historisk vendepunkt for Norge; for første gang siden 1945 var Norge i krig! Foranledningen til dette var den langvarige konflikten mellom jugoslaviske

¹⁰⁰ “NATO operations and missions”

¹⁰¹ Store Norske Leksikon, “Bosnia- Hercegovina – selvstendighet”

¹⁰² KISP, 1995

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid., jfr. første kriterium: “Sanksjoner må bli sett på som en bredere fredsskapende strategi og som et alternativ til krigføring. De må kun bli iverksatt etter at mildere diplomatiske midler har mislykkes.”

¹⁰⁵ Lunde, 2010:209

¹⁰⁶ Lunde, 2010:211

¹⁰⁷ Lunde, 2010:212

sikkerhetsstyrker (FRY) og Kosovos frigjøringshær (KLA). Forsøk på å få til varig fredelige løsninger på konflikten mislyktes både fra FN, NATO og OSSE hold. 22. mars 1999 gikk NATO¹⁰⁸ til flyangrep på Jugoslavia¹⁰⁹ (bombeangrepene holdt på i 77 dager), *uten* mandat fra FN. Argumentasjonen for angrepet var at det var en humanitær intervensjon basert på rapporter om etnisk rensing, og at alle andre metoder var blitt prøvd.

Sjøkrigsskoleprest Leif Tore Michelsen kritiserte både norsk deltakelse i Kosovo og NATOs angrep¹¹⁰: han definerte NATOs angrep som utilitaristisk, hvor målet har helliget middelet. Michelsen sier implisitt at *Operation Allied Forces* ikke kan defineres som rettferdig krig fordi kriteriet *legitim autoritet* ikke ble oppfylt¹¹¹. Denne uttalelsen gikk ikke upåaktet hen; Lunde beskriver situasjonen hvor feltprost Bergfald sendte

”ut et ”hyrdebrev” til feltprestene, hvor han marte til ”tilbakeholdenhet med å problematisere NATO-operasjonen i det offentlige rom mens operasjonen pågår. Det bør være særskilte og graverende grunner til å la den profetiske røsten lyde dersom vi ikke skal fremtre som upassende kritiske, useriøse eller utilbørlig legitimerende”, og at feltprester som publiserte egne standpunkter i debatten, konsulterte feltprosten på forhånd”¹¹²

Noen dager senere snudde feltprosten:

”Som prester med spesialkompetanse i etikk og som etikkinstruktører på høyskolenivå *skal* de fremlegge sine etiske vurderinger i det åpne rom”¹¹³

¹⁰⁸ “After one final attempt by Richard Holbrooke to convince President Milosevic to reverse his policies, NATO Secretary General Javier Solana, knowing diplomacy had run its course, gave the order to commence Operation Allied Force. This fateful decision followed months of intense political negotiation and calls on Yugoslavia by the United Nations, the Contact Group, the G8 countries, and others to halt the repression and acts of violence that were provoking an ever-worsening humanitarian crisis. The Yugoslav regimes reckless disregard of these appeals and its campaign of terror against its own population, in direct violation of the most basic, internationally agreed standards of humanitarian conduct, and the failure of all diplomatic efforts to find a political solution, left NATO no option but to use force.” Kilde: NATO, Bakgrunnsartikkel for NATOs Operation Allied Forces, “Kosovo one year on”

¹⁰⁹ FRY, Federal Republic of Yugoslavia

¹¹⁰ Lunde, 2003:382

¹¹¹ Michelsen, 1999

¹¹² Lunde, 2003:382

¹¹³ Sitat av feltprost Bergfald i Lunde, 2003:382

Bispemøtet i 1999 kom med en uttalelse, *Fredens sjanse på Balkan*, under NATO- aksjonen, hvor de uttrykker støtte til aksjonen på bakgrunn av behovet for akutt humanitær intervensjon for å forhindre ytterligere overgrep og etnisk rensing. Uttalelsen stiller allikevel spørsmål ved måten intervensjonen blir utført på, og peker på etiske utfordringer i form av:

- ”- Folkerettens status i forholdet mellom FN og forsvarsallianser som NATO.
- Spenningen mellom humanitær intervensjon og våpenmakt.
- Ny gjennomgang av tanken "rettferdig krig", bl.a. i lys av den våpentekniske utvikling i vår tid.
- Den kristne fredsforkynnelse i møte med denne type konflikter”¹¹⁴

Ut av uttalelsen kan man gjenkjenne rettferdig krig- kriterier som legitim autoritet (FN, NATO og KFOR), rett grunn (akutt humanitært behov); i tillegg skriver de om proposjonalitet og diskriminering som jo handler mer om den reelle utførelsen av rettferdig krig- handlingene (ius in bello) enn handlingene forut for (ius ad pacem/ bellum).

I overkant av ett år etter den nevnte bispemøteuttalelsen, utga KISP et hefte¹¹⁵ hvor man understreker at den etiske norm for bl.a. humanitære intervensjoner må bygge på tradisjonelle rettferdig krig- kriterier, forutsatt at man ser disse kriterier i sammenheng med den aktuelle sikkerhetspolitiske situasjonen.

2.5.7 2001 – 2010

11. september 2001 snudde opp ned på alt gammelt tankeverk om øst/ vest-, sør/ nord- konflikter. Den største fienden ble terror og frykt for terrorangrep. Angrepene på World Trade Center og Pentagon var startskuddet på kriger og konflikter man i skrivende stund ennå holder på med. Angrepet ble fordømt av hele verden, og det at det var et vellykket terrorangrep på verdens mektigste nasjon hadde stor innvirkning på de internasjonale organisasjoners og enkeltlands tilslutning til militære maktanvendelser som både kan og som ikke kan rettferdiggjøres innenfor kriteriene for rettferdig krig.

¹¹⁴ Sak BM 18-99 ”Fredens sjanse på Balkan”

¹¹⁵ KISP, 2000, *Sårbarhet og sikkerhet: Aktuelle sikkerhetspolitiske utfordringer i etisk og teologisk perspektiv*

Allerede 21. september kommer en uttalelse fra bispemøtet, *Sammen mot terrorisme*¹¹⁶ hvor de kaller den tragiske hendelsen som grusom og hensynsløs, og at den

” har avdekket vår grunnleggende sårbarhet, både som enkeltmennesker og som samfunn. Selv ikke verdens mektigste nasjon kan verge seg og sine, fullt og helt, mot slik råskap. Dette er en stor utfordring for hele verdenssamfunnet.”¹¹⁷

Biskopene bruker ikke krig som løsning (min uthevelse):

”Terroren setter seg ut over all rettsorden og krenker enkeltmenneskers grunnleggende verd. Derfor må den bekjempes med rett. Folkerett og grunnleggende menneskerettigheter må styre våre svar på terror. Ugjerninger må oppklares, og de skyldige --- bare de skyldige må stilles til ansvar og bære konsekvensene av sine forbrytelser.”¹¹⁸

- og de legger vekt på et utvidet sikkerhetspolitisk perspektiv som må sees sammen med det overordnede målet med fred; en rettferdig verden i fred, den normative tolkningsnøkkelen er både trinitarisk og inkarnasjonsteologisk, med vekt på *sårbarhet*.

2. oktober kom NATO med en uttalelse om at de for første gang i sin historie påberopte seg artikkel V i *Traktat for det nord- atlantiske område* hvor de gir sin tilslutning til å støtte opp om Amerikas krig mot terrorisme¹¹⁹:

FNs sikkerhetsråd var også veldig tydelige i sin fordømmelse av terrorangrep i sine resolusjoner i etterkant av WTC- angrepet, men ga aldri noen tilslutning til det amerikansk-ledede koalisjonsangrepet i Afghanistan 7. oktober 2001.¹²⁰ Først i resolusjon 1386 fra 20. desember ble det gitt et mandat fra FN om en *International Security Assistance Force*, ledet av NATO, som bistand til den nye afghanske regjeringen til gjenoppbygging og utvikling av landet og som en sikkerhet mot terrorisme.¹²¹ FNs sikkerhetsråd tar også initiativet til å

¹¹⁶ BM, 2001, *Sammen mot terrorisme*

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ NATO, “Statement 02.10.2001”

¹²⁰ FNs sikkerhetsråds resolusjon 1368, fra 12. september 2001 er veldig tydelige i sitt ordvalg om ” [...]to combat by all means threats to international peace and security caused by terrorist acts, [...]Recognizing the inherent right of individual or collective self-defence in accordance with the Charter, [...]Calls on all States to work together urgently to bring to justice the perpetrators, [...]Expresses its readiness to take all necessary steps to respond to the terrorist attacks of 11 September 2001, and to combat all forms of terrorism, in accordance with its responsibilities under the Charter of the United Nations[...].”

opprette en freds- og gjenreisningsoperasjon i mars 2002, UNAMA, som fremdeles er i virksomhet i landet.¹²²

Et kriterium som er gjennomgående for uttalelser fra kirkelig hold de siste 15 årene, er kravet om rettsoppgjør. Utviklingen fra nasjonal til global tenkning, fra konflikter mellom to ”blokker” til dagens situasjon med en salig blanding av fredsbevarende styrker på den ene siden, og terrorister på den andre siden medførte et behov for en global krigsforbryter-/straffedomstol. Denne ble opprettet allerede i 1998, men først i 2002 hadde et tilstrekkelig antall land ratifisert den slik at den kunne tre i kraft.¹²³ USA har til dags dato ennå ikke ratifisert den fordi de ”ønsker å beskytte sine borgere mot internasjonal straffeforfølgelse”¹²⁴

President Bush’ tale til nasjonen i 2003¹²⁵ signaliserte et nært forestående angrep mot Irak. Skreller man vekk det mest glorifiserende i talen, er det et par punkter som er verdt å merke seg (min uthevelse):

” Tonight I have a message for the men and women who will keep the peace, members of the American Armed Forces. [...] Your training has prepared you. Your honor will guide you. [...] Sending Americans into battle is the most profound decision a President can make. The technologies of war have changed; the risks and suffering of war have not. [...] We seek peace. We strive for peace. And sometimes peace must be defended. A future lived at the mercy of terrible threats is no peace at all. If war is forced upon us, we will fight in a just cause and by just means, sparing, in every way we can, the innocent. And if war is forced upon us, we will fight with the full force and might of the United States military, and we will prevail. [...] America is a strong nation and honorable in the use of our strength. We exercise power without conquest, and we sacrifice for the liberty of strangers. Americans are a free people, who know that freedom is the right of every person and the future of every nation. The liberty we prize is not America’s gift to the world, it is God’s gift to humanity. We Americans have faith in ourselves, but not in ourselves alone. We do not know— we do not claim to know all the ways of providence, yet we can trust in them, placing our confidence in the loving God behind all of life and all of history. May He guide us now. And may God continue to bless the United States of America.”¹²⁶

¹²¹ FNs sikkerhetsråds resolusjon 1386

¹²² United Nations Assistance Mission in Afghanistan

¹²³ Etableringen av International Criminal Court i Haag

¹²⁴ Helgesen, Store norske leksikon, “Den internasjonale straffedomstol”

¹²⁵ Bush, 2003

¹²⁶ Bush, 2003

Presidenten tar i bruk begreper som knytter ham til tradisjonell luthersk krigsetikk, satt inn i en ramme av moderne tids rettferdig fred- ramme. Knappe to mnd senere var invasjon av Irak et faktum; en multinasjonal styrke ledet av amerikanske styrker etter ordre fra President Bush og Storbritannias statsminister Tony Blair. Denne aksjonen høstet mye kritikk både før og etter invasjonen fordi denne aksjonen også ble igangsatt uten mandat fra FN. FNs daværende Generalsekretær, Kofi Annan, sa i et intervju med BBC i september 2004, at denne krigen ikke var i samsvar med FNs sikkerhetsråd resolusjoner, og at den ut fra FN- pakten var ulovlig(!).¹²⁷

Menighetsfakultetets lærerråd fulgte i 2003 opp tråden fra Heiene og Stålsett i 1998 i forhold til sammenhengen mellom krigsetikk og fredsetikk. Lærerrådets råd til politiske myndigheter som skal foreta sikkerhetspolitiske vurderinger er at det først må legges et normativt premiss¹²⁸, deretter konstaterer man faktum ved situasjonen, og så vurderer man samsvar mellom norm og situasjon.¹²⁹

2.6 Etisk modell

Nyere tenkning om rettferdig krig blir gjerne delt inn i tre faser: *Ius ad Bellum*, *Ius in Bello* og *Ius post Bellum*. Disse begrepene ligger til grunn for blant annet Den katolske kirkes katekismes¹³⁰ artikler 2302 til 2317 fra 1997:

- ”den skade motstanderen påfører nasjonen eller en sammenslutning av nasjoner, skal være varig, alvorlig og viss;”
- ”alle andre midler for å stoppe den ha vist seg å være ugjennomførlige eller virkningsløse;”
- ”det må foreligge reelle betingelser for å lykkes;”
- ”at våpenbruk ikke medfører større onder og alvorligere uorden enn det onde som skal ryddes av veien. Effekten av moderne ødeleggelsesmidler er tungtveiende i denne vurderingen.”¹³¹

¹²⁷ Utdrag fra et tv-intervju av Owen Bennett- Jones med Kofi Annan 16.9.2004. Kofi Annan kritiserte også USA for sin nye doktrine om forebyggende angrep i september 2003, kilde: FNs historie 2000-2009

¹²⁸ *Ius ad bellum*: rett myndighet, rett grunn, rett intensjon, siste utvei og proposjonalitet. Se Lunde, 2010:227

¹²⁹ Lunde, 2010:227

¹³⁰ <http://www.katolsk.no/kkk/>

¹³¹ Den Katolske Kirkes katekisme, III Hoveddel, *Bevaring av freden*, art. 2307-2317

Dette er den katolske kirkes normative grunnlag for rettferdig krig. I 2005 utga pave Benedikt XVI et kompendium som sammenfattet katekismen i 589 spørsmål og svar. Når det gjelder spørsmålet om når det er tillatt med militær makt (altså ikke *om* det er tillatt), skriver han at:

”Bruk av militærmakt er moralsk rettferdiggjort når følgende betingelser samtidig er til stede: visshet om at skaden en lider er varig og alvorlig; alle fredelige midler er virkningsløse; det foreligger reelle betingelser for å lykkes; en unngår større onder, også når en tar hensyn til moderne våpens ødeleggende kraft.”¹³²

Kamp mot terrorisme, klimaspørsmål, hiv/ aids- problematikk, verdensøkonomi og religionsdialog har vært, og er, viktige temaer på agendaen hos både globale, nasjonale og kirkelige og humanitære organisasjoner det siste tiåret. Dette er viktige temaer som inngår i dagens tenkning rundt normativt grunnlag for spørsmål om rettferdig krig/ fred/ humanitær intervensjon.

Kirken har vært på banen hele veien gjennom historien når det gjelder å være premissleverandør for etikk rundt rettferdig krig, og man kan fremdeles gjenkjenne Augustins *iustum bellum* i dagens sikkerhetspolitiske avgjørelser. Et gjennomgående tema fra kirkemøteuttalelser, bispemøter, uttalelser fra Kirkens Verdensråd, FN, organisasjoner og nasjonale og internasjonale beslutningstakere er at det overordnede målet alle jobber mot, er fred.

For å nå dit har man litt ulike tanker om midler, men det kan synes som om vi i dag har fått en koherens mellom deduktivisme og kontekstualisme når det gjelder utviklingen av en etisk modell for krig/ fred- spørsmålet, hvor norm og situasjon har en dynamisk rolle i forhold til hverandre; kriteriene for rettferdig krig og rettferdig fred utfyller hverandre. Lunde oppsummerer utviklingen av rettferdig krig/ fred- kriteriene fra 1945 – 2003 slik¹³³:

Grunnfaktorer	Kriteriegrupper	Kriterier
Skriften som øverste autoritet	Ius ad pacem	Orden
		Humanitet
		Rettferdighet
Avledet autoritet	Ius ante bellum	Institusjoner
		Rettsregler
		Prosedyrer
Debattanalyse Aktuell situasjon	Ius ad bellum	Legitim autoritet
		Rett grunn
		Rett intensjon
		Siste utvei

¹³² Pave Benedikt XVI, 2005

¹³³ Lunde, 2010:236

		Proposjonalitet
Ius in bello		Motivasjon
		Distinksjon
		Proposjonalitet
Ius post bellum		Rettsoppgjør
		Samfunnsbygging
		Forsoning

Lunde har trukket slutninger fra 68 år med etiske modeller (man kan vel strengt tatt si at han har samlet sammen de teologisk begrunnede normene allerede fra kirkefedrenes tid) og endt opp med en modell som ikke bare har *rett til krig og regler i krig*, men også fasene *rett til fred, rett før krig og rett etter krig*. Før man i det hele tatt har *ius ad bellum* som opsjon, må de seks forutgående kriteriene oppfylles, og slik fortsetter det nedover tabellen. Før man igangsette en rettferdig krig, *må* alle fem kriteriene være oppfylt. Det hviler også et ansvar på den legitime autoriteten i forhold til å ha et fredsperspektiv som den overordnede norm i for å kunne oppfylle kriteriene både til *ius ad pacem* og *ius post bellum*.

3 Feltprestkorpsset

3.1 Innledning

Stabsprest ved Forsvarets Høgskole, Nils Terje Lunde, har skrevet en utførlig historisk gjennomgang av den norske feltpresttjenesten i boken *Fra Forsvaret i Kirken til Kirken i Forsvaret*. Han beskriver geistlighetens forhold til stat- og militærmakt gjennom 1000 år, fra kristningen av landet via reformasjonen, hird-/ leidang- og kapellgeistlighet,¹³⁴ og til vår tids feltprestkorps. Overgangen til nasjonalstater etter reformasjonen, Luthers toregimentslære som tolkningsnøkkel og geistlighetens fritak fra verneplikt fra og med 1866¹³⁵, var rådende i forhold til feltprestenes tjeneste i Forsvaret frem til 2. verdenskrig. Den første feltprosten ble utnevnt allerede i 1808-09, men Lunde påpeker at denne prosten ”ser ut til å ha hatt mest honorære funksjoner”¹³⁶.

NATO- presten Frode Lagset gir i sin spesialoppgave en god oversikt¹³⁷ over paradigmeskiftet under 2. Verdenskrig – fra feltpresttjeneste til eget feltprestkorps i Forsvaret; fra sivilt kledde prester til ansettelse i militær kommandolinje i graderte stillinger inkludert uniformsplikt. Feltprestenes virke, og disse erfaringene i Storbritannia og Sverige under andre halvdel av krigen, ble førende for arbeidet med utarbeidelse- og oppbyggingen av et særskilt feltprestkorps etter krigen. I dette kapittelet vil jeg ta for meg noen hovedtrekk fra Feltprestkorpssets spede begynnelse og fram til i dag.

3.2 Fra feltpresttjeneste til Feltprestkorps

Kirkedepartementet nedsatte i januar 1946 ”ei nemnd for å utrede forskjellige spørsmål i forbindelse med den fremtidige ordning av feltpresttjenesten”¹³⁸. Nemnda foreslo å oppheve

¹³⁴ Lunde 2003:kap. 2

¹³⁵ Ibid:82, Vernepliktsloven av 1866 gjaldt alle embetsmenn, mens den reviderte utgaven av loven fra 1876 ga bare geistlige embetsmenn fritak fra verneplikt.

¹³⁶ Ibid:57

¹³⁷ Jeg velger å ikke gå i detaljer i forhold til denne perioden, og henviser i stedet for til Lagsets oppgave for de som ønsker fylligere informasjon om feltpresttjenestens utvikling under 2. verdenskrig.

¹³⁸ Lagset siterer på s. 25 fra Feltprestnemndas rapport s. 1

det generelle vernepliktsfritaket for geistlige og i stedet la alle prester, teologistudenter og – kandidater bli innrullert til tjeneste i et Feltprestkorps. Forsvarets Overkommando (FO) støttet dette forslaget, mens Forsvarsdepartementet stilte seg nølende til det. I desember samme år vedtok Stortinget at feltpresttjenesten skulle opprettes som en egen enhet i Forsvarets Undervisnings- og Velferdskorps (FUVK)¹³⁹, og ordningen trådet i kraft i overkant av ett år senere; Erling Ulltveit ble tilsatt som ny feltprost. Feltpresttjenesten sorterte rent administrativt under Forsvarsdepartementet og var underlagt forsvarssjefens kommandomyndighet; dette ble videreført da Feltprestkorpset ble opprettet som eget korps.¹⁴⁰

Feltprosten var ikke overvettets begeistret for å bli plassert sammen med FUVK, ei heller at de geistlige fremdeles var unntatt verneplikt. Ulltveits uttalelser vedrørende dette ble tillagt vekt da man i 1950 startet arbeidet med å utarbeide forslag til ny vernepliktslov. Da vernepliktskomiteen la frem forslaget sitt, var geistlige satt på linje med andre embetsmenn når det gjaldt å avtjene alminnelig verneplikt; det var ikke noe i forslagsteksten som sa at geistlige (i form av teologistudenter/ prester) skulle avtjene sin verneplikt som feltprester. Konsekvensen av et slikt forslag kunne føre med seg at geistlige kunne bli innkalt til kombattant tjeneste¹⁴¹. Ulltveit stilte seg positiv til forslaget om verneplikt for geistlige men under forutsetning at vernepliktige prester skulle tjenestegjøre som feltprester¹⁴². I *Luthersk Kirketidendes* utgivelser i 1952 ble det skrevet fire innlegg vedrørende den nye vernepliktsloven. Feltprosten skrev en presentasjon av komiteens forslag og sitt syn på denne. Feltpresten Hans A. Grydeland var den første til å kommentere (og kritisere) komiteens forslag, samt at han stilte seg kritisk til Feltprostens positive tilsagn til den. Grydelands kritikk til forslaget gikk på at konsekvensen ved forslaget ville bli at feltpresttjenesten ble en borgerplikt fremfor et kirkelig kall, og at ordinerte prester kunne bli satt til en hvilken som helst tjeneste i Forsvaret. Grydeland skrev ganske krasst at dette var

”ut fra et kristelig og kirkelig synspunkt helt forkastelig”¹⁴³.

¹³⁹ Lagset, 1997:30

¹⁴⁰ Lunde, 2003:344

¹⁴¹ Lunde, 2003:247

¹⁴² Ulltveit, 1952:126

¹⁴³ Grydeland, 1952:233

En annen som kommenterte saken i *Luthersk Kirketidende* var feltprest Cay H. Riis. Han poengterte at alle prester i Den norske kirke, inklusiv feltprester, ble ansatt av en verdslig øvrighet, og at dette var et uttrykk for et konfesjonelt forhold mellom kirke og stat¹⁴⁴; Den norske kirke aksepterte at statsmakten utførte en rekke kirkelige og administrative oppgaver. Riis støtter Grydeland i hans kritikk mot at forslaget ikke inneholdt en reservasjon mot å sette vernepliktige prester til kombattant tjeneste. Grydelands og Riis' innlegg førte til at Ulltveit skrev et nytt innlegg hvor han imøtegår de to når det gjaldt spørsmålet om hvilken tjeneste vernepliktige prester skulle utføre. Han forsikret at dette ville bli ivaretatt i Forsvarsdepartementets innstilling til den nye loven.

6. juli 1953 vedtok Stortinget at feltpresttjenesten skulle skilles fra FUVK og at det skulle opprettes et eget Feltprestkorps direkte underlagt Forsvarsdepartementet på lik linje med Sanitetskorpsset og Undervisning- og velferdskorpsset. Den nye vernepliktsloven ble vedtatt 11 dager senere, og hadde fremdeles generell geistlig vernepliktsfritak, men etter påvirkning fra Ulltveit, ville prester/ teologistudenter som avtjente verneplikt bare kunne pålegges tjeneste som feltprester.¹⁴⁵

I 1959 utga Feltprestkorpsset *Håndbok for feltprester*¹⁴⁶. Denne var et godt hjelpemiddel for den enkelte feltprest; den inneholdt alle bestemmelser fra folkerettslige konvensjoner, norsk lov, militært reglement, kirkelige føringer (inkl. liturgier), samt råd og vink, som regulerte en feltprests tjeneste. Håndboka hadde en relativ muntlig form, den var ikke bare en oppramsing av regelverk og plikter. I tillegg utga Ulltveit samme år en bok selv, *Presten under splittflagget*, hvor han innledningsvis definerer feltprestens rolle og plassering i forsvaret:

”Feltpresten er avdelingens – kommandoens – spesialoffiser når det gjelder religion og moral.¹⁴⁷[...] Presten skal hjelpe den militære sjef med å slå an den gode tone, bygge opp en god moral og fremme kristelig liv.¹⁴⁸[...]Feltpresten er faglig sett helt og holdent en kirkens mann. Han har et rent kirkelig oppdrag innenfor forsvaret. Han er nemlig ikke satt inn i forsvaret for forsvarets skyld. Det er ikke slik å forstå at han med sin bønn og gudstjeneste, sine andakter og samtaler har som sitt mål å øke troppens

¹⁴⁴ Lunde, 2003:249

¹⁴⁵ Lunde, 2003:253

¹⁴⁶ Feltprestkorpsset, 1959

¹⁴⁷ Ulltveit, 1959:21

¹⁴⁸ Ibid:24

stridsmoral. Det er en viktig oppgave, men det er bare ikke feltprestens egentlige oppgave å be Gud om seier i krigens hete.¹⁴⁹[...], det er ikke Forsvaret feltpresten er satt til å arbeide for, men det er de mennesker som gjør tjeneste i Forsvaret.¹⁵⁰[...] Så kan en spørre: Har forsvarer noen direkte nytte rent militært av kirkens gjerning innenfor forsvarer? Kommer kirken med andre ord til indirekte å få noen positiv betydning for forsvarer? Til det kan vi trygt svare et ubetinget ja. Feltprestens kirkelige virksomhet vil positivt hjelpe til med å styrke soldatens militære moral og karakter, gi livsmening og ideologisk mål, skape interesser og ansvarsfølelse, offervilje, tjenestesinn og fedrelandskjærlighet. Feltpresten vil hjelpe til med å holde soldatmiljøet friskt, minske tilpasningsvansker og utglidninger og skape trivsel både innad mellom befal og menige og utad overfor det sivile miljø. Overfor hjem, skole og kirke er feltprestens nærvær en garanti for at den grunnleggende folkefostring som er påbegynt vil fortsette også under avtjeningen av militærtjenesten. Uten å nevne noe mer kan en slå fast at forsvarer rent militært sett har vesentlige fordeler av feltprestens virksomhet. Av den grunn forsvarer den også fra et militært synspunkt sin plass blant fellesinstitusjonene.¹⁵¹»

Lov om trdomssamfunn og ymist anna ble vedtatt av Stortinget i 1969. Denne medførte blant annet en endring av ordlyd i vernepliktslovens §3 hvor det da ble stående (og fremdeles står i dag) at (min uthevelse):

” Fritatt for verneplikt er ordinerte prester i statskirken og prester og forstandere i registrerte trossamfunn. Såfremt de har utført militærtjeneste, er de dog etter nærmere bestemmelser av Kongen pliktige til å gjøre tjeneste som feltprester i Forsvaret.”¹⁵²

3.3 Feltprestkorpset under kritikk

Det var ganske stille rundt Feltprestkorpset fra dens opprettelse og fram til siste halvdel av 60- tallet. En ny generasjon feltprester kom da på banen og kom med skarp kritikk av både feltpresthåndboka og Ulltveits uttrykte forsvarspositivistiske holdninger, og den plassering og posisjon Feltprestkorpset hadde fått i Forsvaret.

I 1970 omorganiserte Forsvaret sin ledelsesstruktur¹⁵³, og Feltprosten og hans stab ble nå en del av personellstaben i Forsvarets Overkommando; den biskoppelige tilsynslinjen ble

¹⁴⁹ Ibid:53

¹⁵⁰ Ibid:54

¹⁵¹ Ulltveit,1959:55

¹⁵² Lov om verneplikt

beholdt. I likhet med feltprestene ble nå også feltprosten knyttet til personellforvaltningen rent organisatorisk, og ble mer integrert i Forsvarets militære ledelse.¹⁵⁴

I kapittel 2.5.4 beskriver jeg Foss' og Austads innspill i debatten, og tar bare kort med noen av de vesentligste punktene her. Foss forkastet toregimentslæra som norm for ethvert etisk perspektiv rundt krig-/ fred- spørsmålet. Han kritiserte kirken for dens manglende fredsengasjement, og da spesielt Feltprestkorpset fordi de var blitt for integrert i Forsvaret; han mente at Feltprestkorpset var med på å legitimere statens forræderi mot freden. Foss' anliggende var å få avmilitarisert feltprestene i forhold til uniform og offiserstatus, slik at de lettere kunne ta kritisk stilling til forsvarets beslutninger og den rådende sikkerhetspolitiske agenda.¹⁵⁵

I sin bok fra 1970, trakk Austad frem uniformering og gradsplassering av feltprester som kjernen i feltpresttjenestens utfordringer. På den ene siden gir uniformen og graden innpass, men på den andre siden mente han at feltpresten skulle bedrive regulære presteoppgaver – ikke at feltpresten skulle gi en ukritisk støtte til Forsvaret, til militær ideologi og militære operasjoner. Både for feltpresten, offiserskollegaer og soldater kunne uniformeringen og gradsplasseringen være forvirrende – det ga mulighet for å anta feltpresten som en forsvare av rådende forsvarspolitik. Austad gir ingen løsning på utfordringene i sin bok, men han poengterer at feltpresten er i sin fulle rett til å kritisere Forsvaret nettopp fordi presten både er en talsmann for kirken og fordi han er en samfunnsborger.¹⁵⁶

Feltprestbrosjyren "Kirken i Forsvaret" fra 1971 var et forsøk på å moderere den forrige feltprostens forsvarspositivisme til en mer samfunnsaktuell fremstilling av feltprestkorpsets rolle som en kritisk normativ (men solidarisk) røst i krig-/ fred- spørsmål i Forsvaret. Den kom som et svar på tidens kritikk av Feltprestkorpsets alt for integrerte posisjon i- og legitimering av Forsvaret. Brosjyren var skrevet i datidens ånd, med vekt på Feltprestkorpsets

¹⁵³ NOU 1999:8, "2.3 Opprettelsen av Forsvarets Overkommando"

¹⁵⁴ Lunde, 2003:345

¹⁵⁵ Lunde, 2010:294

¹⁵⁶ Austad, 1970:110; se også kapittelet i denne oppgaven om "Uniformering etter 2. verdenskrig"

økumeniske ansvar (fremdeles med en sterk statskirkelig profil), den var adskillig mer positivt innstilt til pasifisme og har et klart og tydelig fredsperspektiv.¹⁵⁷

Feltpresttjenesten ble nå på alvor satt på dagsorden i form av en stat og kirke- utredning, Sivertsenkommisjonen, samt det Kirkerådsutnevnte Austadutvalget som hadde som mandat å se på feltprestproblematikken; begge utvalgene la frem sine rapporter i 1975.

Sivertsenkommisjonen var den mest radikale av de to utvalgene – deres forslag var å legge ned hele feltprestkorpset og erstatte den geistlige betjeningen av Forsvarets personell til sivile prester i menigheter som geografisk lå nærmest militærleirene.¹⁵⁸

Austadutvalget var ikke fullt så radikale i sin rapport; de var samstemte i konklusjonen vedrørende Feltprestkorpsets berettigelse, formål og at det var et fortsatt behov for tjenesten, men akkurat som Austad drøftet i *Krig eller fred*, gir heller ikke dette utvalget noen konklusjon på utfordringene ved feltprestens uniformering og gradsplassering, og de fremmer ikke noe forslag til endring av bestemmelsene vedrørende dette.

I kjølvannet av Sivertsenkommisjonen og Austadutvalget gikk det en lang debatt i flere kirkelige og teologiske tidsskrifter¹⁵⁹. Hovedaktørene i debatten, Andresen, Bekken, Bryne, Hove og Seierstad¹⁶⁰, stod for ulike modeller av Feltprestkorpsets rolle: opprettholdt¹⁶¹, nedlagt, opprettholdt men med fokus på fredstid – dvs. ikke-uniformerte og avgraderte feltprester¹⁶², opprettholdt med fokus på verneplikt for geistlige¹⁶³, opprettholdt med hjemmel i CA XVI¹⁶⁴, feltprestenes rett - og plikt, til å delta i rettferdige kriger¹⁶⁵ og avmilitarisering av feltprester ved urettferdige kriger¹⁶⁶.

¹⁵⁷ Lunde, 2003:330-332

¹⁵⁸ Dette forslaget ble avvist av Stortinget i 1980, kilde: St.meld. nr. 40, 1980-81, s.10

¹⁵⁹ *Luthersk Kirketidende og Ung Teologi*

¹⁶⁰ Lunde, 2003:317-327

¹⁶¹ K. E. Andresen

¹⁶² H. Bekken

¹⁶³ H. Bekken, T. Bryne

¹⁶⁴ O. S. Hove

Kritikken av Feltprestkorpset på 70-tallet banet vei for en ideologisk nyordning, og resultatet ble BFPK, ”Bestemmelser for Feltprestkorpset”¹⁶⁷. Disse bestemmelsene erstattet Feltpresthåndboken fra 1959, og den største forskjellen var at de nye bestemmelsene bare inneholdt de konkrete regler og lover som regulerte Feltprestkorpset. I BFPK tones statskirketilknytningen ned til fordel for en mer økumenisk tilnærming¹⁶⁸. Feltprost Guttormsen holdt et foredrag i Stockholm i 1979 hvor han oppsummerte det siste tiårets kontroverser rundt Feltprestkorpset. Han tydeliggjør at feltprestenes oppgave i Forsvaret er å forkynne kirkens ideologi som er utledet av bekjennelsesskriftene, som igjen er tuftet på Skriften. Han poengterer at kirken har et viktig samfunnsansvar i forhold til livssyn og moralsk premissleverandør både i det sivile samfunnet og i Forsvaret. Feltpresten skal være ”samarbeider og rådgiver” i etiske og moralske spørsmål, og at feltprestens oppgave er

”[...] ikke å indoktrinere en forsvarsmoral, [men at feltprestens gjerning vil] gi en bonuseffekt i favør av en bedre forsvarsmoral. [en]...moral det er kirkens plikt til å bedre.”¹⁶⁹

Etter noen års ro, hvor samfunnsdebatten hadde kretset rundt kirkens (til dels manglende) fredsengasjement, blusset kritikken mot Feltprestkorpset igjen – denne gangen først og fremst fra egne rekker. Feltprestene ønsket en sterkere profilering av kirkens fredsengasjement i Feltprestkorpset.¹⁷⁰ Signalene ble tatt på alvor av kirken, og bispemøtet i 1983 uttalte at Feltprestkorpset skulle bedrive en ”rett kirkelig tjeneste” og det var kirken som var premissleverandør for tjenesten – ikke Forsvaret; de poengterte at Feltprestkorpset skulle være ”Kirken i Forsvaret, ikke Forsvarets kirke”.¹⁷¹ Bispemøtet poengterte videre at

¹⁶⁵ Rettferdig krig som ”i det minste onde”, men med datidens atomtrussel, abc-krig, anser han ikke krig som det minste onde. Moderne krigføring er urettferdig krig, og dette er i henhold til den lutherske krigsetikk en synd. Ergo, hevder Hove, at feltprester må avmilitariseres i slike situasjoner.

¹⁶⁶ O. S. Hove

¹⁶⁷ Lunde, 2003:334-335. Denne ble revidert og en ny BFPK ble utgitt i 1989

¹⁶⁸ Lunde, 2003:335

¹⁶⁹ Feltprost Guttormsen sitert av Lunde i Lunde, 2003:336

¹⁷⁰ Lunde, 2003:340-341

¹⁷¹ Sitat fra BM 1983:32, sitert av Lunde i Lunde, 2003:341

”[...] feltpresttjenesten var organisert slik at den fremstod som en del av ”Forsvarets personellomsorg” [og at] Feltpresten var [...] ”den militære sjefs spesialrådgiver i etiske og religiøse spørsmål, og eventuelt i spørsmål som gjelder den sosiale omsorg for personellet i Forsvarets avdelinger”¹⁷²

Etter debattene rundt Feltprestkorpset på 70- og 80- tallet¹⁷³ utga Feltprestkorpset heftet ”FPK – organisasjon, målsetting, funksjon” i 1984. Heftet gikk i møte med den kritikken som var blitt reist både fra feltprester, kirkelige- og samfunnsmessig hold i forhold til Feltprestkorpset militære uttrykk og tilknytning. Det ble slått fast at alle kirkesamfunn var velkomne inn i Feltprestkorpset, med mandat fra eget kirkesamfunn – Feltprestkorpset var ikke en ren statskirkelig enhet. Heftet klargjør videre at tjenesten i Forsvaret skulle være på kirkens premisser, og at alle kirkelige handlinger i form av bønn, andakt og gudstjeneste var et frivillig tilbud til Forsvarets personell. *Kritisk solidaritet*¹⁷⁴ var nå erstattet med en klar linje om at feltprestene de samme rettighetene og pliktene som en hvilken som helst sivil prest i forhold til å kunne gi uttrykk for sin overbevisning. Heftet hadde en klar profil på at presten skulle være prest, ikke militær saksbehandler; hans oppgave skulle være å ta vare på mennesket, å være den som alltid hadde tid, og å hjelpe kristne troende til å beholde sin tro gjennom sin tjeneste.”¹⁷⁵

3.4 Endringer

Utover 90- tallet gjennomgikk Feltprestkorpset en rekke strukturelle endringer. I 1991 opprettet Forsvarssjefen stabspreststillinger, og i 1992 ble noen tjenestehjemler gjort om til yrkeshjemler.¹⁷⁶ Feltprost Bergfald nedsatte i 1993 en prosjektgruppe som skulle vurdere datidens struktur, og hvis behov utarbeide forslag til ny struktur for Feltprestkorpset; gruppen la frem sin innstilling i 1994. Innstillingen tok blant annet for seg det kirkelige mandatet og

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Bl.a. manglende fredsengasjement som kirken for øvrig var sterkt engasjert i, og fordi en radikaliserings av samfunnet generelt stod i sterk kontrast til Forsvarets mer konservative tradisjon, som jo FPK var en del av.

¹⁷⁴ Uttrykk fra Austadutvalget

¹⁷⁵ Fritt etter Lunde, 2003:342-343

¹⁷⁶ Lunde, 2003:349

oppdraget for feltpresttjenesten, hvor de understreker at Feltprestkorpset ikke er identisk med statskirken, men en økumenisk tjeneste. Lunde refererer fra innstillingen:

”Feltpresttjenesten funksjonelle karakter beskrives som sakramental, diakonal, katekumenal, rådgivende og koalisjonsbyggende.”¹⁷⁷

Denne definisjonen er i tråd med utviklingen av feltpresten som ”sjefens spesialoffiser” på Ulltveits tid, til nå å være premissleverandør av etikk både i undervisning og i rådgivende posisjon. Arbeidsgruppen nådde ikke konsensus i spørsmålet om fremtidig organisatorisk struktur. Innstillingen ble sendt på høring, og innstillingen og høringssvarene ble grunnlaget for en større stabsstudie som ble lagt frem for forsvarssjefen i 1995. Resultatet av dette arbeidet ble en omstrukturering av Feltprestkorpset blant annet i form av nedleggelse av garnisonspreststillingene til fordel for stabspreststillinger og distriktskommandostillinger, omdanning av 12 verneplikthjemler til yrkeshjemler og opprettelse av NATO-prest- stilling. Dette ble implementert i 1996, og Feltprestkorpset var nå overveiende et yrkeskorps fremfor et vernepliktig korps.

NOU 1994:18 *Velferd i Forsvaret* var et resultat av et utvalg som ble utnevnt av Stortinget i 1992 for å se på Velferdstjenestens oppgaver og organisering både historisk og fremtidige løsninger. Forsvarsdepartementet ga utvalget et tilleggsmandat om at de skal vurderer soldatenes totale velferdstilbud, dvs at de også skulle inkludere voksenopplæringen, prestetjenesten, idrettstjenesten, kantinedrift og tillitsmannsordning i vurderingen, VUPIKT.¹⁷⁸

Utvalget uttaler at

”[...] Feltprestkorpset står sentralt i arbeidet med spørsmål som angår personell med ulike etnisk og kulturell bakgrunn.[...] Ved innrykk skal alle henvendelser vedrørende etniske minoriteter gå via feltpresten som er faglig rådgiver på avdelingsnivå. Som ledd i sin undervisning av de vernepliktige skal feltpresten orientere om andre kulturer og skape forståelse for de tiltak Forsvaret iverksetter.[...] Feltprestene har i økende grad blitt trukket inn både i selvmordsforebyggende arbeid blant mannskaper og i etterarbeidet i tilfeller hvor personell har utført selvmordshandlinger. Gjennom oppsøkende virksomhet/besøktstjeneste og rådgivning/ sjelesorg samt deltakelse i trivselskapende tiltak kan prestene bidra til selvmordsforebyggelse. Det bør sette inn tiltak for å øke tilgjengeligheten til prestene og senke

¹⁷⁷ Lunde, 2003:352

¹⁷⁸ NOU 1994:18 *Velferd i Forsvaret*, s.5

terskelen for å oppsøke prest.[...] Bekjempelse av mobbing er et sjefsansvar, men det er i første rekke Feltprestkorpset og Velferdstjenesten som ut fra sine fagfelt må gi utøvende bistand.[...] På grunn av feltpresttjenestens spesielle oppgaver vil det være vanskelig å inkludere tjenesten i en vurdering av ressursallokering og prioritering innenfor det totale velferdstilbudet. På samme måte som bo- og sosialstøtteordningen bør feltpresttjenesten holdes utenfor en slik vurdering.[...] Mest nærliggende er det å tenke seg en integrert Velferds-, Idretts- og Voksenopplæringstjeneste (VIU-modellen), knyttet opp til et nært samarbeide med feltpresttjenesten, kantinetjenesten og TMO.”¹⁷⁹

Arbeidet for å løsrive Feltprestkorpset fra FO/P var et sterkt ønske fra både feltprost og feltprester. De fikk ikke gjennomslag for dette i omstruktureringen i 1996, men i forbindelse med den store omleggingen i forsvaret 2002-05, ble endelig Feltprestkorpset etablert som en spesialstab på lik linje med saniteten.¹⁸⁰ Senere krav om innskrenkninger i stillingshjemler og tildelte økonomiske midler førte til en spissing av Feltprestkorpset som yrkeskorps fordi man valgte å redusere antall vernepliktige stillingshjemler og å erstatte stabspreststillingene med sjefspreststilling i hver forsvarsgren. Nedleggelsen av FO og utskillelse av og regionalisering av støttefunksjoner i 2003 medførte en stor strukturell endring for Feltprestkorpset, og man endte opp med en ”integrert korpsmodell”¹⁸¹ hvor alle feltprestene nå ble knyttet organisatorisk til Feltprestkorpset.

3.5 Etikkespert

Etter Berlinmurens fall var mye av feltprestenes tidligere arbeidsfokus endret. Den geistlige betjeningen av forsvarets personell lå fremdeles som grunnleggende fokus, men nå ble Feltprestkorpset ansett (både av Forsvaret og innad i egne rekker) som premissleverandører for etikkopplæringen i Forsvaret.¹⁸²

Feltprostens teologiske fagråd ble opprettet i 1996 bestående av de tre krigsskoleprestene og assisterende stabsprest hos feltprosten. Lunde siterer fagrådets mandat:

¹⁷⁹ NOU 1994:18

¹⁸⁰ Implementert allerede fra 2001, Lunde, 2003:361

¹⁸¹ Lunde, 2003:365

¹⁸² Lunde, 2003:388, feltprestene hadde ansvaret for å avholde *prestens time* for vernepliktige, samt etikkundervisning på Forsvarets høyskoler.

”Fagrådet skulle i tillegg til å være et koordinerende organ for feltpresttjenesten og etikkundervisningen ved krigsskolene også ha et overordnet ansvar for all etikkundervisning i Forsvaret og gi råd i ulike teologiske og faglige spørsmål til feltprosten.”¹⁸³

Fra *Forsvarets verdigrunnlag* fra 1998 siterer jeg:

”Forsvaret baserer hele sin virksomhet i fred, krise og krig på et etisk grunnlag. [...] Dette etiske fundamentet skal være bærende og styrende for all ledelse og samarbeid i Forsvaret og skal gjenspeiles i både personellpolitikken, i den daglige driften og i den operative planleggingen. [...] Forsvaret forankrer sitt etiske fundament i samfunnets historiske og kulturelle grunnverdier, slik de fremtrer i vårt samfunns kristne og humanistiske tradisjon.”¹⁸⁴

Oppstart av tidsskriftet *Pacem – Militært tidsskrift for etisk og teologisk refleksjon* i 1998 vitner om den posisjonen Feltprestkorpset nå hadde som premissleverandører av etikkundervisning i Forsvaret, men ikke minst behovet for en bredere etisk refleksjon og debatt i skjæringspunktet mellom Forsvaret og kirken.¹⁸⁵ Fra og med 1999 har Teologisk Fagråd vært vertskap for en årlig militæretisk konferanse for Feltprestkorpset.

Rollen som premissleverandør av etikk var allikevel ikke kirkelig forankret, men militært; det var ikke en spesifikk kristen teologisk etikk, men en allmenn etikk Feltprestkorpset nå var leverandører av. Det problematiske ved denne rollen oppstod i forbindelse med krigen i Kosovo: hvordan kunne Feltprestkorpset kritisere Forsvarets etiske avgjørelse ved å delta i væpnede internasjonale operasjoner, når det var Feltprestkorpset som var premissleverandøren av Forsvarets etikk? Det kom kritikk fra sjøkrigsskoleprest Michelsen mot norsk deltakelse i konflikten, og feltprost Bergfald svarte med å sende ut et ”hyrdebrev”¹⁸⁶ hvor han ba feltprestene om å være varsomme med å kritisere NATO-operasjonen i media mens den ennå pågikk. I et foredrag noen dager senere innrømmer feltprosten derimot at feltprestene *skal* legge frem sine etiske vurderinger i det åpne rom.¹⁸⁷

¹⁸³ Lunde, 2003:375

¹⁸⁴ *Forsvarets Verdigrunnlag*, 1998, s.8

¹⁸⁵ Lunde, 2003:380

¹⁸⁶ Lunde, 2003:383

¹⁸⁷ Lunde, 2003:382

Prestens time gikk ut på dato på 90- tallet, og ble erstattet av *Tros- og Verdiprogrammet* (VTP), utviklet av det britiske Royal Air Force og oversatt til norske av Stasjonsprest Geir J. Barlaup. Programmet ble prøvd ut i avdelingene fra 1997 med et positivt resultat, men av ulike årsaker ble programmet aldri formalisert¹⁸⁸. VTP ble senere erstattet av etikkprogrammet RAM 05 – en forkortelse for Forsvarets kjerneverdier og året det ble igangsatt: respekt, ansvar, mot.¹⁸⁹ RAM er nå en del av grunnstammen i faget ”Etikk og militærmakt” tilknyttet etikkutdanningen i GSU – grunnleggende soldatutdanning. Det er anledning til å ta eksamen i faget, og dette gir studiepoeng på høyskolenivå.¹⁹⁰

Et viktig aspekt ved etikkundervisningen er religions- og livssynspluralismen som er en synlig integrert del av Forsvaret i dag. Kirken hadde monopol på geistlig betjening av Forsvarets personell fram til den store uroen rundt Feltprestkorpset på 70- tallet. *Lov om trdomssamfunn og ymist anna* ble vedtatt i 1969 og sammen med Grunnlovens § 2 utgjør dette grunnlaget for at Feltprestkorpset ikke er et rent statskirkelig tilbud. I praksis hadde ikke dette i begynnelsen annen betydning enn at militært personell kunne be seg fritatt fra kirkeparader, gudstjenester og bønn på linja. Mot slutten av 80- tallet fikk man vernepliktige feltprester fra ulike kirker, da spesielt Den evangelisk- lutherske frikirke¹⁹¹, i tillegg engasjerte man feltprester i yrkeshjemlede stillinger fra andre kirkesamfunn. I forbindelse med omleggingen av Feltprestkorpset fra vernepliktig- til yrkeskorps i 1996, ble det slutt slike engasjement.¹⁹² I 2002 utga Feltprestkorpset og FO *I liv og død. Håndbok for kirkelig tjeneste i Forsvaret*¹⁹³ som svar på ønsket om religionsdialog. Man oppnådde aldri enighet om tilsetninger av religiøse ledere fra andre religioner i Feltprestkorpset, men den nye håndboka har i seg i tillegg til tradisjonelle liturgier fra Den norske kirke, også en katolsk del og en islamsk del.

¹⁸⁸ Hagesæther, 2010:203

¹⁸⁹ Feltprostens teologiske fagråd, 2009:37

¹⁹⁰ Lunde/ Haaland Matlary, 2009:11-12

¹⁹¹ Nordby/ Refsdal, 2003

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ FPK/ FO, *I liv og død. Håndbok for kirkelig tjeneste i Forsvaret*

3.6 Feltprester i internasjonal tjeneste

Jeg nevnte over at Berlinmurens fall endret feltprestenes arbeidsfokus. Det er spesielt ett område hvor feltpresten er blitt viktigere enn før, og det er når feltpresten er med i internasjonale operasjoner. Norge var med i FN- operasjoner allerede fra Koreakrigen, i Gaza og i Libanon. Men på 90- tallet eksploderte verden i en krigspluralisme uten like¹⁹⁴. Terrorbalansen var brutt, allianser ble brutt og fornyet, ”øst-/ vest- problematikken var ikke lenger det som dominerte den sikkerhetspolitiske realiteten, humanitære katastrofer og terroraksjoner har ført med seg konflikter og kriger hvor det internasjonale samfunnet har intervenert og/ eller gått til krig. Norge har stilt med personell til FNs operasjoner siden den første Gulfkrigen, og vi har fremdeles styrker i tjeneste ute, både i regi av FN og av NATO. Norge er pr. i dag i krig i Afghanistan (, selv om norske myndigheter benekter dette¹⁹⁵). Feltprestkorpset er en førstelinjetjeneste som skal betjene Forsvarets personell religiøst. Dette medfører at der hvor soldatene er, der er også en feltprest. Både soldater og feltpresten møter på vanskelige situasjoner både under og etter utenlandstjeneste; opplevelser i felt, medsoldater som ble drept, sivilbefolkningens lidelser, frykt for terrorangrep og ikke minst overgang til sivilt liv etter hjemkomst fra utenlandstjeneste.

Behovet for feltpresten som rådgivende etikkeksperter overfor militære beslutningstakere og den menige soldat er spesielt viktig i forbindelse med internasjonal tjeneste. Religionsdialog har vært fokus de siste årene; stadig flere tar til orde¹⁹⁶ for at en dialog mellom konfesjoner og religioner er en av pilarene for å kunne bevare freden¹⁹⁷. Feltprest major Bård Mæland skrev artikkelen ”Ingen fred uten fred mellom religionene – dialogvilje som forsoningsvilje” hvor han viser til pave Johannes Paul IIs forsoningsreiser til bl.a. Ummayyad- moskeen i

¹⁹⁴ Se kapittel 2 for oversikt.

¹⁹⁵ Uttalelse av statsminister Jens Stoltenberg til VG 28.6.2010 i forbindelse med frigivelsene av navnene på de fire norske soldatene som ble drept av en veibombe i Afghanistan 27.6.2010: ” Vi deltar i krigslignende handlinger, men folkerettslig sett er vi ikke i krig”.

¹⁹⁶ *A Common Word* oppstod spontant i 2006 etter at pave Benedikt XVI hadde benyttet et sitat fra Koranen i et foredrag som førte til opptøyer blant muslimer ulike steder i verden. Initiativet til *a Common Word* kom fra autoriteter innen den islamske verden, hvis hensikt var å gi paven (og verden) en korrekt tolkning av sine hellige tekster. Dette initiativet ble fulgt opp av flere brev med adskillige flere islamske ledere sin signatur, og i 2008 møttes muslimske og kristne ledere fra hele verden til flere konferanse med blant andre titlene: ”Om å elske Gud og sin neste i ord og gjerninger: implikasjoner for muslimer og kristne”, Et felles ord og fremtidig muslimsk- og kristent samarbeid”.

¹⁹⁷ Lunde/ Haaland Matlary, 2009:243

Damaskus i 2001 som et kroneksempel på hvor viktig det er at det er religiøse ledere som fører an i kampen for fred gjennom forsoning.¹⁹⁸ Forsvarets fokus på *holdninger, etikk og ledelse*¹⁹⁹ er blitt til etter påvirkning fra både samfunn og kirke, ikke minst fra oppegående feltprost og –prester som har kjent sin besøkestid²⁰⁰. I handlingsplanen fra 2006 siterer jeg:

”Etikk skal være et grunnleggende og sentralt fag i all militær utdanning. Det bør defineres som et fellesfag som skal komme tydelig til uttrykk på alle utdanningsnivåer. FSS har det overordnede fagansvaret for etikkfaget, mens feltprestkorpsset er Forsvarets etikkfaglige ressursorganisasjon. *Nærmere beskrivelse:* Videreutvikle samarbeid mellom FSS og FPK, slik at faget etikk gis en sentral og integrert plass i den militære utdanningssøylen.”²⁰¹

Den allikevel viktigste rollen en feltprest i utenlandstjeneste har, og gis av personellet, er sjelesørger- rollen:

” [...]feltpresten har en viktig preventiv rolle både før, under og etter et oppdrag i utlandet. [...]presten kan følge avdelingen, være der skoen trykker og fungere som utblåsningsventil og moralsk støtte når følelsene bygger seg opp. Presten er en «ufarlig» person utenfor kommandolinja som er til å stole på.”²⁰²

Spesielt i forbindelse med alvorlige episoder blir feltpresten en faglig ressurs for den militære ledelsen bl.a. i form av debrifing av berørt personell, samtaler i etterkant, minneseremonier og hjemsendelse av døde soldater, gravferdsseremonier og pårørendekontakt.

Jeg velger å la feltprest Klevberg tanker i forbindelse med angrepet på den norske leiren i Meymaneh i Afghanistan i 2007, få siste ordet i dette kapittelet om Feltprestkorpssets rolle i Forsvaret (min uthevelse):

”Det var vanskelig å reise fra Meymaneh to måneder etter angrepet, og to måneder før resten av bidraget. Selv om jeg visste at arvtageren ville gjøre en solid jobb, kjentes det likevel litt som å forlate noe før det var helt ferdig. Jeg husker det siste sjefen sa til meg før jeg reiste. Ordene hans betydde, og betyr fremdeles masse for meg. Han sa han var lei seg for at jeg reiste, og han sa at bidraget mitt i forbindelse med hendelsen 7. februar hadde hatt avgjørende betydning for avdelingens operative evne. Uten feltpresttjenesten ville ikke avdelingen vært der den nå var. Jeg innrømmer glatt at jeg er stolt over

¹⁹⁸ Mæland, 2002

¹⁹⁹ Forsvarets *Handlingsplan for holdninger, etikk og ledelse* ble første gang utgitt i 2006, senere revidert i 2009

²⁰⁰ Lunde, 2003:376-377

²⁰¹ *Handlingsplan for holdninger, etikk og ledelse 2006*, s.10

²⁰² Løvland, 2005, intervju med Klevberg i *Forsvarets Forum 2005*:3

det han sa. Mindre menneskelig er jeg ikke. Det er likevel noe mer enn selvsentrert *show-off* som gjør at jeg kommenterer dette i denne sammenheng. Sjefen understreket da han sa dette at han ville jeg skulle gi tilbakemeldingen videre til kollegene mine i FPK. Han ønsket at jeg skulle gi en tilbakemelding til hele feltprestekorpset om hvor viktig presten er for avdelingen. Komplementet er altså gitt feltpresttjenesten som sådan. Komplementet slår fast at avdelingen trenger sin prest. Så viktige er vi.”²⁰³

²⁰³ Klevberg, 2007

4 Uniform, grad og våpen

4.1 Innledning

Uniformering av feltprester har ikke alltid vært like selvsagt som det er i dag, ei heller bevæpning av feltprestene. I dette kapittelet vil jeg ta for meg hvordan situasjonen rundt feltpresters uniformering, offisersstatus og bevæpning har utviklet seg fra man fikk et nytt reglement for feltpresttjenesten i 1905 og fram til i dag.

4.2 Uniformering og bevæpning av feltprester før 2. Verdenskrig

I 1905 kom det et nytt reglement for feltpresttjenesten, hvor feltprestene får spesifikk instruks i forhold til spesielle kjennetegn på uniformen, og gradsplassering. Jeg forstår litterære kilder dit hen at ordinerte feltprester gikk sivilt kledd i fredstid²⁰⁴ (i den forstand at de skulle være ”[...] iført en bestemt dragt, hvorved de lett kan kjendes.”²⁰⁵), men at det forelå et reglement vedrørende uniformering og utstyr ved en mobilisering²⁰⁶. For prester i felt gjaldt en uniform med gradsdistinksjon ved siden av gullkors på draktkragen, samt sognebudsett og en aluminiumsflaske bestemt for reservevin; feltprestene gis dermed posisjon i det militære rangsystem, men uten militærkommandorett; presten er blitt både geistlig og offiser²⁰⁷.

I 1916 sendte garnisonspresten i Kristiania, Kjeld Stub, frem et forslag om utdanning, tjenesteinstruks og uniformering av feltprester. Forslaget endte på bordet hos Kirkedepartementet, som valgte å ikke prioritere saken. I 1933 tok Sør-Hålogaland Infanteriregiment opp tråden fra Stud, og fremmet to forslag til endringer for feltpresttjenesten: en ideologisk- og en strukturell relasjon mellom forsvar og kirke, deriblant spørsmål om uniformering av feltprester i fredstid.²⁰⁸ Saken gikk via kommanderende general via Kirkedepartementet og Forsvarsdepartementet til høring hos biskoper og militære myndigheter. Deres høringssvar endte hos Forsvarsdepartementet, som til tross for

²⁰⁴ Lunde, 2003:175 og 178

²⁰⁵ Feltprestnemda av 1946, s. 4, sitert i Lagset 1997:11, fotnote #21

²⁰⁶ Lunde 2003:165-66 og Lagset, 1997:11, fotnote #21,

²⁰⁷ Lunde, 2003:165-66

²⁰⁸ Ibid:140-42

høringsinstansenes positive holdning til at feltprestene skulle bære militær uniform, satte foten ned, og uttalte

”[...]at man ikke kunne tillate bruk av uniform for feltprestene i fred. De måtte bære sivil drakt.”²⁰⁹

2. Verdenskrig representerer et paradigmeskifte på alle områder for feltpresttjenesten. Frode Lagset beskriver i sin spesialoppgave i teologi om kaoset og forvirringen feltprester og feltprost opplevde den 9. april 1940, og de påfølgende dagene.²¹⁰ Situasjonen bar preg av mangel på enhetlig struktur²¹¹; lokalt klarte prester og teologiske kandidater å stable feltpresttjeneste på beina, men sentralt fungerte ingenting. Feltpresttjenesten under den første delen av krigen ble derfor tilfeldig, basert på personlig initiativ fra stedlige prester, teologikandidater og lekfolk i felt.

4.3 Uniformering og bevæpning av feltprester i det nye Feltprestkorpset

I Stortingsproposisjon 2:1953 (forslag om opprettelse av eget Feltprestkorps) foreslo Forsvarsdepartementet at

”feltprestene fortsatt skulle ha militær grad, status og uniform, og med korset som bransjemerke.”²¹².

Man ønsket altså å videreføre at feltprestene stod i en militær kommandolinje (om enn uten kommandorett overfor andre enn innen eget fagfelt) med biskoppelig tilsyn. De skulle uniformeres som offiserer, men i tillegg bære særskilt merke (kors) ved siden av offisersgradsmerkene. I forbindelse med forslag til ny vernepliktslov (som ble vedtatt 17. juli 1953) gikk det en kronikk i *Luthersk Kirketidende* mellom feltprosten og to feltprester.

Hans A. Grydeland skriver i en replikk til feltprosten:

”Det er nemlig ikke rett og rimelig at presten får tilsvarende verneplikt som andre, og det gjelder ikke for enhver pris å stå på linje med dem. For det gjør han ikke og har allerede gitt uttrykk for det i og med at han ikke bærer våpen. Feltpresten er nå den eneste som ikke gjør det. Det bør være en pekepinn om

²⁰⁹ Ibid:146

²¹⁰ Lagset, 1997:14-15

²¹¹ Lunde, 2003:193

²¹² Lunde, 2010:251

dette ”helt annerledes” som presten representerer. I dag trekker ingen – diktert av en verdslig stat – i uniform og går *våpenløs* inn i det helvete som den moderne, totale krig er. Saniteten har forlatt sitt gamle prinsipp om ikke å bære våpen. Prinsippet gjelder fremdeles feltpresten. Derfor er han – lenge før han har åpnet sin munn for å si et Guds ord – ved sitt liv et vitnesbyrd om et rike som ikke er av denne verden. Presten går i felt ikke for fedrelandets skyld, men for evangeliets skyld. Han er først prest og siden nordmann.”²¹³

- hvorpå Ulltveit repliserer:

”Prestens kirkelige stilling i forsvaret markeres også ved at han for tiden ikke skal bære våpen.”²¹⁴

Innleggene over konstaterer det samme, men gir uttrykk for avvikende holdninger. Grydeland slår fast at presten representerer noe helt annet - at hans liv er et vitnesbyrd om et annet rike-, og at det å bære våpen ikke er forenlig med et slikt vitnesbyrd. Ulltveit derimot sier at feltpresten *for tiden* ikke skal bære våpen, implisitt kan dette forstås som at det ikke er utenkelig at feltprester kan bære våpen ved en annen anledning/ situasjon.

Feltprest Arthur Berge, som hadde vært stridende i 2. Verdenskrig, argumenterte for at feltprestene skulle kunne bære våpen. Han oppga CA XVI som grunnlag for sin argumentasjon, hvor kristne gis rett til å avtjene militærtjeneste og å føre rettferdig krig²¹⁵. Berg brukte sin egen erfaring fra krigen som eksempel på at den reelle situasjonen i en krig må være førende for feltprestens rett til å beskytte seg selv.²¹⁶

I 1956 kom de nye uniformsbestemmelsene for Feltprestkorpsets personell (med virkning fra 1957), og der ble det fastslått at feltprester skulle bære offisersuniform med offisersdistinksjoner og med et særskilt bransjemerke.

I de nye uniformsbestemmelsene fastslås det at feltprestene ikke skal bære våpen av noe slag²¹⁷. Feltprestens forhold til våpen ble fastslått i 3 instanser:

²¹³ Grydeland, 1952:235

²¹⁴ Ulltveit, 1952:386

²¹⁵ CA XVI:1

²¹⁶ Lunde, 2003:270

²¹⁷ Lunde, 2003:270-71

- vernepliktsloven av 1953, §3, siste ledd (ordinerte prester er unntatt kombattant militærtjeneste, men plikt til å være feltprester)
- Genevekonvensjonene²¹⁸ av 1949 (som beskytter prester som ikke- kombattante så fremt de utelukkende bedriver geistlig tjeneste)
- Uniformsbestemmelsene for Feltprestkorpsets personell av 1956

I *Håndbok for feltprester*, utgitt av Feltprestkorpsset i 1959, del IV:E:A:5 fastslås det at

”Personell nevnt foran²¹⁹ bærer ikke våpen av noe slag, heller ikke paradevåpen.”²²⁰

4.4 Uro og endring

Først på 70-tallet kom spørsmålet om feltpresters uniformering og bevæpning opp igjen til diskusjon. Jeg har tidligere nevnt Øyvind Foss sin krasse og ironiske uttalelser vedrørende kirkens manglende fredsengasjement²²¹, og Foss’ anliggende var å avmilitarisere feltprestene, fjerne uniform og offiserstatus.

I boken *Krig eller fred?* stiller forfatter Torleiv Austad spørsmålet om feltpresters uniformering kan sees på som en ”tjenlig og praktisk ordning for en best mulig prestatetjeneste i Forsvaret”²²². Austad mener at det er problematisk for feltpresten å bære uniform fordi han da er med på å legitimere det nasjonale forsvar og rådende forsvarspolitikkk fremfor å være kirkens talsmann, men Austad fremmer ikke noe forslag om endring, han bare påpeker utfordringen. Austad ble leder for utvalget som Kirkerådet nedsatte i 1972, som skulle undersøke ordningen med feltpresttjenesten.

Austadutvalget behandlet også uniformsspørsmålet; de så både fordeler og ulemper ved at feltpresten var både militært uniformert og gradsplassert som offiser, men utvalget

²¹⁸ Se kapittel 5 om disse bestemmelsene

²¹⁹ Feltprost, FPKs stabsprest, garnisonsprest, feltprest, marineprest, prester fra andre godkjente kirkesamfunn; *Håndbok for feltprester*, IV:E:A:1-4

²²⁰ *Håndbok for feltprester*, del IV:E:A:5, s.37

²²¹ Foss, 1967:30

²²² Lunde, 2003:302

konkluderte som nevnt med at fordelene var større enn ulempene, så de fremmet ikke noe forslag til endring av praksis.

Stat og kirke- utvalget, Sivertsenkommisjonen la frem sin rapport i 1975. Sånn foruten deres forslag om å legge ned Feltprestkorpset, sier de følgende når det gjelder uniform og våpen:

”[...] Prestene ansettes og lønnes på samme måte som andre offiserer i det militære. Feltpresten har obersts grad.”²²³ [...] Feltpresten bærer uniform med offisers distinksjoner med et korsformet merke. På feltuniformen er intet slikt korsmerke. Feltpresten bærer ikke våpen.”²²⁴

Kommisjonen foreslår blant annet videre at feltprester i tjeneste i fredstid ikke skal bære militær uniform, og at i de i krigstid skal bære uniform uten gradsdistinksjoner – bare med et tydelig merke som signaliserer at de er prester.²²⁵

I 1976 hadde feltprest Harald Bekken artikler i *Luthersk Kirketidende*²²⁶ hvor han kritiserer den rollen som Kirken hadde fått i Forsvaret. Han ville at feltpresttjenesten skulle rendyrkes som kategorialtjeneste, lage et tydelig skille mellom kirken og det militære. Ett av tiltakene han nevner er å fjerne den uniformerte offiserspresten; at prestene måtte gi avkall på militær uniform og grad ved sin feltpresttjeneste. Han innrømmer allikevel behovet for at feltprestene deltar på øvelser for å øves opp til en eventuell krigssituasjon, og at feltprestene da skal bære en nøytral militær uniform uten noen form for distinksjoner.²²⁷

I 1976 fikk Feltprestkorpset nye retningslinjer, BFPK. Foruten de endringer jeg allerede har beskrevet tidligere i oppgaven, var det spesielt ett viktig punkt i denne sammenhengen: de nye bestemmelsene vedrørende bevæpning av feltprestene. I håndboken fra 1959 stod det eksplisitt at feltprester *ikke* skulle bære våpen av noe slag. I det nye uniformsreglementet, som var en del av bestemmelsene, ble det nå gitt anledning til at feltprester kunne bære personlig

²²³ Sivertsenkommisjonen, NOU 1975:30, s.94

²²⁴ Ibid:159-160

²²⁵ Ibid:160

²²⁶ Bekken, 1976:106

²²⁷ Ibid:111

våpen²²⁸. Lunde kommenterer at det er vanskelig å finne noen form for dokumentasjon på en debatt om denne endringen både internt i Feltprestkorpset eller eksternt.²²⁹

Tidligere feltprest Odd Sverre Hove lot CA XVI ligge til grunn for sin involvering i debatten mot slutten av 70-tallet. Han mener at det er riktig at Forsvaret både har et Feltprestkorps og at feltprestene er uniformert. Han legger vekt på at feltprestene skal være integrert i det militære systemet forutsatt at premissene er en rettferdig krig, eller at det foreligger en fare for rettferdig krig. Noe annet er det hvis det er snakk om en urettferdig krig. Da må feltprestene avuniformeres og Feltprestkorpset må ta avstand fra Forsvaret.²³⁰

I forbindelse med at det begynte å blåse rundt Feltprestkorpset igjen på 80- tallet, tok Halvor Nordhaug opp problematikken rundt feltprestenes gradsplassering. Han mente at feltpresten ikke burde inneha en militær officersgrad. Uten en slik grad ville det føre til at det ble synligere at feltpresten var kirkens mann, og at kirken ikke stod i noe usunt avhengighetsforhold til Forsvaret.²³¹

Den nye BFPK som ble utgitt i 1989 endret ikke på bestemmelser verken når det gjaldt prestenes uniformering, at de skulle ha officersgrad eller frivilligheten ved å bære personlig våpen.

4.5 Ny tid

De siste tjue årene har ført med seg en ganske så endret hverdag for feltprestene både i tjeneste i Norge, men spesielt i utenlandstjeneste. Feltprestenes rolle i Forsvaret, som premissleverandører av etikk, Norges deltakelse i FN- og NATO- operasjoner, det være seg fredsbevarende-, fredsopprettende-, gjenoppbyggende- eller stabiliserende styrker. Debatt vedrørende et uniformert Feltprestkorps kom denne gangen fra egne rekker; først ut var feltprest flaggkommandør Jacob Børresen. I *Pacem 2001:2* spør han ”Ønsker vi uniformerte

²²⁸ BFPK, F IV e, se også kapittel 4 i denne oppgaven

²²⁹ Lunde, 2003:335

²³⁰ Lunde, 2003:326

²³¹ Lunde, 2003:340

feltprester?”²³² Han knytter spørsmålet opp til kirkens bekjennelsesskrift CA, hvor han mener at en militært uniformert og gradsplassert feltprest bryter med den lutherske toregimentslæra. Når feltpresten er prest under gudstjenester og sakramentsforvalninga i full uniform istedenfor ornat, et dette med på å gi et bilde av at feltpresten velsigner forsvarets handlinger fremfor den enkelte soldat som person. Han er ikke blind for at uniformen kan gi visse fordeler i forhold til å oppnå tillit og påvirkning, men faren for at det geistlige og det verdslige regiment begår en sammenblanding er for stor til at uniformering av feltprester kan rettferdiggjøres. Børresen tar til orde for en løsning som innebærer at man lar Feltprestkorpsset stå på utsiden av Forsvaret, og at feltprestene ikke bærer militær uniform.

I samme utgave av *Pacem* tar feltprest major Sverre Stai for seg foreløpige resultater fra *Feltprestundersøkelsen* som ble sendt ut til alle tjenestegjørende feltprester i 2000.²³³ I spørsmålet om feltpresters uniformering og offisersgrad svarer de aller fleste at de ønsker å beholde dagens ordning, kun et fåtall ønsker å bytte ut distinksjoner med kors eller lignende, og noen ytterst få ønsker å avuniformere feltprester. Stai presenterer resultatene i følgende tabell (tall oppgitt i prosent)²³⁴:

Uniform og distinksjoner som nå	Ha på uniform, men uten distinksjoner (eventuelt et kors)	Å gå sivilt kledd	Totalt N≈65
71,9	26,5	1,6	100

Stai trekker frem fordelene ved at feltprestene er militært uniformert og offisersgradert:

” En tendens i undersøkelsen er [...] at uniform og distinksjoner kan være til stor nytte for prestene i Forsvaret. Det gir dem en posisjon i det militære hierarkiet, og kan være verdifull i utøvelsen av de kirkelige anliggender. I forlengelse av dette: Hva kan man så videre forvente av en offiser? Jo, han bærer våpen. Hvordan er det da med prestenes forhold til å bære eget våpen? I følge Genèvekonvensjonen kan de geistlige og sanitetspersonell bære håndvåpen til egen beskyttelse. Prestene kan med andre ord velge selv om de vil bære våpen.”²³⁵

²³² Børresen, 2001

²³³ Stai, 2001

²³⁴ Ibid:185, tabell 1

²³⁵ Stai, 2001

Stai oppgir Genevekonvensjon art. 22 pkt. 1 som kilde. Jeg er litt i stuss over henvisningen, men jeg antar at det er den første Genevekonvensjonen fra 1949 ("for forbedring av såredes og sykes kår i de væpnede styrker i felten"²³⁶) han sikter til? Artikkelen lyder:

"The following conditions shall not be considered as depriving a medical unit or establishment of the protection guaranteed by Article 19:

(1) That the personnel of the unit or establishment are armed, and that they use the arms in their own defence, or in that of the wounded and sick in their charge."²³⁷

I undersøkelsen fikk feltprestene besvare følgende spørsmål:

"Prester kan i følge Genevekonvensjonen velge å bære våpen. Bærer du våpen under militære øvelser?"

Resultatet av undersøkelsen kom som en overraskelse på Stai (tall oppgitt i prosent)²³⁸:

Bærer våpen under øvelser	Ikke våpen under øvelser	Ikke besvart	Totalt N≈65
64,6	32,3	3,1	100

Han mente kanskje at flere burde hatt samvittighetskvaler i forhold til å bære våpen? Han viser til at i samme undersøkelse svarer over halvparten av feltprestene at å bære våpen har en symboleffekt, en tillitserklæring om man vil, – det knytter feltprestene sterkere til bildet av presten som "en av dem", altså som reell soldat/ offiser.

Den neste utgivelsen av *Pacem*²³⁹ tok feltprestene major Lunde, oberstløytnant Vik og den danske sogne- og orlogsprest Skov-Jacobsen opp tråden fra Børresens innlegg. Lunde går i rette med Børresen i forhold til tolkning av CA XVI, hvor kristne gis anledning til *iure bellare* – å føre krig etter retten – rettferdig krig. Han griper også tak i toregimentslæra, hvor han konkluderer med at en feltprest i uniform simpelthen bare er et uttrykk for menneskets dobbelthet i tilværelsen – *simul iustus et peccator*- samtidig synder og rettferdig. Lunde presenterer inkarnasjonen som en teologisk rettferdiggjøring av at feltprester bærer uniform, hvor han setter et slags likhetstrekk mellom Guds inkarnasjon, kjødspåtagelsen, med

²³⁶ Genevekonvensjon I av 1949

²³⁷ Genevekonvensjon I av 1949, art.22, pkt.1

²³⁸ Stai, 2001:185, tabell 2

²³⁹ *Pacem 2002:1*

prestenes uniformspåtagelse. Han advarer mot en avuniformering av feltprestene fordi dette, etter hans mening, vil føre til en fremmedgjøring av feltpresttjenesten og bli årsak til kirkens svekkede teologiske grunnlag for kirken i Forsvaret.²⁴⁰

Skov-Jacobsen stiller spørsmålet om klær virkelig skaper folk? Hans anliggende er at enhver uniform, det være seg militært eller kirkelige liturgiske plagg, ikke er noen garanti for at prestene oppfyller kravet til teologiske og pastorale oppgaver. Han mener at prestens militære uniform er med på å signalisere en solidarisering og en aksept av behov for et militært forsvar, men han reserverer seg mot at feltpresten dermed legitimerer krigens gru eller vold! Avslutningsvis konkluderer han med at det er presten som skal fylle uniformen, ikke uniformen som skal skjule presten.²⁴¹

Vik tar også utgangspunkt i inkarnasjonsteologien som forsvar for uniformerte feltprester. Han skriver om sokneprest og pasifisten Kristen Skjeseth som valgte å gjøre tjeneste som feltprest under den 2 Verdenskrig i en alder av 59(sic!), for å stå solidarisk sammen med de som led urett. Feltpresten har etter Viks mening en evangelisk plikt til å stå personer nær, om dette er ved døpefonten eller ved soldatene i felt.²⁴²

Mazar-E-Sharif, Afghanistan, april 2006: feltprest major John Evora Bjerkeli intervjues av M. Wangberg (på vegne av Forsvarets mediesenter). Han har følgende kommentar til journalisten når hun spør om Glock'en han bærer på låret:

” - Det er ikke lett å se for seg at man kan bli nødt å ta liv, men det er noe man må ha tenkt igjennom på forhånd. Det kan være situasjoner der det er etisk forsvarlig å ta liv, og det er situasjoner der det ikke er det. Utfordringen er å vite når som er når. Etter Genève-konvensjonene er det forbudt å angripe prester, også i strid. Bjerkeli har våpenet kun til selvforsvar.

- Skulle jeg komme en situasjon der jeg må trekke våpen, vil det ikke være lett. Men det er det jo ikke for noen.”²⁴³

Major Hanna Hagen Brow, feltprest for Forsvarets sanitet svarte i et intervju med H. Olafsen under en feltøvelse på Evenestangen i 2008:

²⁴⁰ Lunde, 2002

²⁴¹ Skov-Jacobsen, 2002

²⁴² Vik, 2002

²⁴³ Wangberg, intervju med feltprest John Evora Bjerkeli i Mazar-E-Sharif, Forsvarets Mediesenter

” – For å begrense vold må man noen ganger ty til det, sier Hanna.

Våpen og prest hører ikke naturlig sammen, men den kvinnelige majoren har tatt sitt valg.

– Som prest er man i henhold til Genevekonvensjonen på lik linje som sanitetspersonell. Det til tross må jeg kunne handle i selvforsvar, for å ikke være en byrde for de andre, reflekterer hun rundt det å bære våpen i skarpe oppdrag. ”²⁴⁴

Med unntak av litt lett bris på 70- tallet og tidlig på 2000- tallet, kan det altså se ut til at spørsmålet om uniformering, gradsplassering og bevæpning av feltprester har vært lite diskutert.

²⁴⁴ Olafsen, ”Samtalepartneren”

5. Folkerettslige bestemmelser vedrørende feltprestere rettigheter og plikter

5.1 Innledning

*Cujus Regio – Eius Religio*²⁴⁵ ble etablert både ved Religionsfreden i Augsburg i 1555 og Freden i Westfalen i 1648, det sistnevnte regnes som starten på Folkeretten²⁴⁶. Fremveksten av nasjonalstater godt hjulpet av religionskriger og revolusjoner førte frem til Genevekonvensjonene på slutten av 1800-tallet og halvveis inn i det neste århundret (samt noen tilleggsprotokoller fra 1977, 1993 og 2005).

5.2 Haag- og Genevekonvensjoner

Mot slutten av 1800-tallet/ begynnelsen av 1900-tallet vokste det fram et behov for internasjonale spilleregler overfor sivile og militært personell i forbindelse med krigføring. Haag-konvensjonen av 1899, Landkriksloven, kap. 1 art. 18 sier at krigsfanger skal ha tilgang til å utøve sin religion så fremt denne utøvelsen er innenfor de regler som satt av de militære autoriteter som har tatt dem til fange²⁴⁷. Den utvidede konvensjonen av 1907 er likelydende.²⁴⁸ I Genevekonvensjonen av 1929 fastslås de geistliges beskyttelse og rettigheter til å religiøst betjene krigsfanger.²⁴⁹

I Genevekonvensjon I²⁵⁰ av 1949 gis geistlige nær sagt de samme rettigheter som sanitetspersonell, omtalt i korte generelle vendinger; de er beskyttet, de skal fritt utøve sin spesifikke gjerning, de regnes ikke som krigsfanger, og i tillegg er myndighetene i land som

²⁴⁵ Den som har makten bestemmer religionen.

²⁴⁶ Riktignok nevnes ulike avtaler fra før Freden i Westfalen, men det var først og fremst da man fikk etablert reelle internasjonale traktater. Fra FNs *Folkerettens historie*

²⁴⁷ Haag II, *Laws and customs of war on land*

²⁴⁸ Haag IV, *Laws and customs of war on land*,

²⁴⁹ *Convention Between the United States of America and Other Powers, Relating to Prisoners of War*, kap IV, art. 16

²⁵⁰ *Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva 12. August 1949*, Kap. I, art. 4,6,9 og 11, kap. IV, art. 24,26,28b, kap. VIII, art.47

anerkjenner denne traktaten forpliktet til å gjøre traktatens bestemmelser kjent for hele befolkningen, men spesielt for de militære og deres sanitet- og feltpresttjeneste (de samme bestemmelsene gjentas i Genevekonvensjon II som er gjeldende for styrker til sjøs²⁵¹). I Genevekonvensjon III av 1949, artikkel 33 utvides og spesifiseres nærmere denne beskyttelsen og rettighetene til å gjelde både sanitetspersonell og geistlige:

“Members of the medical personnel and chaplains while retained by the Detaining Power with a view to assisting prisoners of war, shall not be considered as prisoners of war. They shall, however, receive as a minimum the benefits and protection of the present Convention, and shall also be granted all facilities necessary to provide for the medical care of, and religious ministrations to prisoners of war.

They shall continue to exercise their medical and spiritual functions for the benefit of prisoners of war, preferably those belonging to the armed forces upon which they depend, within the scope of the military laws and regulations of the Detaining Power and under the control of its competent services, in accordance with their professional etiquette. They shall also benefit by the following facilities in the exercise of their medical or spiritual functions:

(a) They shall be authorized to visit periodically prisoners of war situated in working detachments or in hospitals outside the camp. For this purpose, the Detaining Power shall place at their disposal the necessary means of transport.

(b) The senior medical officer in each camp shall be responsible to the camp military authorities for everything connected with the activities of retained medical personnel. For this purpose, Parties to the conflict shall agree at the outbreak of hostilities on the subject of the corresponding ranks of the medical personnel, including that of societies mentioned in Article 26²⁵²²⁵³ of the Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field of August 12,

²⁵¹ *Convention (II) for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Geneva 12 August 1949*, Kap. I, art. 5, 6, 7, 9, 10 og 11, kap. VII, art. 48

²⁵² “Art. 26: The staff of National Red Cross Societies and that of other Voluntary Aid Societies, duly recognized and authorized by their Governments, who may be employed on the same duties as the personnel named in Article 24 (se neste fotnote), are placed on the same footing as the personnel named in the said Article, provided that the staff of such societies are subject to military laws and regulations.”

“Each High Contracting Party shall notify to the other, either in time of peace or at the commencement of or during hostilities, but in any case before actually employing them, the names of the societies which it has authorized, under its responsibility, to render assistance to the regular medical service of its armed forces.”

²⁵³ “Art. 24: Medical personnel exclusively engaged in the search for, or the collection, transport or treatment of the wounded or sick, or in the prevention of disease, staff exclusively engaged in the administration of medical units and establishments, as well as chaplains attached to the armed forces, shall be respected and protected in all circumstances.”

1949. This senior medical officer, as well as chaplains, shall have the right to deal with the competent authorities of the camp on all questions relating to their duties. Such authorities shall afford them all necessary facilities for correspondence relating to these questions.

(c) Although they shall be subject to the internal discipline of the camp in which they are retained, such personnel may not be compelled to carry out any work other than that concerned with their medical or religious duties.

During hostilities, the Parties to the conflict shall agree concerning the possible relief of retained personnel and shall settle the procedure to be followed.

None of the preceding provisions shall relieve the Detaining Power of its obligations with regard to prisoners of war from the medical or spiritual point of view.”²⁵⁴

I artikkel 35 i samme kapittel gis tilfangetagne feltprester rett til geistlig virke overfor krigsfanger av samme religion, nasjonalitet og språk. Feltprestene skal fordeles til ulike leire, og militære autoriteter skal skaffe tilveie transport slik at feltprester kan nå krigsfanger utenfor leire. Kap. 4 gir de samme rettigheter for feltprester til å virke overfor sivile i et konfliktområde. I tilleggsprotokoll I fra 1977, defineres feltprester som militære eller sivile

”[...]who are exclusively engaged in the work of their ministry[...]"²⁵⁵

- og som er knyttet til de væpnede styrkene av den ene krigførende part, og som er knyttet til medisinske enheter eller medisinsk transport, eller som er en del av den ene parts sivilforsvar.

5.3 Ikke- kombattant, våpen og identifikasjon

Artikkel 43 fastslår at feltprester og sanitetspersonell er ikke- kombattante og henviser til den tredje Genevekonvensjons artikkel 33 i forhold til deres beskyttelse og rettigheter. I del II, artikkel 15, gis sivile geistlige samme beskyttelse og lik identifisering (reguleres i art.18) av slikt personell som sivilt sanitetspersonell, og artikkel 13 definerer sivile sanitetspersonells rett til å bære våpen til selvforsvar og til forsvar for pasient. Denne retten til å bære lett håndvåpen til selvforsvar innrømmes også til

[...] medical services, including first aid, and religious assistance [...]"²⁵⁶

²⁵⁴ *Geneva Convention III, Relative to the Treatment of Prisoners of War*, kap IV, art. 33

²⁵⁵ *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, del II:I, art. 8d

²⁵⁶ *Ibid.* del IV, kap.VI, art. 61:1f

hvor slikt er knyttet til et sivilt forsvar.

I tilleggsprotokoll II av 1977 er teksten om geistlige og sanitetspersonells beskyttelse og rettigheter tydeliggjort:

”Medical and religious personnel shall be respected and protected and shall be granted all available help for the performance of their duties. They shall not be compelled to carry out tasks which are not compatible with their humanitarian mission. [...]”²⁵⁷

Tilleggsprotokoll III av 2005 fastslår sanitet- og geistlig personells²⁵⁸ plikt til å bære følgende emblemer bestemt av Genevekonvensjonene på sin uniform: rødt kors, røde halvmåne, rød løve og sol (ikke i bruk etter 1980), samt det siste tilskuddet med rød firkant (crystal) på hvit bunn.

I annex I (Bestemmelser vedrørende identifikasjon) av 1993²⁵⁹ er det utelukkende personell knyttet til et sivilt forsvar som gis rett til å bære lett håndvåpen, og dette skal spesifiseres på identitetskortet. I bestemmelsene for identitetskort for militært ansatt geistlig personell eller midlertidig oppnevnt geistlig personell nevnes ikke dette.

Den geistlige betjeningen i det norske forsvaret er begrunnet i Folkeretten og ikke i statskirkeordningen²⁶⁰, og kjennetegnes som en ikke-kombattant tjeneste²⁶¹.

”Feltprestenes rolle vil være noe ulik alt etter hvilken avdeling en tilhører. Et felles punkt i alle stillingsbeskrivelsene er å utføre prestatjeneste for personell og pårørende ved avdelingen eller berørte avdelinger. Dette innebærer gudstjenester og andakter, kirkelige handlinger, veiledning, sjelesorg, soldatkvelder og oppsøkende virksomhet. Prestene skal gjennomføre etikkundervisning i overensstemmelse med Forsvarets behov innenfor rammen av Forsvarets undervisningsprogram for etikk herunder delta i faglig utvikling av undervisningen. De skal samvirke med det lokale kirkemiljøet som et bidrag til å styrke integreringen av Forsvarets personell i møte med det sivile lokalmiljø. De skal gi sjefer og personell ved berørte avdelinger faglig støtte og råd og være kjent med, øve og utvikle avdelingens planverk for feltprestetjenesten i fred, krise og krig.”²⁶²

²⁵⁷ *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, del III, art. 9:1

²⁵⁸ *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Adoption of an Additional Distinctive Emblem (Protocol III)*, §§1 og 2, art. 1,2 og 5

²⁵⁹ *Annex I (to Protocol I): Regulations concerning identification*, kap. I, art 2 og 3, og kap V, art 15

²⁶⁰ Feltprostens teologiske fagråd, 2009:5

²⁶¹ Lunde, 2003:355

²⁶² Feltprostens teologiske fagråd, 2009:52

6. Drøfting av problemstilling

6.1 Innledning

Utgangspunktet for denne drøftingen er bilder av feltprester i militær uniform *med* stola over og *med* pistol på låret, som forretter gudstjenester for Forsvarets personell. Et slikt bilde representerer hele problemstillingen i et nøtteskall:

- Rammen er en feltgudstjeneste, hvor man har satt opp et stort kors og man har laget et alter i snøhaugen under korset.
- Feltpresten står ved alteret vendt mot soldatene og holder en preken.
- Feltpresten er militært uniformert for vinterøvelse.
- Feltpresten bærer stola over uniformen.
- Feltpresten bærer pistol på låret.
- Feltpresten bærer et armbind med genferkorset på.
- Nattverdsutstyr står oppstilt på en teltduk som for anledningen gjør nytte som alterduk på snø- alteret.

Det finnes mange bilder i samme sjanger, blant annet av en feltprest som forretter båndandakt for en av de norske falne soldatene i Afghanistan, hvor presten også der er militært uniformert med stola over uniformen og med pistol på låret. Jeg velger å ikke ta med slike bilder i oppgaven, ei heller oppgi kilde eller link til dem. Ikke fordi jeg styrer utenom krigens grusomme realiteter, men av respekt for den falne soldaten og hans familie og kollegaer.

De foregående kapitlene danner rammeverket for denne drøftingen. Jeg vil drøfte

- de teologiske og folkerettslige hjemlene for feltpresters militære uniformering, gradsplassering som offiser og bevæpning.
- etiske problemstillinger knyttet til feltprestens uniformering, gradsplassering og bevæpning

6.2 Teologisk ”hjemmel”

Jeg velger å starte med kirkens grunnlagsdokument, dens norma normans. I dekalogens bud nr. 5: ”Du skal ikke slå i hjel”.

I Matteus 16:18 står det:

”Og jeg sier deg: Du er Peter, og på denne klippen vil jeg bygge min kirke, og dødsrikets porter skal ikke få makt over den.”²⁶³

Ved Jesu arrestasjon i Getsemane, beskrives denne situasjonen i evangeliene (kun Johannesevangeliet navngir Peter):

”51 En av dem som var sammen med ham, grep sverdet sitt, trakk det og hogg etter øversteprestens tjener og kuttet av ham øret. 52 Da sa Jesus til ham: «Stikk sverdet ditt på plass igjen. For alle som griper til sverd, skal falle for sverd.»²⁶⁴

” 47 En av dem som sto der, dro da sverdet og hogg etter øversteprestens tjener og kuttet av ham øret. 48 Men Jesus sa til dem: «Dere har rykket ut med sverd og stokker for å gripe meg, som om jeg var en ransmann. 49 Dag etter dag var jeg hos dere og underviste på tempelplassen, men da grep dere meg ikke![...]»²⁶⁵

”49 De som var med Jesus, skjønte hva som ville skje, og spurte: «Herre, skal vi gripe til sverd?» 50 Og en av dem hogg etter øversteprestens tjener og kuttet av ham det høyre øret. 51 Men Jesus sa: «La det være med det!» Og han rørte ved tjenerens øre og leget ham.»²⁶⁶

”10 Simon Peter hadde et sverd. Han trakk det, hogg etter øversteprestens tjener og kuttet det høyre øret av ham. Tjeneren het Malkos. 11 Men Jesus sa til Peter: «Stikk sverdet i sliren![...]»²⁶⁷

Jesu utpeker Peter til å være kirkens grunnlegger, og har man dette utsagnet ringende i øret når man så leser om hendelsen i Getsemane, hersker det ikke mye tvil om Jesu budskap: som kirkens mann, som Jesu disippel, skal man ikke gripe til våpen, verken for å forsvare seg selv

²⁶³ NT 05

²⁶⁴ NT 05 Matt. 26:51-52

²⁶⁵ NT 05 Mark. 14:47-49

²⁶⁶ NT 05 Luk. 22:49-51

²⁶⁷ NT 05 Joh. 18:10-11

eller andre. De tidlige apologeter og kirkefedre var helt klart pasifister. De fremholdt *etterfølgelse* som er viktig faktor, man skulle ta opp sitt kors og følge Jesus, og den som grep til sverd skulle dø ved sverd. Martyrium fremstilles som noe positivt – man skal ikke kjempe i mot, snarere tvert i mot; Jesus ber oss om å vende det andre kinnet til, og han ber oss om å elske våre fiender. Det kan vanskelig leses ut av Skriften at det er greit for kristne å sloss, å bruke våpen, å krige. Ut fra tekstvitner fra oldkirken kan det synes å være konsensus om dette. I kapittel 2 skrev jeg om overgangen til statskirke og om kirkefaderen Augustins ansats til dogmet *rettferdig krig*. Den enkelte kristne gis nå anledning til å drepe, men ikke på egne vegne; det forutsettes en legitim autoritet og rett grunn. Rettferdig krig ble ekvivalent med en nestekjærlighetshandling fordi man ikke sloss for sin egen vinning, men for andres.

Thomas Aquina fastslår at det er ulovlig for geistlige å føre krig.²⁶⁸ Dette begrunner han med to hovedargumenter. Det ene argumentet er at å føre en krig vil forstyrre prestens fokus, det vil fjerne oppmerksomheten fra prestens oppgaver som prest. Det andre argumentet handler om blodsutgytelse; hvis en prest fører krig hvor han kommer til å drepe noen, medfører dette at han da er blitt uegnet til å forvalte sakramentene.

Hva har så Augustin og Aquinas med dagens feltprestens uniformering, gradsplassering og bevæpning og gjøre? Oppgaven til enhver prest er å forkynne Kristi budskap. Det er likegyldig hvor presten befinner seg når han eller hun gjør dette – i ei kirke, på et sykehus, på en konfirmantleir, på en søndagsskole, for innsatte i fengsel – og ikke minst: for Forsvarets personell i krig, fred og krise. Kirkens etiske normer er Bibelen og bekjennelsesskriftene, det sistnevnte er gyldige fordi de ikke er i uoverensstemmelse med førstnevnte. I CA XVI tar Luther opp tråden fra Augustin og Aquinas og anfører at kristne har rett til å føre krig etter retten, rettferdig krig, forutsatt at krigen oppfyller kriteriene for rettferdig krig. Det kan man altså tolke til å innbefatte geistliges rett til å føre rettferdig krig. Eller kan man det? Luthers toregimentslære i CA XXVIII tar til orde for en sammenbinding mellom stat og kirke, men ikke for sammenblanding. Det er greit å samarbeide, men ikke å bestemme hva den andre parten skal gjøre; kongen skal ikke legge seg opp i innholdet i prestens forkynnelse og forvaltning av sakramentene, og presten skal ikke bedrive politikk. Medfører ikke dette en bestemmelse om at de geistlige ikke skal blande seg opp det verdslige regimets rettferdige

²⁶⁸ Aquinas, *Summa Theologiae*, II:Q.40:art.II

krig? Det legitime autoritetskriteriet for å føre rettferdig krig er jo ikke lagt til de geistlige, men til de verdslige myndigheter. En slik tolkning kan føre til konsekvenser for Den norske kirkes tjeneste i Forsvaret.

En slik tolkning av CA om at alle kristne har rett til å føre krig etter retten, kan rettferdiggjøre at vi har feltprester i Forsvaret, forutsatt at det er snakk om kirken i forsvaret, og ikke Forsvarets kirke. Hva er det så som rettferdiggjør at feltpresttjenesten er samlet i et eget Feltprestkorps? Dette handler også om toregimentslæras krav til sammenbinding men ikke sammenblanding; å spre feltprestene ut i Forsvaret uten en samlende kirkelig enhet ville føre til at feltprestene kunne komme til å bli oppslukt av det militære systemet. Å henvise til toregimentslæra er kanskje en lettvinns løsning, for det er ikke bare én artikkel der som må sees i sammenheng; bildet er nok litt mer sammensatt enn som så – det handler også om makt, posisjon og administrasjon. En feltprest er militært ansatt, og står sånn sett i en militær kommandolinje. Men i tillegg står feltpresten under biskoppelig tilsyn i tilknytning til det kirkelige oppdraget om å utføre en fullverdig kirkelig tjeneste i Forsvaret i samsvar med Den norske kirkes orden, om å forkynne Ordet og forvalte sakramentene for Forsvarets personell. Det førende for den enkelte feltprest, og for Feltprestkorpset, er å måle beslutninger og handlinger opp mot Guds Ord, for det er dét som avgjør hva som er rett og gjøre: *What Would Jesus Do?* Dette siste uttrykket blir egentlig selvmotsigende i en diskusjon om feltprester integrert i et militært system og om rettferdig krig. *WWJD* er et uttrykk for en kristosentrisk tenkning, Kristus er den norma normans alt skal måles opp mot. Dette er et uttrykk som bl.a. ble brukt av Ragnar Forbech på 50- tallet og fremover for å argumentere mot rettferdig krig. Krig er ikke forenlig med Kristus og dermed har begrepet rettferdig krig mistet sin gyldighet. Hvis ikke rettferdig krig er et gyldig begrep, finnes det ikke lenger noe grunnlag for å beholde noe Feltprestkorps eller uniformerte feltprester; en geistlig betjening av Forsvarets personell ville da måtte bli tatt hånd om av sivile prester utenfor Forsvaret. Berggrav brukte kristologisk sinnelagsetikk for å argumenter *for* gyldigheten av rettferdig krig: vi har både rett og plikt til å beskytte andre mennesker mot vilkårlig maktanvendelse, det handler om å kopiere Jesu solidaritet med skapningen. Sinnelagsetikken som solidaritetstanke ble for så vidt videreført av Ulltveit også (om enn med ordningsteologisk overbygning), men i den forstand at vi mennesker har et felles ansvar som nasjon til å beskytte oss mot en ytre fiende som krenker nasjonalstatens grenser. Det er staten som er gitt ansvaret for et slikt forsvar i henhold til CA, og fordi Norge har en statskirke får kirken del i oppdraget med å bevare freden ved at kirken gir rettferdig krig gyldighet.

Dagens feltpresthverdag har et annet verdensbilde enn det man hadde fra krigen og fram til 90- tallet. Dette handler selvfølgelig om atomvåpentrukselen. Det er ikke slik at man ikke lenger har en atomvåpentruksel som en aktuell situasjon, men det står ikke lenger mellom to supermakter som balanserer krig/ fred på et prinsipp om terrorbalanse. Dagens situasjon er at illegal våpenhandel er et veldig oppegående system hvor bl.a. atomvåpen kan kjøpes av høystbydende. Dermed står man i den situasjonen at man ikke lenger har noen klart definert fiende man kan forhandle nedrustning med, og man kan ikke lenger påberope seg situasjonsbestemt pasifisme slik atompasifistene gjorde det. Atomvåpen er i dag en reell faktor som feltpresten må forholde seg til i sin tjeneste som kirken i Forsvaret. Da blir legitimiteten av en etisk norm veldig viktig både for Feltprestkorpsset som sådan, men også feltprestens posisjon og representasjon i Forsvaret i forhold til at de er en autoritet innen etiske spørsmål.

Men hva med militær uniform? Feltprest major Lunde forklarte dette gjennom å vise til Luthers *simul iustus et peccator*. Mennesket står alltid i posisjon mellom Loven og Evangeliet, samtidig synder og som rettferdig. Han trekker også inn inkarnasjonen som et teologisk argument for militært uniformerte prester:

” Guds inkarnasjon – kjødspåtagelse – ja, uniformspåtagelse – med en syndig verden og en syndig menneskehet, fordi dette var den eneste mulige måten å gjenopprette menneskets forhold til sin skaper på, utgjør et sentralt grunnelement i den kristne tro. Kirken er Jesu legeme på jord og består av mennesker – lemmer – i mange sammenhenger både nasjonalt og globalt, også mennesker som til daglig går i militær uniform. Kirkens prester forkynner Guds inkarnasjon i den menneskelige virkelighet i dens bredde, også i krigens gru og kaos. I denne syndens virkelighet er Kristus inkarnert.”²⁶⁹

En feltprest som kler på seg uniform for å forkynne evangeliet for Forsvarets personell, kan altså sees på som et bilde på Guds inkarnasjon. Ved første øyekast kan det virke søkt å sammenligne presten som tar på seg militær uniform med Gud som tar på seg en menneskelig kropp. Men som symbolikk har ideen noe for seg: det handler om å skikke seg likt med de man skal forkynne til.

En fare ved å skikke seg likt med soldatene, er at man kan fort kan bikke over en grense, og bli *for* lik. Dette var et av aspektene som ble voldsomt kritisert av feltprester, biskoper og

²⁶⁹ Lunde, 2002

andre prester på 70- og 80- tallet; uniformerte feltprester ble et symbol på en forsvarspositivistisk kirke som ikke lenger hadde evnen til å være kritisk til uetiske beslutninger i Forsvaret.

Etter noen tiår med en avstikker til rettfærdig fred som politisk korrekt uttrykk for rettfærdig krig, innførte man begrepet *humanitær intervensjon* med full tyngde etter den kalde krigen. I hvertfall gjorde de internasjonale organisasjonene det. De amerikanske presidentene Bush senior og Bush junior kalte en spade for en spade, og gjeninnført luthersk krigsetikk med full tyngde. Dette har fått konsekvenser for de norske feltprestene også, for vi har vært med, og er med, i de krigene amerikanerne har startet for å bekjempe terrorismen, hvor målet er fred.

Ved at Feltprestkorpset gir sin støtte til Forsvaret gjennom sin tjeneste, vel og merke ved å kreve sin plass i systemet som etikkeksperter, er de uniformerte feltprestene brikker i et storpolitisk spill. Men ved at de hevder å ha den eneste gyldige norm for offiserers etiske beslutninger, føyer dette seg inn i rekken av både luthersk ”det minste onde-” tenkning, og også kristologisk solidaritetstenkning. Dette siste mener jeg kan være en rettfærdiggjørelse av at feltprester bærer militær uniform.

Noen spesifikk teologisk begrunnelse for at feltpresten bærer offisersgrad er det verre å finne belegg for i Bibelen og bekjennelsesskriftene; en tekst man eventuelt kan legge til grunn er fra Paulus’ brev til Kolosserne:

”Her er ikke greker eller jøde, omskåret eller uomskåret, barbar, skyter, slave eller fri. Nei, Kristus er alt og i alle.”²⁷⁰

En konsekvens av denne teksten kan bli at feltpresten må velge hvem han eller hun solidariserer seg med – menige soldater eller offiserer. Forsvaret er en hierarkisk oppbygd institusjon med maktstrukturer som gis uttrykk i form av gradsplassering som avgjør beslutningsrett. Å skulle måle denne virkeligheten opp mot Paulus’ ord blir derfor ikke relevant for en feltprest, fordi uniform og offisersgrader henger sammen. Idet en prest sier ja til å være feltprest, sier han eller hun samtidig at man anerkjenner institusjonens struktur. Det er ikke dermed sagt at feltpresten ikke kan oppfylle teksten i kolosserbrevet gjennom sin forkynnelse, etikkundervisning og egen adferd.

²⁷⁰ NO 05 Kol.3:11

En teologisk begrunnelse for bevæpning av feltprester er det også vanskelig å argumentere for. Bibelens tekster er ganske eksplisitte i sine forbud mot våpen, drap og egenkjærlighet. I kirkens rettferdig krig- tradisjon kan man nok rettferdiggjøre bevæpning av kristne generelt. Men at det geistlige regiment skal blandes så ettertrykkelig sammen med det verdslige regiment at feltpresten blir identisk med en hvilken som helst soldat, nei dit hen kan man nok ikke tolke verken Bibelens tekster eller bekjennelsesskriftene. Presten har én agenda, soldaten en annen.

6.3 Folkerettslig hjemmel

Feltprestenes tjeneste er dobbelt- regulert i forhold til lover og regler:

- etter Den norske kirkes orden
- etter folkerettslige- og nasjonale lover og regler

I det norske lovverket reguleres feltprestens tjeneste av blant annet av vernepliktslovens §3, hvor ordinerte prester i Den norske kirke eller prester eller forstandere i registrerte trossamfunn er fritatt for verneplikt. BFPK fastslår at feltprester skal bære den uniformen som er bestemt for den forsvarsgrenen de arbeider i, med spesielle tilpasninger i form av bransjemerke, feltprestmerke og spesielle knapper på paradeuniformer. Liturgiske plagg brukes i henhold til Den norske kirkes orden.²⁷¹

Genevekonvensjonene av 1949 med tilleggsprotokoller av 1977 og 2005, samt annex av 1993 regulerer feltprestens rettigheter og plikter i forbindelse med krig. Konvensjonene anerkjenner feltprester tilknyttet et militært forsvar og prester tilknyttet et sivilt forsvar. Feltprester regnes ikke som krigsfanger, de er beskyttet fordi de regnes som ikke- kombattante. Feltprestenes oppgave defineres som geistlig betjening av militært personell. Tilleggsprotokoll I av 1977, artikkel 8 d) og k) definerer religiøst personell (min uthevelse):

“d) "Religious personnel" means military or civilian persons, such as chaplains, who are exclusively engaged in the work of their ministry and attached:

i) to the armed forces of a Party to the conflict;

²⁷¹ BFPK 3.4

- ii) to medical units or medical transports of a Party to the conflict;
- iii) to medical units or medical transports described in Article 9, Paragraph 2; or
- iv) to civil defence organizations of a Party to the conflict.

The attachment of religious personnel may be either permanent or temporary”²⁷²

Når det gjelder uniformering av feltprester er det bare ett krav som stilles: at feltprester bærer et godt synlig armbind med genferkors (eller en av de andre godkjente symbolene), og at han eller hun har et godkjent identifikasjonskort som bl.a. tydelig tilkjenner at vedkommende er feltprest. I konvensjonene med dens tillegg sammenfaller som oftest feltprestens rettigheter og plikter med sanitetstjenestens. Når det gjelder adgang til å bære våpen til bruk i nødverge er det divergerende oppfatninger. Feltprest major Stai begrunner rett til å bære våpen med artikkel 22, pkt. 1 i Genevekonvensjon I²⁷³:

Selv om feltprester bærer det samme genferkorset som sanitetspersonell, betyr ikke dette at feltprester er *identisk* med sanitetspersonell; tilleggsprotokoll I av 1977 fastslår klart feltprestenes oppgave:

”[...] chaplains, who are exclusively engaged in the work of their ministry [...]”²⁷⁴

Genevekonvensjonene er spesifikke i sin tillatelse til hvem som har anledning til å bære våpen til selvforsvar, og *militært ansatte prester* gis ikke denne retten. Prester tilknyttet et sivilt forsvar derimot, gis eksplisitt tillatelse til dette i *Annex I til Protcoll I, kap. V, art. 15:3*:

” If civil defence personnel are permitted to carry light individual weapons, an entry to that effect should be made on the card mentioned.”²⁷⁵

På slutten av kapittel 4 i denne oppgaven refererer jeg til to intervjuer med feltprester. Begge henviser til Genevekonvensjonene som rettferdiggjørelse for å bære våpen til selvforsvar, og gjennom BFPK er det opp til hver enkelt feltprest om han eller hun ønsker å bære våpen.

²⁷² Tilleggsprotokoll I av 1977

²⁷³ Jfr. fotnote 237 og teksten den viser til.

²⁷⁴ Tilleggsprotokoll I av 1977

²⁷⁵ *Annex I (to Protocol I): Regulations concerning identification*, kap V, art 15:3

Det ser ut til at det er et tolknings spørsmål av hva feltprestene definerer seg som når det gjelder hjemmel for å bære våpen: er feltprestene ekvivalent med sanitetspersonell? Mitt mot spørsmål til dette er: kan disse to profesjonene greit bytte arbeidsoppgaver? Et banalt spørsmål, kanskje, men allikevel relevant, for det handler om feltprestens selvforståelse av tjenestens art når han eller hun tar på seg genferkorset. Er det tanken om at sanitetspersonell tar seg av de ytre skadene og feltpresten de sjelelige skader som er argumentasjonen for å identifisere feltpresten som sanitetspersonell?

I følge Genevekonvensjonene I – IV, Tilleggsprotokollene I – II samt Annex I og II gis det altså ikke rett til at prester tilknyttet et militært forsvar eller styrker kan bære våpen av noe slag.²⁷⁶

6.4 Etiske utfordringer rundt en uniformert og bevæpnet offisersprest

6.4.1 Uniform

Feltprestkorpset i Forsvaret har noen få vernepliktige stillinger, men i all hovedsak består korpset av yrkeshjemler. Feltpresten bærer den nøyaktige samme uniformen som det personell han skal forkynne for, ha samtaler med og forrette sakramentene til. Fordelen med dette er selvfølgelig identifisering som ”en av de andre”, det er tillitskapende. Det er lavere terskel å ta kontakt med en militært uniformert feltprest i leir, enn en sivilt kledd feltprest med prestesnipp. Å gå i uniform gir feltpresten innpass til områder hos soldatene som ellers ville vært vanskelig å komme inn på som sivilt kledd. Å gå rundt i gangene på kaserna og slå av en prat med soldatene er legitimt når feltpresten bærer uniform, å gjøre det tilsvarende uten uniform vil bare virke fremmed. Man kan kanskje sammenligne det med andre yrkesgrupper som har uniformsplikt? Idet man avuniformeres mister man samtidig den rollen man er satt til å fylle. Det følger visse forventninger med til ulike roller i arbeidslivet, og livet for øvrig også, og å bryte med slike forventninger er nok overveiende negativt for alle parter. En sivilt kledd feltprest gir ikke samme signaler om solidaritet med personellet som en uniform gjør.

Ulempen ved at feltpresten bærer militær uniform er selvfølgelig at presten blir *for* militarisert, at han eller hun kan i et øyeblikks hete glemme hvilken rolle de har. I slike

²⁷⁶ Genevekonvensjon I-IV, Protokoll I-III, Annex I og II

situasjoner kan resultatet fort bli at feltpresten mister sin troverdighet som seriøs aktør. En feltprest som agerer som stridende soldat under en feltøvelse eller på patruljer i utenlandstjeneste, eller som er med på nachspiel etter nachspiel med soldater, kan få et problem når det oppstår en alvorlig situasjon og hvor feltpresten skal fremstå som kirkens forlengede arm eller når han eller hun skal undervise i etikk for de samme soldatene han eller hun skeiet ut med kvelden før.

Jeg hadde samtale med to ledende befal (en kaptein og en oberstløytnant) i Østerdalen Garnison²⁷⁷, begge med lang fartstid i utenlandstjeneste og i Forsvaret forøvrig, og begge påpekte at det noen ganger kunne være problematisk å ikke kunne skille presten fra soldatene. De var enige i at en uniformert feltprest er det eneste riktige ut fra feltprestens arbeidsoppgaver ut over selve gudstjenestedelen. De var veldig bestemt på at feltpresten burde bruke liturgisk antrekk når han eller hun hadde gudstjeneste, spesielt i forbindelse med nattverdsutdeling. Ved gudstjenester i kirke eller kapell ønsket de en prest i alba, ved feltgudstjenester kunne det holde med en stola over uniformen. De påpekte at det var feltpresten selv som bar ansvaret for å være tydelig i forhold til hvilken agenda de hadde, at det var Herren de tjente – ikke hæren.

Spørsmålet om uniformerte eller avuniformerte feltprester i *leir i Norge* er ett spørsmål. Et annet spørsmål er feltprester i internasjonal tjeneste. Jeg ser ingen fordeler ved at en feltprest opptrer avuniformert f. eks ved tjeneste i Afghanistan. I slike oppdrag er det viktig for personellet at feltpresten har autoritet ved hjelp av uniformen, men også fordi soldatene har med seg et mentalt bilde av hvordan en feltprest ser ut fra erfaringen de har med feltprest i Norge. Alle andre lands feltprester er uniformert, og i en krigssituasjon som i Afghanistan har ikke sivilt kledde feltprester noe og gjøre. En av hovedoppgavene til feltpresten i slike settinger er å motivere soldatene, støtte dem gjennom kriser, og tunge dager, være muntrasjonsråd og aktivitør, forkynne håp og alvor. Slike oppgaver ville være vanskelig å gjennomføre uten å være uniformert. Jeg tror det er lettere for soldater å ha fortrolige samtaler med et menneske som ser ut som dem, som deltar i mye av de samme de gjør. Utfordringen ved å være uniformert feltprest i krig, er at man lett kan bli tatt til inntekt for *Gott mit uns* og til velsignelse av våpen og krigshandlinger. En feltprest må vite forskjellen på å barbere seg og å skjære av seg hodet.

²⁷⁷ Samtalene fant sted 12. og 13.10.2010 i hhv Terningmoen leir og Rena leir

Luftkrigsskoleprest major Tor Arne Berntsens erfaringer fra Mazar-E-Sharif i november 2007 vitner om hvor viktig feltprestens rolle er når det verst tenkelige skjer – at noen dør i tjenesten. Han legger vekt på hvor viktig forkynnelsen av Guds presens nærvær og at gudstjeneste representerer et pusterom fra krigens påtrengende brutale realiteter.

” Hele den uka, da Kristoffer Sørli Jørgensen ble drept, røynte det på. Det var kritisk og utfordrende. Jeg var med i første linje, og brukte mye tid til å be for soldatene. Jeg fortalte dem at jeg ba for dem, og det ble tatt godt imot. Det at soldatene har noen som ber for dem i kritiske situasjoner, er godt å vite for veldig mange. Uken endte med det tragiske dødsfallet til Kristoffer. Det satte oss alle på prøve. Som prest må jeg være forberedt på slike situasjoner. Det er klart færre dødsfall her ute, enn for en prest i en menighet i Norge. Men rammene rundt det hele her er spesielle, siden vi bor og lever så tett. Da setter et dødsfall veldig tydelige spor. Ingen er uberørt, da vi alle lever med den samme sikkerhetsrisiko og trussel, sier Berntsen. [...]Soldater som ellers ikke har noe sterkt forhold til kirken, kommer til gudstjenesten i feltkapellet. Mange snakker om sin kristne tro og at de har fått styrket sin tro. Jeg opplever også at mange har en bevisst kriterio, men at ikke står åpent fram med det. For noen er det enklere å være bevisst på det her i Afghanistan enn hjemme, sier Berntsen.”²⁷⁸

Berntsens historie forteller hvor viktig det er at presten er solidarisk med personellet, at han er der de er. Men den forteller også hvor viktig det er at presten oppfyller de forventninger personellet har til en prest: å være prest, ikke soldat. Jeg mener at det ikke er etisk riktig at Forsvarets personell betjenes religiøst av sivile religiøse utenfor det militære systemet. Uniformen identifiserer presten både som solidarisk med soldatene og befalet i henhold til kristologisk sinnelagsetikk, og det at presten skikker seg likt som de han skal forkynne Ordet til gjør at fokuset blir på budskapet, og ikke på presten som person; det ville skapt forstyrrelse med sivile klær i en militær setting. Uniformen er med på å gjøre situasjonen trygg; feltpresten er et menneske som vet hva soldatene går igjennom, og han eller hun er den eneste i det militære systemet som har absolutt taushetsplikt.

²⁷⁸ Olsen, L.H, intervju med feltprest major Tor Arne Berntsen i *Dagen Magazinet* 22.12.2007

6.4.2 Grads plassering

Å inneha en løytnant²⁷⁹, kaptein eller majors grad i Forsvarets hierarkiske system innebærer at man har makt. Fordelen med grads plassering av feltprester er at han eller hun blir tatt seriøst av annet befall. En annen fordel er at soldater som f. eks har en konflikt med sitt befall og som kommer til presten i sjelesorgsamtaler vet at presten, ved behov og tillatelse fra soldaten, kan løfte problemet videre opp i systemet. Grads plasseringen gir også autoritet. Dette er viktig i feltprestens rolle som premissleverandør for etikk i Forsvaret. Når man har 6 års teologisk fagutdanning hjelper grads plassering til med at man får en anerkjennelse av at man har spesialistkunnskaper som andre kan dra nytte av.

Ulempen med at feltpresten er offiser, er at det kan skape avstand overfor soldater; terskelen for å komme og snakke med feltpresten kan bli høy. Dette handler igjen om Forsvarets hierarki, det er ikke vanlig at en rekrutt går direkte til en oberst med et problem, respekten for høyere befall innprentes grundig fra dag én! Og når feltpresten dukker opp på kaserna med majorsgraden veldig synlig, kan det ta litt tid før soldatene oppfatter at det "bare" er feltpresten og de blir bekvemme i situasjonen.

Lunde argumenterte for at feltprestens uniform kunne sammenlignes med Guds inkarnasjon til mennesket Jesus. Hele poenget med dette bildet er å utjevne ovenfra- og ned- perspektivet. Derfor er det litt betimelig at feltpresten iføres en grad som opphever denne likheten, og skaper nettopp en ovenfra- og ned- posisjon. Det kreves at feltprester er bevisst på denne problemstillingen, slik at de kan gjøre det de kan for å motvirke en slik effekt; det fordrer at de skjeler til den etiske norm som feltpresten skal måle sine handlinger opp mot, jfr. sitatet fra kolosserbrevet i kap. 6.2.

Offisersgraden har også konsekvenser for feltprestens adferd. Graden virker regulerende på adferden, eller burde gjøre det, for Forsvaret stiller høye krav til at offiserer skal bære graden med verdighet.

²⁷⁹ VAB'er (vernepliktig akademisk befall) eller feltprester som tar offiserskurset bærer løytnants grad. Faste feltpreststillinger er enten gradert til kaptein eller major/ orlogskaptein.

6.4.3 Våpen

Høsten 2009 hadde jeg institusjonspraksis som feltprest i Østerdalen Garnison. Etter ei uke som garderekrutt på Terningmoen var jeg ”vanlig” feltprest i fire uker både der, og i Rena leir. Jeg var så heldig at jeg fikk observere og lære av fem feltprester som var fordelt på de to leirene, og de delte villig av sine erfaringer om de etiske problemstillingene de stod i som feltprester. Et av spørsmålene jeg stilte var om de hadde våpen. Det hadde alle sammen, og de kunne fortelle at det var svært få feltprester som reserverte seg mot å få utlevert våpen; etter mine opplysninger er det i dag bare to feltprester som har benyttet seg av denne reservasjonsretten.²⁸⁰ Feltprestene jeg hadde som veiledere i min praksisperiode argumenterte med at det var Genevekonvensjonen som ga dem anledning til å bære personlig håndvåpen, og de påberopte seg også at det er en menneskerett å forsvare seg selv. Et tredje argument som gikk igjen, var at når de var i utenlandstjeneste, følte de at de hadde et ansvar overfor familien hjemme i Norge i forhold til å holde seg i live. Det siste argumentet handlet om at de ikke ønsket noen livvakt når de var med på patruljer slik bl.a. amerikanske feltprester har; de mente at dette ville signalisere at prestens liv var mer verdt enn livvaktens.

Jeg fikk selv stifte bekjentskap med våpen i løpet av praksistida; som garderekrutt fikk jeg utlevert en splitter ny hk-416 som ikke engang var skutt inn. Jeg opplevde at det var stor stas blant soldatene at feltpresten var med på skytebanen. Og det var stor stas for meg personlig når jeg skjøt godt.

Ikke fullt så stor stas når jeg overhørte hvisking mellom to soldater ved siden av meg på skytebanen:

”Oi, så du hvor bra feltpresten skjøt?!”

Den pastorale rollen kom brått på, ja!

Intervjuet med feltprest major Bjerkeli som jeg har sitert fra tidligere i oppgaven, tåler å bli sitert en gang til:

²⁸⁰ Samtale med feltprest løytnant Iselin Flaten i forbindelse med Feltprestkorpsets årskonferanse 1.-4.11.2010 hvor dette temaet ble diskutert.

” - Det er ikke lett å se for seg at man kan bli nødt å ta liv, men det er noe man må ha tenkt igjennom på forhånd. Det kan være situasjoner der det er etisk forsvarlig å ta liv, og det er situasjoner der det ikke er det. Utfordringen er å vite når som er når.”²⁸¹

Feltprest major Hagen Brow sa omtrent det samme:

” – For å begrense vold må man noen ganger ty til det [...]Våpen og prest hører ikke naturlig sammen [...]jeg [må] kunne handle i selvforsvar, for å ikke være en byrde for de andre[...].”

Begge to uttaler seg i god luthersk krigsetisk ånd: det minste av to onder. Jeg synes Hagen Brow treffer godt når hun sier at våpen og prest ikke hører sammen. Prestens sverd er Ordet. Ikke pistolen. En bevæpnet feltprest representerer selve bildet på det Luther mente med sammenblanding av de to regimenter. Idet feltpresten bærer våpen er han eller hun pr. definisjon stridende, så kan man jo diskutere lenge og vel om håndvåpenets egnethet i strid. Det eneste som skiller feltpresten og en hvilken som helst annen soldat med håndvåpen, er at presten legitimerer seg med genferkors, og er derfor unntatt fra de stridendes rekker i henhold til Genevekonvensjonene. Å ikke være en byrde for andre er et gjennomgangstema for feltprester jeg har snakket med når de forsvarer at de bærer våpen. Men hva signaliserer feltpresten når han eller hun bærer våpen? Jo, at de er villige til å *ta liv*, de signaliserer at det i enkelte situasjoner er greit å ta liv. Bjerkeli uttalte at hvis han kom i en situasjon hvor han ble nødt til å trekke våpen, ville det ikke være en enkel situasjon for ham. Også legger han til:

”Men det er det jo ikke for noen.”

Hvor går grensen for når en feltprest har gått over fra å være en premissleverandør av etikk i Forsvaret, og til å opptre uetisk i forhold til sitt oppdrag med å betjene Forsvarets personell religiøst? Hvor blir det av respekten for feltprestens forkynnelse om nestekjærlighet og håp når han eller hun en time senere rusler bevæpnet rundt på feltøvelse i Norge eller i Mazar-E-Sharif? Hva er det etisk normative grunnlaget for at en feltprest er bevæpnet? Jeg synes feltprest major Elisabeth Hermstad Løvlien gir klare ord for pengene i et intervju med Vårt Land mens hun var utstasjonert i NATO- styrken i Meymaneh i 2008:

”Jeg har behov for å forsvare meg. Jeg vil ikke dø.”²⁸²

²⁸¹ Wangberg, intervju med feltprest John Evora Bjerkeli i Mazar-E-Sharif, Forsvarets Mediesenter

²⁸² Norheim, 2008

Det er et argument det er lett å forholde seg til. Feltpresten er også et menneske. Men er det slik at feltpresten kan påberope seg menneskerettighetene når det kommer til valget om å bære våpen eller ikke?

”Du skal ikke slå i hjel” eller på godt norsk: du skal ikke drepe!

Dét er den eneste gyldige normen feltpresten må forholde seg til når det gjelder avgjørelsen om å bære våpen eller ei. Feltpresten representerer det geistlige regiment, det åndelige perspektiv. En bevæpnet feltprest ødelegger for forventninger soldater har til feltprestrollen.

I samtalen jeg hadde med offiserene på Terningmoen og Rena, var de to samstemte når det gjaldt spørsmålet om bevæpnede feltprester: nei! En bevæpnet feltprest sender ut tvetydige signaler i møte med menige og befal, i møte med f. eks religiøse ledere i Afghanistan eller i møte med andre lands feltprester som går ubevæpnet. At feltpresten er bevæpnet gir et signal om velsignelse av striden og våpnene, mener de.

Feltprest major Kyrre Klevberg er en av de norske feltprestene som selv har fått kjenne på kroppen hvordan det var å være under angrep, og hvilke konsekvenser en slik hendelse får i ettertid. 7. februar 2006 ble den norske leiren i Meymaneh i Afghanistan angrepet av illsinte demonstranter på bakgrunn av Muhammed- karikatur- striden.

Klevberg beskriver situasjonen:

”[...] Etter et par minutter med steinkasting gikk alarmen, og vi løp til våre planlagte posisjoner og gjøremål. Prestens plass er som leder for besøkende og sivilt ansatte. [...] Det var to som var relativt tydelig sjokkskadde. Jeg satt med dem og de andre skadde og gav dem en mulighet til å kommunisere opplevelser og tanker. [...] Det kan høres ansvarsløst ut, men jeg oppfattet det ikke slik verken da eller nå, at jeg oppsøkte soldater som var utplasserte på ulike steder i campen. Det skal også sies at jeg aldri var i fremste linje. [...] noen anledninger gikk det nokså hysterisk for seg på nett. At alt foregikk på engelsk var kanskje med på å understreke det dramatiske for min del. Når «man down» lød over sambandet, vekslet jeg og legen alvorlige blikk. Ingen av oss visste hva som ventet oss. Det er flere sambandsmeldinger jeg husker godt. På et tidspunkt ble det ropt over samband: «They’re coming closer, they’re coming closer. Asking permission to abandon position.» [...] Det ble i et par medier i etterkant gjort et nummer av at selv presten klargjorde våpenet sitt. Disse oppslagene oppfattet jeg nærmest som tøvete. Å sette i magasinet og lade våpenet er ren rutine hver gang vi forlater camp’en. Det inngår også som en selvsagt del av *stand-to* eller alarmprosedyrene. Men det er sant at jeg så for meg hvordan jeg kunne bli tvunget til å måtte benytte våpenet. Det var en noe underlig erfaring. Jeg ba mye. For avdelingen vår, for enkeltpersoner blant oss, for meg selv og for dem hjemme. Det bør ikke komme overraskende på noen at presten ba, men like fullt opplevdes det kraftfullt. Mange kom til meg i løpet av de fem-seks timene det varte og sa: *-Nå må du be, Kyrre. Nå må du be som aldri før.* Forventningen til meg var klar. Som feltprest var det min jobb å be. I en

slik sammenheng er feltpresten betydningsfull ikke fordi han er sosialt intelligent eller snill og grei, men fordi han løfter avdelingen frem for Gud i bønn. Dette ble bekreftet også i ettertid. Tilbakemeldingen har stadfestet at soldatene verdsatte forbønnen og kjente seg styrket av å ha feltpresten som ressurs. Mange takket i ettertid for forbønn.”²⁸³

Klevbergs historie bekrefter det jeg har sagt over, om at forventningene til feltpresten er ikke at han er flink til å skyte, selv om våpenet bare er til selvforsvar. Som i historien til Berntsen som jeg siterte i kap. 6.4.1, forteller også Klevberg om bønnens kraft. Og uavhengig av soldatenes tilknytning til kirken eller til religion generelt, er dette en grunnleggende forventning de har til feltprestens hovedoppgave. Feltprestens ressurs ligger ikke i våpenet han eller hun bærer, men i forvaltning av sakramenter og Ord.

²⁸³ Klevberg, 2007

7 Avslutning

7.1 Oppsummering og konklusjon

I denne oppgaven har jeg satt opp rammeverket som dagens feltprester arbeider innenfor: rettferdig krig- tradisjonen, folkerettslige konvensjoner, og Feltprestkorpsets historie i Forsvaret. Denne rammen har jeg brukt som ressurs for å drøfte feltprestenes rolle som uniformert og bevæpnet offiser.

Spørsmålene jeg gikk inn i drøftingen med var om det foreligger noen kirkehistorisk tradisjon eller en teologisk- eller folkerettslig hjemmel for feltprestenes bruk av militær uniform, om deres offisersgrad eller om deres rett til å bære personlig håndvåpen?

For ikke å repetere meg selv, velger jeg å kort oppsummere konklusjonene jeg har kommet frem til før jeg kommer med noen avsluttende betraktninger.

Rettferdig krig- tradisjonen fra kirkefedrene og frem til i dag har utviklet seg fra å være ett sett med absolutte kriterier basert på en absolutt norm uavhengig av den aktuelle situasjon til å bli relative størrelser. Med relative størrelser mener jeg at den absolutte etiske norm i form av Bibelen og kirkens bekjennesskrifter har fått selskap av, og har noen ganger måttet vike for, mer allmenntiske normer. En annen absolutt norm som har blitt relativisert er selve reglene for rettferdig krig; det har kommet til mange nye kriterier, som er basert på at samfunnsstrukturen er dynamisk, strukturer er blitt endret både nasjonalt og globalt. I dag tas det avgjørelse om å gå til krig som ville blitt kategorisert som urettferdig krig i tidligere tider. Nasjonalstatens ukrenkelige grenser er blitt overprøvd av det internasjonale samfunnets hevd om å bruke humanitær intervensjon.

Jeg konkluderer med at man kan finne teologisk grunnlag innenfor kirkehistorisk tradisjon og i kirkens bekjennesskrifter som forsvarer at vi har feltprester i Forsvaret. Jeg konkluderer med at det finnes teologisk grunnlag innenfor Bibelen for å forsvare at feltprestene bærer militær uniform. Jeg kan derimot ikke trekke de samme konklusjonene når det gjelder offisersgrad og bevæpning. Snarere tvert i mot.

7.2 Noen betraktninger til slutt

En feltprest som forvalter sakramentene ved et alter iført militær uniform og som bærer våpen på låret er etter min mening både blasfemisk og moralsk forkastelig! Jeg mener at det er viktig å skille mellom det å være offiser og det å være prest når man skal forvalte sakramentene. Jeg ser ikke at det er nødvendig med en tanke om solidarisering med Forsvarets personell ved å bruke uniform når feltpresten forretter gudstjeneste i leir; i slike situasjoner bør feltpresten bruke alba og stola. Gudstjeneste i leir i utenlandstjeneste er ekvivalent med et ordinært kirkerom, og alba bør brukes der også. Under feltgudstjenester er det ikke særlig praktisk å bruke alba, i slike settinger er stola over uniformen er tilstrekkelig.

Ikke under noen omstendigheter er det greit at feltprester som velger å bære våpen, bærer dette når han eller hun forretter gudstjeneste, det være seg i leir i Norge eller i utenlandstjeneste eller i felt. Jeg ser heller ingen grunn til at det skal være nødvendig å være bevæpnet ved bæreandakter. I de fleste kirker i Norge kommer man først inn i våpenhuset før man kommer inn i selve kirkerommet. Det kan være at man som feltprest bør komme dette i hu?

Jeg begrunner disse synspunktene med at det er kirkehistorisk tradisjon og teologisk- og folkerettslig grunnlag for å hevde feltprestens rett til å iføre seg uniform. Den norske kirkes retningslinjer for bruk av liturgiske klær²⁸⁴ definerer hva en prest bør ha på seg under gudstjenester. Jeg kan ikke se at feltprester trenger dispensasjon fra disse reglene. En alba tar vekk fokuset fra uniform og offisersgraden, slik at budskapet kan formidles uhindret

Når det gjelder gradsplassering av feltprester, ser jeg at dette er nødvendig for at de skal få utført sine arbeidsoppgaver på en smidig måte innenfor det hierarkiske systemet Forsvaret tross alt er bygd opp rundt. Men noen teologisk, folkerettslig eller kirkehistorisk begrunnelse for dette har jeg ikke funnet, snarere tvert om, men å fjerne offisersgraden får større negative konsekvenser enn effekten ved å beholde graden.

Når det gjelder mitt syn på bevæpning av feltprester, har jeg både teologisk, kirkehistorisk og folkerettslig grunnlag for å si at dette ikke hører noen steds hjemme. Å påberope seg at det er en menneskerett å forsvare seg selv, mener jeg er ugyldig for prester generelt. Bibelens tekster vitner eksplisitt om at det er nestekjærighet og selvoppgivelse som er normen. Ingen steder

²⁸⁴ Den norske kirke, 2004

står det at Jesus eller apostlene brukte verdslige våpen for å bevare freden eller for å beskytte seg selv. Det er det motsatte som er budskapet.

Feltpresten som forretter gudstjeneste iført uniform, stola og våpen er et grelt bilde av alvorlige brudd med den teologiske norm som skal ligge til grunn for de etiske avgjørelser som tas, det er et alvorlig brudd på folkerettslige bestemmelser, og ikke minst er det et alvorlig brudd mot den forventningen personellet i Forsvaret har til feltpresten som en representant for det åndelige og geistlige regiment.

Det norske Feltprestkorpset står midt oppe i situasjonen rundt nasjonalstatens ukrenkelighet og det internasjonale samfunns hevd på humanitære intervensjon, og er premissleverandører av en etikk som de militære ledere legger til grunn for sine beslutninger. Derfor er det viktig at Feltprestkorpset står fjellstøtt i sitt uttrykk, både gjennom ord og gjennom handling. At Feltprestkorpset har overlatt avgjørelsen til den enkelte feltprests samvittighet om de vil bære personlig våpen er ikke å stå fjellstøtt. Hvis ikke Feltprestkorpset kan legitimere sine beslutninger ut fra den absolutte etiske norm man som prest er bundet av, hvor blir det da av troverdigheten som premissleverandør av etikk til andre?

8 Kilder og litteratur

8.1 Bøker/ skrifter/ artikler

Aquinas, Th., *Summa Theologica, II:Q 40*, http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.SS_Q40.html

Augustin, "City of God" i *Nicene and Post- Nicene Fathers*, (red. Schaff, P.), <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf102.pdf>

Augustin, "Reply to Faustus the Manichæan" i *Nicene and Post- Nicene Fathers*, (red. Schaff), <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf104.iv.ix.xxiv.html>

Austad, T., (1970), *Krig eller fred*, Nomi Forlag, Stavanger

BBC News, (2004), "Excerpts: Annan interview", http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661640.stm

Bekken, H., (1973), "Presten i forsvaret" i *Luthersk Kirketidende 1976*, Luther Forlag, Oslo

Benedictus XVI, (2005), *Motu Proprio – til godkjenning og offentliggjørelse av Kompendium til Den Katolske Kirkes Kompendium*, <http://www.katolsk.no/kkk/kompendium.htm>

bin Muhammad, G., (2007), *A Common Word*, <http://www.acommonword.com/index.php?lang=en>

Brunvoll, A., (2006), *Den norske kirkes bekjennesskrifter*, Lunde Forlag, Oslo, 11. opplag

Brøgger, A.W., (1947), *Kongespeilet*, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo

Børresen, J., (2001), "Ønsker vi uniformerte feltprester?" i *Pacem2001:2*, Feltprestkorpsset <http://www.pacem.no/2001/2/1feltprest/04borresen/>

Bush jr, G.W., (2003), "State of the Union 2003", <http://stateoftheunion.onetwothree.net/texts/20030128.html>

Chadwick, H., (1980), *Origen Contra Celsum*, Cambridge University Press, UK, first paperback edition

Den norske kirke, (1999), "Fredens sjanse på Balkan", Bispemøteuttalelse 18/99, <http://www.kyrkja.no/?event=DoLink&famID=6722>

Den norske kirke, (2001), "Sammen mot terrorisme. Et ord fra Den norske kirkes biskoper etter terrorangrepene i USA", Bispemøteuttalelse, <http://www.kirken.no/?event=showNews&FamID=5009>

Den norske kirke, (2004), *Retningslinjer for bruk av liturgiske klær*, vedtatt av Kirkemøtet 20.4.2004, <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=38516>

Desjardins, M., (1997), *Peace, Violence and the New Testament*, Sheffield Academic Press, UK

Feltprestkorpsset, (1959), *Håndbok for feltprester*, Utgitt av Feltprestkorpsset

Feltprestkorpsset, (1976), *Bestemmelser for Feltprestkorpsset*, Utgitt av Feltprestkorpsset

Feltprestkorpsset, (1989), *Bestemmelser for Feltprestkorpsset*, Utgitt av Feltprestkorpsset

Feltprestekorpset/ Forsvarets Overkommando, (2002), *I liv og død. Håndbok for kirkelig tjeneste i Forsvaret*, Feltprestekorpset, Oslo

Feltprostens Teologiske Fagråd, (2009), *Religiøs mangfold og militær enhet – Geistlig betjening og etikkopplæring i et pluralistisk forsvar*, Utredning fra Feltprostens teologiske fagråd, Bidragsytere: Berntsen, T.A., Brunstad, P. O., Eidhamar, A., Lunde, N. T.(red.), Rolfsen, R.(red.), Waaler, G., www.kirken.no/?event=downloadFile&FamID=125017

FN-sambandet, (1945), ”Kap VII, Tiltak mot trusler mot freden, fredsbrudd og angrepshandlinger, art. 39-51” i *FN- Pakten*, <http://www.fn.no/FN-informasjon/Konvensjoner-og-erklæringer/FN-pakten/FN-pakten>

FN-sambandet, ”Folkerettens historie”, <http://www.fn.no/Temaer/Internasjonal-rett/Folkerettens-historie>

FN-sambandet, ”FNs historie 2000 – 2009”, <http://www.fn.no/FN-informasjon/FNs-historie/2000-2009>

FNs sikkerhetsråd, (1946-2003), FNs sikkerhetsråds resolusjoner 1946 – 2003, <http://www.un.org/documents/scres.htm>

Forsvarets Overkommando, (1998), *Forsvarets verdigrunnlag*, http://www.mil.no/multimedia/archive/00062/Forsvarets_verdigrun_62606a.pdf

Forsvarets Overkommando, (2006), *Holdninger, Etikk og Ledelse*, http://www.regjeringen.no/upload/kilde/fd/nyh/2006/0097/ddd/pdfv/290388-handlingsplan_forsvarssektoren_holdninger_etikk_ledelse_korr.pdf

Forsvarets Overkommando, (2009), *Holdninger, Etikk og Ledelse*, http://www.regjeringen.no/upload/FD/Temadokumenter/Handlingsplan_2009-2012_nytt-omslag.pdf

Forsvarsdepartementet, (1992), ”Forsvarskommisjonen av 1990” i *NOU 1992:12*, <http://www.regjeringen.no/upload/kilde/odn/tmp/2002/0034/ddd/pdfv/154789-nou1992-12.pdf>

Forsvarsdepartementet, (1994), ”1.3 Mandat” i *NOU 1994:18 Velferd i Forsvaret*, <http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/19941994/018/PDFA/NOU199419940018000DDDPDFA.pdf>

Forsvarsdepartementet, (1995), ”Konflikten i det tidligere Jugoslavia – FNs og NATOs roller” i *Tidsskrift 01/95*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/tidsskrift_nyhetsbrev/1995/fd-faktablad-0195-konflikten-i-det-tidli.html?id=273568

Forsvarsdepartementet, (1999), ”2.3 Opprettelsen av Forsvarets Overkommando” i *NOU 1999:8 Materiellforvaltningen i Forsvaret*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/nouer/1999/nou-1999-8/4.html?id=141588>

Foss, Ø., (1967), *Statskirkens forræderi – og vårt eget*, Pax Forlag, Oslo

Genevekonvensjonene, Hovedside for *1949 Conventions & Additional Protocols*,

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/CONVPRES?OpenView>

Genevekonvensjonene, (1929), *Convention Between the United States of America and Other Powers, Relating to Prisoners of War*, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/geneva02.asp

Genevekonvensjonene, (1949), Konvensjon I, for forbedring av såredes og sykes kår i de væpnede styrker i felten, <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/365?OpenDocument>

Genevekonvensjonene, (1949), Konvensjon III, om behandling av krigsfanger,

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/7c4d08d9b287a42141256739003e636b/6fef854a3517b75ac125641e004a9e68>

Genevekonvensjonene, (1949), Konvensjon IV, om beskyttelse av sivile i krig,

<http://www.lovdatab.no/traktater/text/tra-19490812-004.html>

Genevekonvensjonene, (1977), Tilleggsprotokoll I, beskyttelse av ofre for Internasjonale væpnede konflikter, <http://www.icrc.org/ihl.nsf/7c4d08d9b287a42141256739003e636b/f6c8b9fee14a77fdc125641e0052b079>

Genevekonvensjonene, (1993), Annex I til tilleggsprotokoll I om bestemmelser vedrørende identifikasjon av personell,

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/52d68d14de6160e0c12563da005fdb1b/4bdbc933220d070841256650004f6d2a!OpenDocument>

Genevekonvensjonene, (2005), Tilleggsprotokoll III, om bestemmelser ved bruk av Genevekonvensjonens emblemer, <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/615?OpenDocument>

Grydeland, H.A., (1952), "Verneplikt for prester?" i *Luthersk Kirkenytt 1952:13*, Lutherstiftelsen, Oslo

Haagkonvensjoner, (1899), *Laws and Customs of War on Land*, Haag II,

http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp

Haagkonvensjoner, (1907), *Laws and Customs of War on Land*, Haag IV

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp

Hagesæther, A.P., (2010), *Makt og etikk – Norsk militær profesjonsetisk diskurs 1959 – 2009*, Avhandling for graden Ph.D. Misjonshøgskolen, Misjonshøgskolens Forlag, Stavanger

Helgesen, J.E., "Den internasjonale straffedomstol" i *Store Norske Leksikon*

http://www.snl.no/Den_internasjonale_straffedomstol

International Criminal Court, ICC, "Establishment of the Court", [http://www.icc-](http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/About+the+Court/ICC+at+a+glance/Establishment+of+the+Court.htm)

[cpi.int/Menus/ICC/About+the+Court/ICC+at+a+glance/Establishment+of+the+Court.htm](http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/About+the+Court/ICC+at+a+glance/Establishment+of+the+Court.htm)

2. Vatikankonsil, (1997), *Den Katolske Kirkes Katekisme*, onlineutgave, <http://www.katolsk.no/kkk/>

Kirke- og undervisningsdepartementet, (1975), *Stat og Kirke, NOU 1975:30*, Universitetsforlaget, Oslo

- KISP (Komiteen for internasjonale spørsmål under Mellomkirkelig råd i Dnk), (1995), "Sanksjoner som utenrikspolitisk virkemiddel", <http://www.kirken.no/sarbar/kap5.htm#Anchor-SANKSJONE-3549>
- KISP, (2000), "Sårbarhet og sikkerhet", <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=176>
- Klevberg, K., (2007), "Be som du aldri før har bedt! Refleksjoner rundt feltpresttjenesten før, under og etter stridshandlinger i Meymaneh, Afghanistan 7. februar 2006" i *Pacem 2007:1*, <http://www.pacem.no/2007/1/2strid/5klevberg/>
- Lagset, F., (1997), *For Gud og fedrelandet – en undersøkelse av enkelte forhold rundt organiseringen av norsk feltpresttjeneste 1945 – 1955*, Spesialoppgave i kirkehistorie, TF
- Lovdata, (1953), *Lov om verneplikt*, <http://www.lovdata.no/all/hl-19530717-029.html>
- Lovdata, (1969), *Lov om trdomssamfunn og ymist anna*, <http://www.lovdata.no/all/nl-19690613-025.html>
- Lunde, N.T., (2002), "Uniformerte feltprester og Luthers teologi" i *Pacem 2002:1*, Feltprestkorpset, <http://www.pacem.no/2002/1/debatt/08lunde/>
- Lunde, N.T., (2003), *Fra forsvaret i kirken til kirken i forsvaret – Kirkelig-militære relasjoner i Norge gjennom 1000 år*, Eide Forlag
- Lunde, N.T., (2010), *Norm og Situasjon. En drøfting av krig/fred- spørsmålet i lys av kirkelig debatt i Norge i tiden 1945 – 2003*, Tapir Akademisk Forlag, Trondheim
- Lunde, N.T./ Haaland Matlary, J., (2009), *Etikk og militærmakt*, Gyldendal Akademisk, Oslo, 1.utg., 1.oppl.
- Løvland, T., (2005), "Alt for Norge", i *Forsvarets Forum 2005:3*, http://www.fofo.no/Alt+for+Norge.b7C_wRfMXf.ips
- Melanchton, P., (1530), *Confessio fidei*, <http://retinenda.com/pdf/Augustana.pdf>
- Melanchton, P., (1921), *Confessio Augustana*, eng. overs. av Dau W.H.T/ Bente, F., <http://bookofconcord.org/augsburgconfession.php>
- Michelsen, L.T., (1999), "Intervensjon – et moralsk imperativ?" i *Dagbladet 30.3.1999*, <http://www.dagbladet.no/kultur/1999/03/30/161833.html>
- Mæland, B., (2002), "Ingen fred uten fred mellom religionene – dialogvilje som forsoningsvilje" i *Pacem 2002:1*, Feltprestkorpset
- NATO, (1949), *The North Atlantic Treaty*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
- NATO, (2001), "Background to the crisis" i *Kosovo one year on*, <http://www.nato.int/kosovo/repo2000/backgrou.htm>
- NATO, (2001), "Statement 02.10.01", http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_19011.htm

- NATO, (2010), "Nato Operations and Missions", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52060.htm?
- NATO/IFOR, "Operation Joint Endeavour", <http://www.nato.int/ifor/ifor.htm>
- Nordby, L.-E./ Refsdal, K., (2003), "Feltprestkorpset som økumenisk aktør" i *Pacem* 2003:2, <http://www.pacem.no/2003/2/1religion/8nordbyogrefsdal/>
- Norheim, A.D., (2008), "Bevæpnet prest" i *Vårt Land* 18.3.2008, <http://www.vl.no/kristenliv/article12453.zrm>
- Olafsen, H., (2008), "Samtalepartneren", intervju med feltprest Hanna Hagen Brow, Forsvarets Operative Hovedkvarter, Olafsen, Luftforsvarethttp://www.mil.no/fol/start/article.jhtml?articleID=160919
- Olsen, L.H., 2007, "Forkynner fredens budskap i krigsherjet land" i *Dagen Magazinet* 22.12.2007, <http://www.dagenmagazinet.no/Nyheter/Samfunn/tabid/248/articleView/true/ModuleId/38084/Default.aspx?ModuleId=66139&articleView=true&tabId=248>
- Origenes, *Contra Celsus*, (red. Schaff), <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf04.vi.ix.viii.lxviii.html>
- Pacem, (2001), "Feltpresten" i *Pacem* 2:2001, Feltprestkorpset, <http://www.pacem.no/>
- Skov-Jacobsen, P., (2002), "Skaber klæder virkelig folk? eller As useless but as fascinating as a cat" i *Pacem* 2002:1, Feltprestkorpset, <http://www.pacem.no/2002/1/debatt/09jacobsen/>
- Stai, S., (2001), "Feltpresten – Kirkens eller Forsvarets tjener?" i *Pacem* 2001:2, Feltprestkorpset, <http://www.pacem.no/2001/2/1feltprest/05stai/>
- Store Norske Leksikon, "Bosnia- Hercegovina – selvstendighet", <http://www.snl.no/Bosnia-Hercegovina/selvstendighet>
- Store Norske Leksikon, "UNPROFOR", <http://www.snl.no/UNPROFOR>
- Stortinget, (1980), *Om stat og kirke*, St.meld.nr. 40 (1980-1981)
- Stålsett, S., (1998), "Fredsetikk etter den kalde krigen. Nye etiske utfordringer etter den senere tids endringer i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk", i *Pacem* 1:1998, Feltprestkorpset, <http://www.pacem.no/1998/1/1intop/02staalsett/>
- Tertullian, *De Idolatria*, (red. Schaff), <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf03.iv.iv.xix.html>
- Tertullian, *De Corona*, (red. Schaff), <http://www.earlychristianwritings.com/text/tertullian04.html>
- Ulltveit, E., (1952), "Prester og verneplikten" i *Luthersk Kirketidende* 1952, Lutherstiftelsens Bokhandel, Oslo
- Ulltveit, E., (1952), "Prester og feltpresttjeneste" i *Luthersk Kirketidende* 1952, Lutherstiftelsens Bokhandel, Oslo
- Ulltveit, E., (1959), *Presten under splittflagget*, Lutherstiftelsen, Oslo

UN, (2010), *UNAMA Mandate*, <http://unama.unmissions.org/Default.aspx?tabid=1742>

UNIFIL, (2008), "Fredsbevaring", <http://www.mil.no/unifil/start/norskdeltakelse/article.jhtml?articleID=161920>

Valen-Sendstad, O., (1952), *Kan en kristen være soldat?: Pasifismen og bibelen*, Norges Forsvarsforening, Oslo

Vik, V., (2002), "Må feltpresten bære uniform?" i *Pacem 2002:1*, Feltprestkorpset,
<http://www.pacem.no/2002/1/debatt/10vik/>

Wangberg, M.I., (2006), "...men det er jeg som får mest", intervju med feltprest John Evora Bjerkeli i Mazar-E-Sharif, Forsvarets Mediesenter, <http://www.mil.no/start/article.jhtml?articleID=120465>

Waszink, J.H/ van Winden, J.C.M, (1987), *Tertullianus De Idolatria. Critical text, translation and commentary*, E.J. Brill, Leiden NL